

Redaktionelt

De 3 artikler i dette nummer handler om analytisk gruppeterapi – med forskellige klienter og med forskellige undersøgelsesmetoder. Så gruppeanalysen bliver anvendt, efterprøvet og videreudviklet.

Lærestykker fra arbejdet med evaluering af en terapeutisk samtalegruppe med familieanbragte børn af Hanne Warming, Inge Østergård Hansen og Mogens Nielsen er et sociologisk funderet stykke procesforskning med anbragte børn/unge i alderen 12-16. Den gruppeanalytiske terapeutiske metode kombineredes med en hermeneutisk og komparativ narrativ tilgang i de indlagte interview med gruppedeltagerne i forløbet. Artiklen er i vid udstrækning skrevet ud fra dette perspektiv, hvilket giver den en anden vægtning i fremstillingen end »traditionelt« klinisk. Gruppedeltagernes oplevelser, erfaringer og udbytte af terapien sættes ind i en social-konstruktivistisk forståelsesramme. Den sociologiske evalueringemetode syntes i sin åbne tilgang at passe godt sammen med den gruppeanalytiske terapiform.

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe af Anne Margrethe Tveit tager fat i det evigt aktuelle tema kvinde-mand. Lidt tilfældigt, skriver Tveit: på et tidspunkt kom hendes gruppe til alene at bestå af kvinder, fordi der ingen mænd var. Som »reflekterende kliniker« har Tveit sat sig for at undersøge og forstå – og skrive om – hvad der så skete i en hendes kvindegruppe. Artiklen kredser om og forsøger at indkredse, hvad der så at sige tabes og vindes ved, at kønsforskelligheden ikke er fysisk til stede i gruppen, men selvsagt mentalt repræsenteret i mange former og afskygninger. Det kliniske materiale sættes i forhold til nyere psykoanalytisk orienteret feministiske forskning og nogle gruppeanalytiske erfaringer.

I februar i år forsvarede Steinar Lorentzen sin doktordisputats Long-term analytic group psychotherapy with outpatients ved det medicinske fakultet på Oslo Universitet. De 2 officielle opponenter var Theresa Wilberg fra Oslo og Christer Sandahl fra Stockholm. Deres indlæg varede hver ca. 2 timer og bringes her i forkortet og sammenskrevet form under overskriften Forsker og terapeut i samme person – der går an. Hermed er både metoden og dens problematik antydet. Wilbergs og Sandahls diskuterende fremstilling betoner både generelt det meget væsentlige og værdifulde i forskning i lang tids gruppea-

nalytisk terapi, de opnåede resultater og de antydede metodemæssige vanskeligheder.

I maj fandt den første Gestaltkonference sted i København. Temaet var Figur-Grund. Ulrik Haahr sætter begivenheden og gestaltterapiens »fagpolitiske« situation i perspektiv og gengiver indholdet af de væsentligste foredrag. Det lykkedes på konferencen at få belyst gestaltterapiens nuværende status. Haahr opfordrer til videre arbejde med gestaltterapiens forhold til bl.a. selvpsykologi og med gestaltterapiens holdning til alvorligere psykopatologi. Matrix håber i et senere nummer at kunne bringe nogle af foredragene.

I juli var der EFPP-konference i Stockholm. Her var temaet Psychoanalytic Psychotherapy in Our Time – Where, When and for Whom. Jan Nielsen deltog, også med et indlæg. Han understreger bl.a. i sin rapport det vigtige i at fastholde, at psykoanalytisk psykoterapi har en plads i det offentlige behandlingssystem.

Der er hele 6 boganmeldelser i det nummer:

Lorentzen og Magnussen finder mangt og meget grundigt og omfattende beskrevet i Psykodynamisk Leksikon (red. Ole Andkjær Olsen), men mener også, at nogle områder er underbelyste. De synes, det er befriende, at en så vigtig bog kommer på et nordisk sprog.

Vitger tager sig af Casements Learning from our mistakes. Titlen indeholder et paradoks, mener han: vi vil jo helst undgå at lave fejl, men kan altså lære af dem, vi alligevel laver.

Jacobsen har læst Yaloms Terapiens essens. Der er mange guldkorn at hente i bogens mange korte kapitler. Den gamle mester er ikke blevet støvet.

Bodin gennemgår fra et psykoanalytisk perspektiv Madsens, Linds og Munchs undersøgelse af fædres tilknytning til spædbørn. Der er tale om et omfattende forskningsprojekt på et nyt område.

Dahlin finder – om end reserveret – Houses Therapy Beyond Modernity interessant. Der sættes spørgsmålstegn ved den professionaliserede psykoterapi. Måske, har House senere udtalt, skulle »terapi« hellere have verbums-form: terapere.

Karterud roser forlaget (Klim) for at have udgivet Kohuts Selvpsykologiske perspektiver – historiske og kulturelle artikler og interview, der indeholder en række samfundsengagerede essays.

Søren Aagaard

Lærestykker fra arbejdet med og evaluering af en terapeutisk samtalegruppe for familieplejeanbragte børn

Matrix 2003; 3, s. 243-285

Hanne Warming, Inge Østergård Hansen og Mogens Nielsen

Den gruppeterapeutiske metode kan ikke læres eller fastlægges i detaljer én gang for alle, men kræver løbende refleksion samt bearbejdning. Denne proces understøttes hensigtsmæssigt gennem supervision. Imidlertid er det vores erfaring fra en sociologisk evaluering af en gruppe for familieplejeanbragte unge, at refleksionerne kan styrkes yderligere gennem løbende tilbagemeldinger fra evalueringen. Disse refleksioner vedrørte blandt andet spørgsmålet om hensigtsmæssigheden af kønsintegrering eller segregering, om de unge kunne have noget tid sammen for sig selv uden terapeuternes tilstedeværelse samt deres modstand mod specielt den ene af terapeuterne. Det gunstige samspil mellem det terapeutiske arbejde og evalueringen tilskriver vi grundlæggende evalueringstilgangens samtidige solidariske og anderledes perspektiv, som tilføjede blikket for klienternes subjektive oplevelser samt for et konstruktivistisk og Bourdieuinspireret magtperspektiv. Et sådan perspektiv udgør med henblik på vurdering af klienternes udbytte af terapien samt teori- og metodeudvikling et kritisk og mere konstruktivt alternativ til traditionelle positivistiske evalueringsmetoder.

Denne artikel omhandler erfaringerne fra en terapeutisk samtalegruppe for unge anbragt i familiepleje. Gruppen blev oprettet i oktober 1998 som et projekt i Familieplejen i Roskilde Amt med det formål at støtte de unges identitetsudvikling og selvstændiggørelsesproces, som netop for disse unge kan være særlig kompliceret og konfliktfyldt. Målgruppen er unge på 12-16 år med en maksimal aldersspredning på tre år. De eneste øvrige begrænsninger for deltagelse er, at de

unge ikke er psykotiske eller dårligt begavede. Gruppen kom således også til at rumme unge med store sociale og psykiske vanskeligheder. I 1999 blev der tilknyttet ekstern evaluering ved sociolog Hanne Warming samt supervision ved psykolog Ole Almstrup til projektet, begge dele med det formål at øge mulighederne for systematisk refleksion over arbejdet med de unge, og herigenem for kvalificeret metodeudvikling. Nærværende artikel er en lettere omskrevet udgave af evalueringsrapporten (1).

Gennem artiklen videreformidles nogle erfaringer fra arbejdet med gruppen, herunder erfaringer med løbende metodeudvikling og inddragelse af ekstern evaluering som et redskab i metodeudviklingen. Samtidig præsenteres en sociologisk teoriramme for forståelse og evaluering af de gruppeanalytiske processer som kritisk alternativ til den traditionelle positivistiske evalueringstilgang¹. Formålet er således at bidrage til teori- og metodeudvikling både med hensyn til det konkrete gruppeanalytiske arbejde og med henblik på vurdering af resultater af den terapeutiske proces.

Indledningsvis introduceres til evalueringsmetoden, herunder den sociologiske forståelsesramme og betoningen af de unges privilegerede kendskab til egen livsverden. Herefter følger et afsnit om gruppeterapeuternes arbejds metode samt udviklingen af denne. Dernæst vendes blikket mod de unges tilknytning til og udbytte af gruppen, dels som de unge selv italesætter det, dels som det ser ud fra et objektiverende – men netop ikke objektivt – analytisk blik. Afslutningsvis samles op på erfaringer fra arbejdet med gruppen, herunder samspillet mellem på den ene side det terapeutiske arbejde og refleksionerne over dette og på den anden side den sociologisk baserede evaluering. Vi vil her argumentere for den sociologiske teoriramme som et kritisk og mere konstruktivt alternativ til den traditionelle positivistiske evalueringstilgang.

Evalueringmetode: Forskning i børn eller forskning med børn

Inden for nyere sociologisk barndomsforskning skelnes grundlæggende mellem forskning i børn og forskning med børn. Forskning i børn orienterer sig teoretisk og metodisk efter den alment anerkendte forudsætning, at voksne ved bedre end børn, også når det gælder børnenes liv. Det gør den ved at tage

1 Den positivistisk tilgang er inspireret af den traditionelle naturvidenskab, hvor muligheden af objektiv erkendelse udgør en epistemologisk grundantagelse. I forhold til evaluering af terapi antages det, at det er muligt objektivt at undersøge og teste klientens udbytte af et terapeutisk forløb. En sådan forståelse findes eksempelvis hos Oestrich (2).

udgangspunkt i teorier om børn(s udvikling), eksempelvis når børn testes, og ved at bruge voksne som informanter om børns liv og udvikling. Heroverfor stiller forskning med børn sig kritisk over for denne forudsætning, herunder den positivistiske forståelse. I stedet forudsættes det, at god viden om børn må tage udgangspunkt i børns erfaringer, og endvidere at forskeren for at få adgang til denne viden må forsøge at skabe et ligeværdigt forhold til børnene (3, p. 121).

Man kan stille sig kritisk over for voksnes bedreviden om børn både med udgangspunkt i en realistisk epistemologi og med udgangspunkt i en konstruktivistisk epistemologi. Fra den realistiske epistemologi kan man sætte spørgsmålstegn ved, om voksne virkelig véd bedre end børn, eller om det ikke snarere er børnene selv, der har det bedste kendskab til egen livsverden. Fra en konstruktivistisk epistemologi og med afsæt i den Foucaultske pointe om sammenhængen mellem viden og magt, kan voksnes bedreviden om børn anskues som et magtforhold snarere end som et neutralt faktum (4, 5). Fra dette perspektiv bliver det derfor et etisk – eller politisk – spørgsmål, om man vil bidrage til dette magtforhold eller i stedet arbejde på at give stemme til andre perspektiver (6, 7, 8).

I evalueringen anvendes en tilgang, hvor de unge anskues som havende det bedste kendskab til egen livsverden. Samtidig anerkendes også de voksnes erfarings- og forskningsbaserede viden om børn og unges udvikling og trivsel – dog ikke som *bedreviden*, men som *anderledes* viden. Dermed anerkendes det samtidig, at det, at voksnes erfarings- og forskningsbaserede viden i almindelighed fremstår som mere kvalificeret viden, er udtryk for et magtforhold.

Konkret fremgangsmåde og datamateriale

Evalueringen var bygget op om kvalitative interview med samtlige unge, der i løbet af projektperioden havde deltaget i samtalegruppen samt på gruppeledernes fortløbende beretninger om gruppeprocesser og samtaletemaer. De unge blev interviewet kort efter, at de var startet i gruppen, når de forlod gruppen, og igen to år efter, at de havde forladt gruppen. Endvidere blev der ca. midtvejs i projektperioden lavet et gruppeinterview med seks unge, som på det tidspunkt deltog i gruppen.

Interviewguiden var bygget op omkring følgende fire temaer: 1) Den unges livshistorie, 2) Den unges selvforståelse, 3) Den unges tanker, håb og bekymringer for fremtiden, og 3) Den unges oplevelse af samtalegruppen og eget udbytte af at deltage.

Hver tema blev indledt med et »grand-tour«-spørgsmål, hvor den unge blev opfordret til frit at fortælle om det pågældende tema. Eksempelvis: »Først vil jeg gerne have dig til at fortælle mig din livshistorie«. Herefter fulgte nogle hjælpespørgsmål, hvis denne fortælling ikke blot flød af sig selv. Endvidere blev de to første temaer afsluttet med en opfordring til metafordannelse. Eksempelvis: »Prøv at tænke dig selv som en tegneseriefigur: Hvilken en kommer du så til at tænke på, hvilken en passer godt på dig?«

Hos nogle kalder denne metafortilgang sikkert et smil frem på læben, og mange af de unge syntes da også, at metaforsspørgsmålet var et meget mærkeligt spørgsmål – hvilket de i øvrigt også blev forberedt på med indledningen »nu kommer der et lidt 'weird' spørgsmål. Imidlertid er det en erfaring fra såvel terapeutisk arbejde som kvalitativ forskning i eksempelvis identitet, hverdagsliv og organisationskultur, at metaforer kan være endog særdeles sigende og informationsrige« (9). I denne evaluering er metaforen først og fremmest brugt som ledetråd med henblik på et eventuelt plot i den unges narrativisering af sin livshistorie henholdsvis selvforståelse: Var der et plot, og hvad gik det eventuelt ud på? Dette kræver imidlertid en tolkning, og da metaforer sjældent er entydige, var det en del af interviewmetoden ikke at lade metaforen udgøre slutpunktet, men en anledning til associationsdannelse omkring temaet.

Det blev på denne måde hele tiden tilstræbt at give mest mulig plads til den unges egen fortælling, for det første gennem de åbne opfordringer til at fortælle og ved at give tid til tøven, associationer og eftertanke. For det andet gennem uddybende spørgsmål til det, den unge havde sagt.

Ifølge evalueringens designet skulle de unge interviewes umiddelbart efter deres indtræden i gruppen, ved deres udtræden af gruppen, og igen to år efter deres udtræden. Imidlertid blev der først tilknyttet evaluering til projektet, efter at gruppen havde kørt et halvt års tid. På dette tidspunkt var der allerede to, der var gået ud af gruppen. Yderligere to gik ud af gruppen samme forår. For disse fire var det derfor ikke muligt at lave to adskilte interview i forbindelse med henholdsvis indtræden og udtræden af gruppen. Herefter kørte gruppen stabilt i lang tid, og det er derfor kun for disse fire unge, at det har været relevant at foretage det sidste interview (2 år efter udtræden af gruppen). En af disse fire unge har det ikke været muligt at interviewe, da vedkommende var ude at sejle.

Datamaterialet kom dermed til at bestå af i alt 22 individuelle interview med 15 unge: 8 unge, som blev interviewet én gang, og 7 unge, som er interviewet 2 gange, samt et gruppeinterview med 6 deltagere. Endelig indgår også gruppeledernes fortløbende beretninger om gruppeprocesser og samtaletemaer fra de i alt 110 gruppesessioner som datamateriale.

Analytisk perspektiv

Analysen af interviewene kombinerer en hermeneutisk og en komparativ narrativ tilgang. Motivationen for denne analytiske tilgang er ønsket om at reflektere over det, der foregår i gruppen både ud fra de unges egne oplevelser og ud fra en analyse af, hvorvidt det rammer ind i noget centralt i forhold til de unges aktuelle problemer og identitetsarbejde.

Den hermeneutiske tilgang indebærer en indlevende fortolkning af de unges subjektive oplevelser af at være i gruppen, herunder af gruppeledernes arbejdsmetode, og af de unges udbytte af at deltage i gruppen. Eller formuleret med andre ord: Den søger at give stemme til de unge selv på deres egne præmisser. Heroverfor anlægges der med den komparative narrative tilgang et objektiverende blik på de unges identitetsudvikling og løsrivelsesproces, men på en måde hvor analysestrategiens grundlæggende forståelse af de unge som havende det bedste kendskab til egen livsverden fastholdes².

Den komparative narrative analyse baserer sig på en forståelse af identitet som noget, der – ikke mindst i det refleksivt moderne samfund³ – tilegnes, bearbejdes, kommunikeres og forhandles gennem selvfortællinger. Dette må dog ikke forveksles med en forståelse af identitet som noget rent kommunikativt eller af identitetsudvikling som en ren kognitiv proces. Tværtimod forstås individets identitet og selvforståelse ud fra en grundlæggende Bourdieuinspireret

-
- 2 Det skal understreges, at det er den unges privilegerede kendskab til egen *livsverden*, det vil sige erfarede og oplevede liv og livsbetingelser, ikke den unges privilegerede kendskab til sandheden om eget liv og livsbetingelser som sådan, der fastholdes. En sådan perspektiv-uafhængig sandhed anses i evalueringstilgangen for ikke-eksisterende. Med den objektiverende analyse skabes en anden »sandhed« gennem det blik, som anlægges ved det analytiske perspektiv (den teoretiske forståelse). Denne tager afsæt i de unges privilegerede kendskab til egen livsverden, men er ikke sammenfaldende hermed og hverken mere eller mindre sand. Gennem arbejdet med denne artikel er det derfor blevet tilstræbt hele tiden at klargøre, med hvilket perspektiv en given »sandhed« fremtræder – men nogle gange blive det rent formidlingsmæssigt meget tungt at skrive på den måde. Hvis det nogle steder i teksten fremstår, som om at evaluator »ved, hvad der er sket«, så er det uintenderet og et resultat af ønsket om en ikke for »tung« tekst. Det er derfor ønsket, at læseren vil indlæse evalueringens grundlæggende perspektiviske epistemologi.
 - 3 Det refleksivt moderne samfund er blandt andet karakteriseret ved detraditionalisering, orientering mod stadig udvikling og øget præstation samt forestillingen om »grænseløs formbarhed« (10, 11). I tilknytning til disse sociokulturelle udviklings-træk oplever subjekterne i stigende grad skabelse af identitet og individualitet gennem selvscenearrangement som krav og mulighed (12, 13, 14, 15).

tilgang som funderet i livshistorien (16, 17). Det gør det i den forstand, at dets kropslighed og handlinger løbende gives betydning og udvikles gennem erfaringer, sprogliggørelse og refleksion i interaktion med omverdenen⁴. Denne udvikling og betydningsdannelse lagres løbende kropsligt og mentalt og kan siges at udgøre identitetens råstof, hvor det kropslige danner basis for den følelsesmæssige, intuitive og selvfølgelige væren, mens det mentale danner basis for det refleksive og intenderede jeg. Men hverken det kropslige eller det mentale er entydigt. Tværtimod er det kun i kraft af en narrativ ordning, at det kan fremtræde og fungere som et (tilsyneladende) meningsfuldt hele og guidende princip (34, 35, 36, 15). Dermed kommer selvfortællingen ind som medium for tilegnelse, bearbejdning, kommunikation og forhandling af selvidentitet og selvforståelse.

I analysen af de unges selvidentitet og selvforståelse fokuseres for det første på, i hvilken grad de unge overhovedet har en selvfortælling, det vil sige på integriteten i selvidentiteten og selvforståelsen (34, 37, 38). For det andet fokuseres der på centrale konflikt- og livstemaer i de unges narrativisering af egen livshistorie, selvforståelse og fremtidsorientering. Ved at sammenligne de unges selvnarrativisering, herunder i hvilken grad de overhovedet har en selvfortælling, samt presserende konflikter og livstemaer på forskellige tidspunkter opnås indsigt i identitetsudviklingen. Denne relateres herefter til, hvilke temaer der har været oppe i gruppen, samt til de unges egne fortællinger om, hvad der foregår til gruppesessionerne og om deres udbytte af at komme i gruppen.

Validitet og etik

Som i andre evalueringer og metodeudviklingsarbejder var det de generelle dynamikker, vi ønskede at blive klogere på. Imidlertid anså vi det for hensigtsmæssigt med henblik på at nå frem til en valid og dybdegående forståelse af disse, at kigge på det enkelte subjekts oplevelse og udbytte af gruppen i samspil med hans/hendes helt specifikke historie, hans/hendes livsbetingelser, samt måder at tænke, handle og opleve på. I forlængelse af denne forståelse

4 Som nævnt er denne forståelse grundlæggende inspireret af Bourdieu (16, 17), men er derudover både psykoanalytisk (blandt andet Freud (18, 19), Winnicott (20, 21), Chodorow (22), Chasseguet-Smirget (23, 24), Gambaroff (25, 26) og Klein (27)) og bredere sociologisk (blandt andet Mead (28), Lorentzer (29), Barth (30), Cranach (31), Fornäs (32) samt Frønes 33)) inspireret. For en uddybelse af forståelsen henvises til Nielsen (15).

kan det yderligere – af hensyn til dokumentation af analysens validitet såvel som med henblik på levendegørelse af analysen – være fristende at gå helt tæt på også i formidlingen af resultaterne. Men dette kan samtidig fra et etisk perspektiv ansues som problematisk. I det følgende skal derfor knyttes nogle metodiske og etiske overvejelser til den validitetsmotiverede fordring om »at gå helt tæt på«.

Skabelse af tillid er afgørende for at få lov at komme tæt på. I første omgang er det afgørende i forhold til at få de unge til at indvillige i at lade sig interviewe, i anden omgang i forhold til at lave kvalitativt gode interview – en tillid, som både gælder evalueringen og intervieweren.

Tillidens primære forudsætning er åbenhed (41). Samtidig er åbenhed også en vigtig etisk fordring. Det har derfor været vigtigt at fortælle de unge om formålet med interviewene og om, hvordan de ville blive brugt.

Derudover handler tilliden som nævnt også om evaluators person, og det i stigende grad efterhånden som processen skrider frem (40, p. 41). Denne tillid skabes – eller mislykkes – dels ved, at evaluator bevidst eller ubevidst viser sider af sin personlighed, dels gennem hendes måde at forholde sig og stille uddybende spørgsmål til den unges fortælling på. Idealet er en så tillidsfuld relation, at interviewet i størst mulig omfang kommer til at ligne en dyb og fortrolig samtale mellem nære venner.

Introduktionen som tillidsskaber var især vigtig ved de første interview. Når jeg (evaluator) kom for at interviewe de unge for anden eller tredje gang, oplevede jeg helt fra starten en tillidsfuld stemning. Ofte begyndte de at fortælle om deres liv, så snart vi var alene, og før jeg overhovedet nåede at tænke på at introducere eller spørge om noget. De første unge, jeg interviewede, fortalte endvidere nye gruppedeltagere om interviewet i positive vendinger og var på den måde medvirkende til at skabe en tillidsfuld relation i forhold til disse.

Som antydnet ovenfor er det mit indtryk, at idealet om interviewets tilnærmelse til den dybe og fortrolige samtale tilnærmelsesvis er blevet indfriet. I forlængelse heraf vurderer jeg kvaliteten af interviewene som generelt god. Nogle unge kom jeg selvfølgelig tættere på end andre, og fælles for dem alle er, at jeg er kommet tættere på ved andet og tredje interview end ved det første. Dette fornemmede jeg i selve interviewet, men også ved den måde, de modtog mig på, og når nogle af dem opfordrede mig til snart at komme igen eller gav et knus, når jeg skulle gå.

Imidlertid indebærer ovennævnte ideal også et etisk dilemma. Dette dilemma er af Jette Fog blevet formuleret som modsigelsen mellem »samtalens fortrolighed, åbenhed og gensidighed på den ene side og samtalen brugt som

metode, på den anden« (42, p. 218). Som »analyserende fortrolig« – både under og efter samtalen – kommer evaluator måske til at se og forstå mere, end personen selv ønsker at blive konfronteret med, henholdsvis ønsker, at evaluator skal se af ham/hende, eller ønsker skal blive offentliggjort.

Dette dilemma kan ikke løses definitivt, men blev i den konkrete interview-situation håndteret ved at vise stor lydhørhed for den enkelte unges grænser i forhold til, hvad han/hun havde lyst til at fortælle om henholdsvis erindre. Endvidere er der i formidlingsfasen lagt stor vægt på anonymisering. I selve analysen er der med henblik på sikringen af validiteten gået så tæt på hver enkel, som interviewene tillod, men i fremstillingen bliver de individuelle historier kun bragt i uddrag og med sløring af identificerende detaljer. Således har anonymitetshensynet i formidlingsfasen vejet tungere end dokumentationshensynet.

Idégrundlag for oprettelse af gruppen

Unge anbragt i familiepleje har ofte haft en mere eller mindre traumatisk opvækst med forskellige grader af omsorgssvigt, overgreb, separationer, diskontinuitet samt følelsesmæssig og kulturel splittelse mellem flere familier (43, 44).

I denne gruppe var de unges familiemæssige baggrund karakteriseret ved psykisk syge/umodne forældre og/eller misbrugsforældre med dertilhørende omsorgssvigt. Det var baggrunde for anbringelse i familiepleje, hvor de fleste af dem havde oplevet at være anbragt flere forskellige steder eller at flytte frem og tilbage mellem forældre og plejefamilie. Endvidere havde en del af dem været udsat for seksuelle (og andre fysiske) overgreb.

Ubearbejdet udgør den traumatiske opvækst såvel i et her og nu-perspektiv som på sigt en trussel mod de unges livskvalitet og trivsel, herunder mod evnen til at skabe, vedligeholde og bevare sociale bånd, til at »mærke sig selv« og på den baggrund øve indflydelse på egne livsomstændigheder, samt til at klare separationer og stress. Dette indebærer endvidere alvorlig risiko for videreførelse af den sociale arv (45, 46).

Mange af de unge i gruppen har meget lavt selvværd, de har haft det svært med venner, og de har oplevet sig ensomme, anderledes og forkerte. Flere har med varierende udbytte modtaget individuel terapi, eller de har fået det tilbudt, men ikke ønsket det. Nogle af dem har leget med tanker om selvmord, eller endda forsøgt sig og nogle eksperimenterer med stoffer.

Den bærende idé med etableringen af samtalegruppen er at skabe et kollektivt terapeutisk forum med åbenhed for alle deltageres problemer, hvor de unge kan få bearbejdet de livshistoriske traumer, og i samspil hermed aktuel-

le konflikter og problemer i forbindelse med deres selvstændiggørelsesproces. Samtalegruppen er således et behandlingstilbud, der både sigter på at forbedre den unges livskvalitet og handlekapa-citet her og nu; og som samtidig har et forebyggende sigte med henblik på de psykiske sen-virkninger og videreførelse af den sociale arv. Gruppen er en lang-somt åben gruppe, hvor der er sat et maksimalt deltagerantal på 8. Der holdes møde i gruppen en gang om ugen af halvanden times varighed.

Gruppeterapeuternes arbejds-metode

Gruppeterapeuternes arbejds-metode bygger på den psykoanalytisk funderede gruppeanalyse. Målet med terapien er at øge deltagerne's evne til at iagttage og reflektere over sig selv, således at selvet bliver bedre integreret og stabiliseret, og realitetstestningen bliver styrket. De unge skal opnå en relativ uafhængighed af forældre og plejeforældre og komme i overensstemmelse med en kommende voksenidentitet. Det er i den forbindelse helt grundlæggende i metoden med en opmærksomhed på, at to sider af selvet sameksisterer hos de unge, nemlig den afhængige og den uafhængige. Terapien er samtaleorienteret, samtidig med at der arbejdes ud fra en erkendelse om, at mange unge er relativt verbalt uarticulerede og skal hjælpes til at sætte ord på følelser. Metoden går ud på, at terapeu-terne skal være åbent registrerende og accepterende – der er ingen følelser, der er forkerte. Det er en *relativt* ikke-dirigerende metode, som terapeu-terne med Evans (47) vælger at kalde aktiv analytisk gruppe-terapi, fordi en større aktivitet fra terapeu-ternes side i sammenligning med analytisk gruppe-terapi med voksne anses for påkrævet. Aktiv skal i den forbindelse forstås som en parathed til at fokusere på temaer og til at intervenere i en gruppe, der er på afveje. I det følgende skitseres, hvorledes de grundlæggende principper i denne arbejds-metode udmønter sig.

Adskillelse af terapeutisk samtale og efterfølgende socialt samvær

Hver seance består af en time med samtale og 1/2 times efterfølgende socialt samvær. I starten deltog terapeu-terne i det sociale samvær, men senere var de unge alene. Mere herom senere. Det er en del af metoden at lave en klar adskillelse af samtalen og det sociale samvær. Samtaletimen er således der, hvor man taler om problemer – det egentlige terapeutiske rum. Bagefter hygger man sig bare. Hvis en af deltagerne lægger an til at snakke fortroligt, henvises vedkommende til »det tager vi op næste gang i gruppen« (48, 49). Denne adskillelse har dels en funktion i forhold til etableringen af det terapeutiske rum,

dels i forhold til at lave en afslutning, hvor de unge ikke forlader gruppen »hudløse«, men har fået tid til at falde til ro oven på en – måske oprivende og belastende – samtale.

Socialt samvær: Omsorg og fællesskab

Det sociale samvær har derudover i starten den funktion, at terapeuterne kan give de unge omsorg og opmærksomhed. Kollektivt sker dette blandt andet ved, at der serveres saftvand og brød. Det sociale samvær giver endvidere mulighed for mere individuel omsorg og opmærksomhed, og for på den måde at slutte seancen på en helende og behagelig måde. Endelig har det sociale samvær også som formål at styrke det sociale fællesskab, og herigennem befordre tryghed og tillid i gruppen. Det er således hensigten, at den halve times sociale samvær på ovennævnte måde skal understøtte det, som er fundamentalt i gruppeterapien, nemlig åbenhed om alle deltagernes problemer.

Terapeutisk samtale: At forstå de unge på deres egne præmisser

Det er helt grundlæggende i metoden, at gruppesamtalerne etableres som et rum for refleksion. Terapeuterne søger at forstå de unges problemer på de unges egne præmisser, det vil sige på en ikke moraliserende eller opdragende måde (48, 49). Dette tjener tre sammenhængende formål:

For det første at understøtte åbenheden om *alle* deltagernes problemer. I dagligdagen er der problemer, oplevelser og overvejelser, som de unge ikke involverer voksne i, eller som de, hvis de gør det, ikke føler sig forstået i forhold til. Derfor er det vigtigt med en anderledes attitude, hvis gruppesamtalerne skal udgøre et kvalitativt anderledes forum for bearbejdning af de unges problemer, oplevelser og overvejelser.

For det andet inviteres de unge via den ikke-bedrevidende holdning til selvstændiggørelsesarbejde på en måde, der muliggør og fordrer et alternativ til valget mellem på den ene side oprør mod og afstandtagen til voksne (mænd og kvinder⁵); på den anden side tilpasning og underordning. Med et begreb fra Ziehe og Stubenrauch inviteres de til »usædvanlige læreprocesser«, som netop handler om at tilegne sig sit eget liv:

-
- 5 Ud fra den anskuelse, at køn er en central omdrejningsakse både i forhold til de unges identitetsarbejde generelt og i forhold til deres erfaringer med voksne, er det en vigtigt del af metoden, at der både er en mandlig og en kvindelig terapeut.

»Usædvanlige læreprocesser kan man simpelthen ikke tænke sig til, de er ikke programmer, de er ikke propaganda for en retning, de er ganske enkelt søgebevægelser for at imødegå en nødtilstand, der snører én inde, generer og fornærmer én. *Den angstfrie ACCEPT af denne søgebevægelse er egentlig ouverturen til den 'usædvanlige læreproces'!*«

(8, p. 242)

For det tredje og i forlængelse af ovenstående er det blandt andet ved at indtage den ikke-bedrevidende position og samtidig at bruge sin professionelle viden til at spørge indlevende og hjælpe meningsfulde fortolkninger af det modsætningsfyldte på vej, at terapeuterne skaber et kreativt rum for integrative selvførelser (50). Det vil sige et rum, hvor man i en fælles søgeproces skaber det, man finder (51).

At »man skaber det, man finder«, skal forstås på den måde, at det er den unges livshistorie, følelser, adfærdsmåder og oplevelser, man finder, og som er råstoffet for skabelsen af selvførelsen – men at råstoffet samtidig skabes og omskabes gennem den betydning og legalitet, det gives i interaktionen – og derved bliver til en integrativ selvførelse.

At hjælpe problemformuleringen på vej

Gruppesamtalerne tager udgangspunkt i det, de unge selv bringer på bane såvel som interaktionerne og relationerne gruppe-medlemmerne imellem. Idealet er, at de unge selv bestemmer, hvilke temaer de vil snakke om. Imidlertid er det at mærke problemerne og turde tage dem op i sig selv en læreproces og som sådan et vigtigt mål for arbejdet i gruppen. Det er derfor en del af metoden, at terapeuterne hjælper formuleringen af problemerne på vej ved at spørge uddybende til noget, som, de ved eller fornemmer, er vigtigt for en eller flere af de unge. Udviklingen af metoden med henblik på dette vender vi tilbage til senere i artiklen.

Alle skal ses og høres

Som nævnt ovenfor er idealet, at de unge selv bestemmer, hvilke temaer, de vil snakke om. Imidlertid er det ikke alle, der har lige let ved hverken at tage ordet, mærke sig selv eller at blive hørt af andre i en gruppe. Det er derfor en vigtig del af metoden at sørge for, at alle kommer til orde, og at ingen kommer til at føle sig overset hverken af terapeuterne eller gruppens øvrige medlemmer. Dette tilgodeses primært ved, at terapeuterne spørger til den enkelte,

men fremmes derudover også gennem, at alle deltagerere skal præsentere sig selv hver gang, der starter en ny i gruppen.

Regler i gruppen

Endelig er en vigtig del af metoden et sæt fælles regler for alle deltagerne. Disse skal støtte op omkring basisnormen om, at man kan tale sammen om alt i gruppen. Reglerne gennemgås inden starten i gruppen og repeteres ved første deltagelse. De lyder som følger:

- Man skal komme hver gang
- Man skal komme til tiden
- Man skal blive siddende på sin plads
- Der må ikke manipuleres med medbragte eller tilstedeværende ting (bordet, man sidder omkring, er og skal forblive tomt)
- Man skal snakke én ad gangen
- Der kan tales om alt
- Der er tavshedspligt. Det, der tales om i gruppen, må ikke misbruges til drilleri eller refereres udenfor

Reglerne omfatter alle, det vil sige også terapeuterne. Derfor indebærer reglen om tavshedspligt også, at hverken plejeforældre, forældre eller andre får oplysninger om, hvad den unge fortæller i gruppen, medmindre den unge er indforstået med det. Der holdes derfor ikke møder mellem terapeuter og plejeforældre/forældre uden den unges deltagelse, medmindre den unge selv ikke ønsker at deltage. Er det tilfældet, tages en drøftelse med den unge om, hvad der kan siges til plejeforældrene/forældrene.

Udvikling i gruppedynamikken: At starte op

At starte en terapeutisk gruppe op er noget, der tager tid. Tid til at lære hinanden at kende og fatte tillid samt tid til at etablere en gruppekultur. I denne opstartstid kan seancerne opleves som på en gang belastende og overfladiske samt måske som spild af tid.

Også i denne gruppe er opstarten en »hård nød at knække«. Mange af de unge fortæller i interviewene fra denne første tid, at »det er kedeligt at sidde stille og snakke en hel time«, og at det at komme til seancen virkelig er noget, de skal tage sig sammen til eller måske ligefrem presses til af plejeforældrene. I disse interview er en del af de unge skeptiske i forhold til, hvorvidt det over-

hovedet er muligt at skabe fortrolighed i en gruppe. Flere af dem mener, at fortrolighed er noget, man har mellem to, hvor man kan have øjenkontakt.

Ingen af de unge oplever i denne fase, at der sker en dybdegående bearbejdning af problemer. Terapeuterne oplever, at adfærden i gruppen er meget impulsstyret, angstpræget og i voldsom opposition, herunder at samtalerne er præget af positionskampe mellem drengene såvel som af en flirt mellem kønnene. Nogle af de unge kommer næsten ikke til orde og svarer kun kort eller undvigende, når de bliver spurgt om noget. Tre unge – alle drenge – forlader gruppen i løbet af det første halve års tid. Den første allerede efter seks gange. Den næste forlader gruppen efter seksten gange, men har inden da haft rigtig mange fravær. Den sidste forlader gruppen efter 20 gange, det vil sige knap et halvt år⁶.

Umiddelbart synes gruppen ikke rigtig at fungere – men evaluator kan efter analyse af første runde interview melde tilbage til terapeuterne, at det ikke er helt så galt. Godt nok sker der i denne fase ikke en dybere bearbejdning af personlige (konkrete) problemer. Men i gruppesamtalerne berøres mange problemer og erfaringsflader, som er fælles for de unge. Og flere af dem giver allerede på dette tidspunkt udtryk for at have fået styrket deres selvværd og selvtillid gennem oplevelsen af, at »jeg ikke er den eneste« og af, at »de andre kan lide mig«, selvom jeg blotter mig/fortæller om mine skyggesider.

Herigennem og ved at de unge ikke har en hverdag sammen etableres gruppen som relativt ufarligt forum for identitetsudkast. *Relativt* ufarligt, idet de unge også giver hinanden modspil. I situationen er det ikke altid synligt, om disse modspil får betydning for den unges selvforståelse. Nogle gange kan det se ud, som om der næsten ingenting sker, men hvor der til gengæld kan spores en forandring i det efterfølgende interview. Eksempelvis er der en ung, som i gruppen praler med sine aktiviteter uden for gruppen, der er på kanten af det kriminelle. I gruppen får han en del både negativ og solidarisk advarende respons på disse udkast. Pralierne klinger efterhånden af i den forstand, at han i gruppen ender med at beskrive sig selv som en, der nærmest er i periferien af de ulovlige aktiviteter, han har berettet om. I et interview noget senere er fremstilling af disse ting yderligere ændret: Det er ikke længere så »fedt«, »sejt«

6 Enhver gruppe har udviklingsfaser, som har været et væsentligt forskningstema for mange forskere. F.eks. har Tuckmann udviklet en teori om gruppeudvikling i fem stadier: 1) orientering, 2) konflikt, 3) sammenhold, 4) ydelse og 5) opløsning. Gruppen befinder sig her i konfliktstadiet, hvor »basic assumption fight/flight« dominerer (i Bions terminologi). Projektiv identifikation flourer og ses bl.a. i terapeuternes opgaven og i nogle af drengenes drop-outs (52, p. 338-345).

og fascinerende med de ulovlige aktiviteter, men i højere grad et problem og et adfærdsmønster, som han forsøger af arbejde sig væk fra. Det er selvfølgelig umuligt at vide, hvad der har forårsaget denne forandring – og det kan også bare handle om, at det ene var i en sammenhæng med andre unge; det andet er interview med en voksen. Imidlertid er det bemærkelsesværdigt, som den unge i sine refleksioner over emnet integrerer nogle af de tilbagemeldinger, som vedkommende fik fra de andre. Dette taler for, at der via gruppen faktisk er sket noget i hans selvforståelse. Samtidig er hans selvforståelse blevet tydeligt mere integrativ, idet den har bevæget sig væk fra dikotomier som god – ond, sej – svag etc.

Tilbagemeldingen fra evalueringen om, at de unge på forskellige niveauer faktisk – trods kaos og modstand – synes at få ganske meget ud af gruppen, samt det at få et indblik i de unges subjektive oplevelse af gruppeprocesserne giver terapeuternes arbejde en saltvandsindsprøjtning i form af fornyet energi og tro på projektet samt inspiration til det videre arbejde.

Kønsblandede eller -segregerede grupper?

Gruppen starter som en kønsblandet gruppe. Dette er imod de almindelige anbefalinger i forhold til denne aldersgruppe (53), og den vanskelige start giver yderligere anledning til at overveje hensigtsmæssigheden af at have både drenge og piger i en gruppe. Terapeuterne oplever, at der er magtkamp, til dels med karakter af flirt, mellem den »stærkeste« dreng og den »stærkeste« pige. De to yngste drenge er generelt meget motorisk urolige. Den ene af de to drenge tager afstand fra den »stærke« drengs forsøg på at dupere de øvrige med historier om småkriminell adfærd. Denne dreng er den første, der forlader gruppen. Måske er en af forklaringerne, at han ikke formår at opnå førerpositionen blandt drengene. Den tilbageblevne yngste dreng forsøger herefter at alliere sig med den »stærke« dreng ved at fortælle om drengestreg, han selv har lavet, men den »stærke« dreng har kun hån tilovers for disse bestræbelser. Dette er sandsynligvis medvirkende til, at den næste dreng forlader gruppen. Markeringerne i drengegruppen er skarpere end i pigegruppen. Terapeuterne overvejer, om pigernes tilstedeværelse forstærker magtkampen mellem drengene, idet det også kommer til at handle om at vise sig i forhold til pigerne. Den dreng, der bliver længst i gruppen, befinder sig tilsyneladende godt, men får det tiltagende svært med at leve op til sit »macho-image«. Terapeuterne oplever, at den megen flirten øger sårbarheden i gruppen, og overvejer endvidere, om pigerne forhindres i at reflektere dybere over nogle emner, fordi dren-

gene på deres side tvinges ud i mere maskuliniserede roller på grund af pigernes tilstedeværelse.

Heroverfor antyder interviewene fra den fortløbende evaluering, at netop det, at gruppen er kønsblandet, tilføjer gruppens støtte til de unge identitetsudvikling en ekstra dimension:

»Dengang var der også drenge i gruppen, og det synes jeg også, der skal være. At høre om, hvordan drenge tænker, og hvilke problemer de kunne have, det var rigtig godt for mig. Jeg snakkede med andre piger, men jeg snakkede ikke med andre drenge på den måde. Det lærte jeg meget af, vil jeg sige.«

Interview med en af de unge

Køn og relationen til det andet køn er et centralt tema for mange af de unge. Gruppen udgør et forum, hvor de på en fortrolig og dermed relativ ufarlig måde kan få kønnede med- og modspil på deres kønnede identitetsudkast. Interviewene tyder på, at dette er vigtigt både i forhold til gruppens støtte til de unges selvværd i denne periode og i forhold til refleksioner over eget forhold til det andet køn. Således synes samspillet i gruppen med det andet køn på andre præmisser end i »det virkelige liv« uden for gruppen at befordre udviklings- og læreprocesser, som ikke på samme måde ville være blevet understøttet i en kønssegregeret gruppe.

Efter at de tre drenge har forladt gruppen, er der kun piger tilbage. Erfaringerne fra det første halve år taler både for og imod at forsøge at forsætte gruppen som kønsintegreret gruppe. Imidlertid bliver det »praktiske forhold«, der kommer til at afgøre sagen, da der ikke umiddelbart er flere drenge i familieplejeforeningen, som det synes oplagt at give tilbuddet om at starte i gruppen. Således bliver gruppen herefter en ren pigegruppe. I interviewene er der både udtalelser, der taler for kønsintegrerede grupper, og udtalelser, der taler for kønssegregerede grupper. Disse udtalelser såvel som erfaringerne fra forløbet kan fortolkes på den måde, at det at få en kønsintegreret gruppe til at fungere og være et trygt forum er en større udfordring end at få en kønssegregeret gruppe til at fungere. På den anden side synes den kønsintegrerede gruppe at kunne tilføje de unges udbytte af gruppesamtalerne en ekstra dimension.

Den verbale form: Køn og læreprocesser

Erfaringerne fra det første halve år giver anledning til at overveje formen i relation til køn. Terapeuterne oplever, at drengene ikke trives så godt som pigerne i samtalsituationen og derfor let bliver uromagere. Interviewene med de unge støtter på den ene side op omkring denne iagttagelse, men relativiserer den samtidig. Således udtaler drengene sig meget kritisk om formen – men det gør pigerne også, om end i mindre grad. Både drengene og pigerne kæmper med terapeuterne for at få lov til at slutte samtalen af før tid og i stedet få mere tid til uforpligtende socialt samvær. Dette kan fortolkes som ren magtkamp, men det kan også være tegn på, at de unge oplever en times samtale som meget belastende og grænseoverskridende.

Formen i gruppen *er* meget verbal. Det siger måske næsten sig selv, når det er en *samtale*gruppe. Men reglerne om, at »man skal blive siddende på sin plads«, og at »der ikke må manipuleres med medbragte eller tilstedeværende ting«, er med til at understrege, at det *kun* handler om *verbal* kommunikation. Reglerne så at sige ekskommunikerer andre former for sprog og gør det sociale rum meget lidt kropsligt og sanseligt. Hensigten er at få de unge til at koncentrere sig om den verbale kommunikation samt at fastholde dem, også når det bliver konfliktfyldt og belastende.

Men hvad hvis denne form ikke er (alle) de unges, kan man spørge. Hvad hvis det verbale sprog ikke umiddelbart kan udtrykke deres erfaringer og følelser – og hvad hvis det ikke er det sprog, der bevæger dem mest, får dem til at turde mærke og tage nye skridt? Erfaringerne fra denne gruppe tyder på, at det ikke er enten eller. Noget af det, som de unge fremhæver som virkelig godt ved gruppen, er:

»Hvis man har siddet og fortalt om noget og er blevet rigtig ked af det og kommet til at græde, og der så er en, der kommer hen og trøster med et kram«.

Interview med en af de unge

I dette eksempel er der både verbal og ikke-verbal kommunikation, hvor det følelsesmæssige, inklusive solidaritetstilkendegivelsen, netop får ikke-verbale former, og muligvis ikke kunne være kommunikeret så virkningsfuldt rent verbalt.

Det er i den forbindelse tankevækkende, at lige præcis reglerne om, at »man skal blive siddende på sin plads«, og at »der ikke må manipuleres med medbragte eller tilstedeværende ting«, viser sig nærmest umulige at håndhæ-

ve. Specielt er det ofte, at de unge har ting med, som de tager frem, lægger på bordet og viser frem for de andre. Eksempelvis mobiltelefoner, billeder af familie eller kæreste, venindebøger osv. Frem for at skælde ud og holde rigtigt fast i reglerne, udvikler terapeuterne metoden over imod at bruge disse regelbrud positivt ved at tale om, hvad tingene betyder. På den måde bliver ikke-verbal kommunikation i stigende grad tilladt i gruppen og får hjælp til at blive verbaliseret⁷.

Erfaringerne fra det videre forløb såvel som fra interviewene viser, at det med bare at sidde og snakke; at turde det, at mestre det og at kunne lide det, også er en læreproces. Således karakteriserer nogle pigerne ved det første interview formen, hvor man sidder rundt om et bord og bare taler, som kedelig, kunstig og stiv, mens de ved det efterfølgende interview fortæller, at det er spændende og dejligt. Der er i den forbindelse meget, der tyder på, at netop inddragelsen af den ikke-verbale kommunikation og hjælpen til at få denne verbaliseret har fungeret befordrende for denne læreproces. På evaluerings-tidspunktet er læreprocessen kommet så vidt, at hele samtaletiden bliver brugt til intensiv gruppeterapeutisk samtale. De unge har ofte på forhånd tænkt over noget, de gerne vil have vendt i gruppen, og der er trængsel for at komme på banen. En time synes nu næsten for lidt. Der er altså virkelig sket noget i forhold til den kaotiske situation i starten, hvor de unge havde meget svært ved at udholde en time. Imidlertid er gruppekulturen i stadig forandring, og da der sker en radikal udskiftning i gruppen, bliver gruppen igen mere urolig og ikke så samtaleorienteret. Gruppen udvikler sig, men befinder sig stadig på konfliktstadiet (52).

Den læreproces, der har været i gang, har udspillet sig i en dialektik mellem individniveau og gruppekulturen⁸. Det er således både en udvikling af de en-

7 Efter evalueringsperioden, det vil sige den periode, som denne artikel bygger på, sker der yderligere udvikling i gruppendynamikken. I session nr. 136 er »de gamle«, der udgør fire ud af en gruppe på 7, gået ud af gruppen. To af disse fire har været med siden gruppens start. Tre nye piger er blevet optaget i gruppen, og den gennemsnitlige alder i gruppen er faldet fra 14,4 til 12,5. Dette har været medvirkende til, at der igen har været megen uro. I session nr. 148 giver samtlige deltagere i gruppen udtryk for, at de gerne vil have strammet op på reglerne, således at gruppen igen i højere grad bliver en *samtale*gruppe. Man kan sige, at på dette tidspunkt har gruppedeltagerne internaliseret reglernes funktion som hjælpsomme til den terapeutiske proces.

8 I en gruppeanalytisk forståelsesramme kan dette beskrives som udviklingen af den dynamiske matrix. Den dynamiske matrix er den, vi møder som en levende gruppendynamik (52).

kelte gruppedeltagere og af gruppekulturen. Dialektikken består i, at deltagerne i situationen tilpasser og tilegner sig samt udvikles gennem kulturen samtidig med, at kulturen omvendt også skabes af de deltagende. Således kan de nytilegnede kompetencer på den ene side anskues som noget individuelt, som de unge kan tage med sig fra gruppen og også bruge i andre sammenhænge; på den anden side er det også en gruppekultur, som møder nytilkomne gruppe-medlemmer som krav og tilbud.

Gruppenanalytisk kan lighed/forskel betragtes som en terapeutisk faktor:

»Eftersom en gruppe består af flere, er den karakteriseret af *flerhed* og indeholder således a priori *forskellighed*. Denne forskellighed kan tjene i differentieringens øjemed. Min tese er, at forskellighed kan forstås og bruges som en gruppespecifik terapeutisk faktor. Det betyder, at en *gruppes terapeutiske potentiale øges til den enkeltes bedste i det omfang, gruppen kan tolerere og anvende de i den iboende forskelligheder, idet den enkeltes individuationsproces fremmes herigennem.*« (53, p. 27)

I det følgende skal vi se nærmere på dialektikken mellem gruppekulturen og den enkelte unges subjektivitet med udgangspunkt i et konkret eksempel, som har spillet en væsentlig rolle i gruppens liv og udvikling fra kaos til intensiv terapi.

Psykolog-fis, mænd og mennesker

»Det er bare fordi, de er voksne (at man ikke snakker med dem om alt). Det er ligesom, det er psykologer, dem gider man ikke snakke med. Hvad fanden rager det dem? Så er det bedre at snakke med ens venner«

Interview med en af de unge

Voksne – plejeforældre, lærere, familieplejekonsulenter, psykologer osv. – der vil snakke problemer og hjælpe, har der været rigtig mange af gennem disse unges livsløb. Mange af de unge er derfor trætte af behandlere og »psykolog-fis«⁹, trætte af at blive fortolket og behandlet. De udviser derfor ikke udelukkende taknemmelighed, når terapeuterne spørger til deres følelser eller inddrager deres ikke-verbale kommunikation:

9 Det er interessant, at Burgaard har fundet et tilsvarende udtryk »psykolog vås« (54, p. 118)

»Man kan mærke på dem, at de er psykologer – så gider man nogle gange ikke snakke.«

»Også i dag, hvor en sad og vippede med sin sko. Så sagde de: 'Og hvad siger den sko så: Vil den fortælle noget?'«

Gruppeinterview med de unge¹⁰

Noget af det, de unge specielt fremhæver som provokerende ved psykologer og behandlere, er det, de oplever som distanceret professionalisme:

»Mogens kunne finde på at sige: »hvordan har du det med det«, når man bare sidder og stortuder. Det er han holdt op med – heldigvis. De skal ikke være psykologer, eller hvad fanden det nu bliver kaldt. De skal være almindelige voksne.«

»At være psykologer, er det at spørge, hvordan har du det med det, sådan som du fortalte om før?«

»Det er at være professionel, rigtig professionel i forhold til sit job. Man skal være bare i hvert fald en lille bitte smule menneskelig, og det synes jeg, de har været rimelig gode til.«

Interview med en af de unge

Modstanden mod at blive fortolket holder sig hele vejen gennem projektperioden, og den retter sig især mod den mandlige terapeut. Dette synes der at være flere ingredienser i. Nogle af de unge oplever den mandlige af terapeuterne som mere psykolog eller som psykologen. For andre af de unge handler det ikke bare om at være psykolog, men også om at være mand. En af pigerne udtrykker det på denne måde:

»Jeg tror, det er meget svært, når Mogens er der. Jeg tror ikke, der er nogen af os, der accepterer ham, fordi han er en mand. Jeg tror ikke, det er så godt, at han er der, fordi vi lytter ikke til ham, fordi han er en mand.«

Interview med en af pigerne,
efter at det er blevet en ren pigegruppe

10 Gruppeinterviewet blev lavet med henblik på en artikel til Familieplejen Danmarks nyhedsbrev (55)

Modstanden mod at blive fortolket kan fortolkes på to måder, som ikke nødvendigvis behøver at udelukke hinanden. For det første kan det fortolkes i lyset af det, som er blevet nævnt ovenfor. Nemlig at de unge er trætte af at blive fortolket og opfatter det som distanceret professionalitet at spørge en, der sidder og græder: »hvordan har du det med det?« For det andet kan modstanden mod at blive fortolket også fortolkes som et tegn på, at spørgsmålene eller fortolkningsforslagene går for tæt på, rammer nogle ømme punkter, som de unge måske ikke har lyst til eller er parate til at kigge på.

Ligeledes kan det, at modstanden primært rettes mod den mandlige af psykologerne fortolkes på flere – ikke gensidigt udelukkende – måder. For det første kan det være, at de unge rent faktisk oplever ham som mere »psykologagtig«. For det andet synes det at øve modstand mod hans »psykolog-fis« at være blevet en måde at signalere afstand til de voksne og et tilhørsforhold til ungegruppen på. Det er blevet en del af kulturen og noget af det, som nye gruppemedlemmer indsocialiseres i og gennem. Endelig kan det fortolkes i lyset af det, som også har været tematiseret i gruppen, nemlig at mange af pigerne generelt har det svært med mænd, eller med andre ord som projektion i psykoanalytisk forstand. I det hele taget tydeliggøres mange projektioner i gruppen, både når de rettes mod terapeuterne, og når de unge retter dem mod hinanden.

Pigernes forhold til mænd er i gruppen blevet synligt og genstand for bearbejdning via det, som i psykoanalysen kaldes »neutralitetsprincippet«. Det vil sige, hvor terapeuten afholder sig fra at indfri klientens behov/forventning. Herved kommer klientens måde at strukturere feltet – hendes bidrag til den sociale interaktion – til at stå tydeligere frem, og kan gøres til genstand for fælles refleksion (50).

I gruppen er dette både en individuel og kollektiv proces. Eksempelvis er der en seance, hvor en pige agerer meget aggressivt i forhold til den mandlige terapeut, men hvor denne ikke responderer med den forventelige sårethed eller modaggression. Pigen, som er i situationen, oplever ikke asymmetrien i relationen, men denne italesættes til gengæld af en af de andre piger – som andre gange selv har ageret på samme måde. Efterhånden bliver det via terapeuternes italesættelse, de øvrige gruppemedlemmers italesættelse samt refleksioner over egne og andres reaktionsmønstre synligt for pigerne, at det ikke er den konkrete mand, de reagerer på, men mænd. I et interview med en pige ved hendes udtræden af gruppen kommer denne refleksion til udtryk på følgende måde:

»Vi skulle måske have været bare en lille bitte smule sødere ved Mogens. Som den eneste mand, så terroriserede vi ham fuldstændig. Det er ham, der har fået alle huggene.«

Interview med en af de unge

Ifølge Evans er det en almindelig reaktion hos unge, at de arbejder med deres ambivalente følelser vedrørende dem selv, deres udviklingskompetence, deres gryende voksensexualitet og ændrede udseende ved at foretage splitting via projektioner (17, p. 207). Dette stiller store krav til terapeuternes egen og indbyrdes bearbejdning, idet de mange forskelligartede projektioner, der rettes mod dem, ikke kan undgå at påvirke dem, eksempelvis i form af vrede eller sårethed. Gennem en sådan bearbejdning blev metoden i stigende grad udviklet hen imod udnyttelse af projektionerne som materiale for terapien gennem kontinuerlig dobbelthed af empati og neutralitet. Winnicott har gennem sin lege-iscenesættelse af den psykoterapeutiske proces netop argumenteret for hensigtsmæssigheden af denne dobbelthed i den analytiske attitude:

»Psykoterapi finder sted der, hvor to legeområder overlapper hinanden – patientens og terapeutens. Psykoterapi har at gøre med, at to mennesker leger sammen. Det følger heraf, at hvor legen ikke er mulig, må terapeutens arbejde rettes imod at bringe patienten fra en tilstand, hvor han ikke kan lege, til en tilstand, hvor han kan lege.« (56, p. 50)

Neutraliteten og refleksionen over interaktionen er legen, mens empatien er det, der beforder den sikkerhed og veltilpashed, så deltagerne tør kaste sig ud i legen.

Terapeuterne benytter endvidere i tilknytning hertil i stigende grad at »tænke højt«, enten for sig selv eller i dialog med den anden. Dette giver de unge mulighed for at tage »legeinvitationen« op, at tænke videre selv for eventuelt senere at tage temaet/konflikten op i gruppen eller helt at overhøre den. Endelig understøtter de gruppedynamikken gennem almengørelse af problemstillinger ved at spørge ud i gruppen: »Er der andre, der kender til det?«. I eksemplet fra før med pigen, der reagerede aggressivt i forhold til den mandlige terapeut, er det værd at bide mærke i, at det ikke er en af terapeuterne, men tværtimod en af de andre unge, som italesætter asymmetrien i relationen og derved gør den til genstand for fælles refleksion. Eksemplet er ikke enestående. Tværtimod er det karakteristisk for udviklingen i gruppedynamikken, at pigerne i stigende grad spørger uddybende til hinandens fortællinger, samt at specielt nogle af pigerne mere og mere begynder at italesætte og komme med

fortolkningsforslag i forhold til de andres signaler. Endvidere overtager de også mere og mere i forhold til at formidle og påpege reglerne for gruppen. Dette står i stærk kontrast til opstartsfasen, hvor de unge kæmpede heftigt mod reglerne. Gruppen befinder sig på dette tidspunkt på et mere modent stadium, stadium 4) ydelse efter Tuckmann (52).

Sammenfattende kan man sige, at modstanden mod psykolog-fis, såvel som distanceringen mellem psykologer/mænd og mennesker træder mere og mere i baggrunden til fordel for den terapeutiske samtale som et *fælles* projekt.

Socialt samvær: Med eller uden voksne

Som tidligere nævnt er hensigten med det sociale samvær at styrke fællesskabsfølelsen samt at give deltagerne individuel omsorg og opmærksomhed for på den måde at slutte terapien på en helende og behagelig måde. Samtidig og med henblik herpå er det en del af metoden at etablere en klar adskillelse af samtaleterapien og det sociale samvær. Imidlertid viser det sig i løbet af projektperioden at være særdeles svært at opretholde denne adskillelse, idet de unge presser på for at komme til at snakke problemer individuelt med terapeuterne. På den baggrund bliver det besluttet at prøve at lade de unge være alene, hvilket de selv meget gerne vil. Efter en periode begynder terapeuterne imidlertid at overveje, om det nu også er en god idé, at de unge er alene. Dels kører der på dette tidspunkt nogle magtkampe mellem pigerne, dels bliver der rejst kritik af tiden uden voksne fra en af pigernes plejeførelde. Pigerne bliver derfor i interviewene spurgt om deres oplevelse af samværstiden uden voksne.

Stort set alle pigerne giver udtryk for, at de nødtigt vil give afkald på tiden uden voksne, fordi de her lærer hinanden at kende på en anden måde, har det sjovt sammen og kan tale om de ting, man ikke taler om med voksne. Overordnet afviser de, at tiden alene giver anledning til mobning, eller at nogle holdes udenfor. Dog er der en af pigerne, der giver udtryk for, at en anden af pigerne engang imellem er lidt udenfor, og at ubehagelige ting fra samtaletiden en sjælden gang kan forsætte i hyggetiden. Hun fortæller, at hun nogle gange har haft det sådan, at hun godt kunne ønske sig, at de voksne var med bagefter. Samtidig har hun andre gange oplevet, at det netop var, fordi de var alene, at det var muligt at få afdramatiseret nogle konflikter fra samtaletiden og dyrket sammenholdet.

I gruppeanalyse henstilles det sædvanligvis til klienterne, at de ikke har kontakt indbyrdes uden for gruppesæancerne. I dette tilfælde har denne hen-

stilling været umulig, da de fleste af de unge kører taxa sammen til og fra gruppen. Erfaringer fra andre terapeutiske grupper for denne aldersgrupper er endvidere, at det også uden et sådan arrangement ofte er umuligt at undgå kontakt mellem deltageren uden for gruppen. Dette behøver ikke nødvendigvis udelukkende at anskues som et problem. Da familieplejebragte unge ofte føler sig ensomme og uden kammeratskabsrelationer, kan det at etablere og gøre erfaringer med sådanne relationer tværtimod anskues som et vigtigt delmål med de unges deltagelse i gruppen.

Generelt peger interviewene på, at gruppetiden uden voksne fungerer understøttende for sammenholdet og trygheden i gruppen, samt for lysten til at komme hver gang. Dertil kommer, at tiden uden voksne viser sig at blive konstruktiv i den forstand, at der her produceres materiale til samtaletiden. For det først ved at fungere som kuvøse for særlige emner. Nogle ting bliver således indledningsvist vendt i tiden uden voksne, men bliver efterfølgende taget op i gruppen – enten på initiativ af den pågældende unge selv eller ved hjælp af antydninger fra nogle af de andre. For det andet ved, at problemer og konflikter, som udspiller sig i hyggetiden, bliver tematiseret ved den efterfølgende seance. På den måde bearbejdes den konkrete hændelse, samtidig med at den bruges som materiale i terapien. Eksempelvis er en af pigerne en dag ked af det og ønsker trøst af de andre i hyggetiden. De andre imødekommer ikke dette behov. Pigen føler sig overset og svigtet, hvorfor hun går grædende ind til terapeuterne – uden dog at fortælle dem, hvad der er galt. Hændelsen bliver taget op den efterfølgende gang, hvor det fremgår, at den ene af de piger, hun gerne ville have haft trøst af, slet ikke har opdaget, at hun er ked af det. Den anden af pigerne har lagt mærke til det, men ved ikke, hvad hun skal stille op. Hændelsen bliver hermed en synliggørelse af nogle uhenigtsmæssige samspil samt en anledning til at snakke om, hvordan man kan søge og give trøst – og hvad der er så svært ved begge dele.

De unges udbytte af gruppen – ifølge dem selv

»Jeg er blevet gladere. Jeg tror, alle mennesker er gode, og jeg tror mere på folk. Før var jeg ikke så glad og mere mistænksom og forsigtig. Jeg har fået et bedre forhold til mine kammerater, og jeg har også fået et bedre forhold til mine plejeforældre. Før turde jeg ikke sige min mening. Jeg var bange for, at de ville blive vrede. Nu tør jeg sige lidt mere.«

Interview med en af de unge,
som har gået i gruppen gennem længere tid.

Mange af de unge fortæller, at de er blevet gladere, at gå i gruppen. En del af dem knytter denne forandring an til det at møde ligestillede. Næsten alle de unge har, før de startede i gruppen, haft en oplevelse af dem selv som anderledes og med flere og anderledes problemer end andre. Derfor er det forløsende og opbyggende at opleve, »at der er andre som mig«, og »at der er nogle, der har det værre end mig«. Ved gruppeinterviewet snakker de unge om det på følgende måde:

»Jeg synes, man lærer at tænke på, at der altså også er andre, der har de samme problemer som én selv«

»Ja, man lærer, at man ikke skal have så ondt af sig selv og tænke: Uh...jeg har det så dårligt. Der er nogle plejebørn, der har det dårligt i deres plejefamilie – også af dem, der går her. Og der er også nogle, der har det godt. Mig for eksempel. Jeg har det så dejligt hos min plejefamilie. Jeg ved ikke, hvad jeg skulle gøre uden dem (..)«

»Nogle gange kan man også få gjort sine problemer mindre ved at høre om de andres problemer – man lærer, at man ikke er den eneste i verden, der har det sådan.«

Som det fremgår, fremhæver nogle af de unge især det med at opdage, at »andre har det værre end mig«, mens andre lægger vægt på det med, at »der er andre som mig«. Kigger man nærmere på de individuelle interview og på, hvad det er, der foregår til gruppesamtalerne, synes både identificeringen og distanceringen imidlertid på spil for de fleste unge. Det er især i starten, at de unge fremhæver enten den ene eller anden side. Desto længere de har gået i gruppen, desto mere nuancerede bliver de i deres beskrivelse af deres egen relation til kategorien »plejebørn« eller »unge med problemer«.

Man får gode venner og selvtillid

Men det er ikke kun oplevelsen af, at »der er andre som mig« eller »andre, der har det værre end mig«, som gør, at de unge bliver gladere af at gå i gruppen. Det er også, at de får nogle gode venner, som de føler holder af dem, som lytter til dem, og som de oplever at kunne have fortrolighed med. En af de unge fortæller:

»Da jeg startede i gruppen, havde jeg overhovedet ingen venner. I skolen blev jeg mobbet og holdt udenfor, men i gruppen mødte jeg nogle, der var ligesom mig. Jeg glædede mig hver gang, for det var faktisk det eneste sted, jeg blev accepteret og havde nogle venner.«

Interview med en af de unge

Mange af de unge har gennem deres opvækst og skolegang haft det svært med venner, men bliver i samtalegruppen »tvunget« til at lære det nære venskab samt at holde af hinanden og blive holdt af:

»Man sidder og snakker mere og mere, og på et eller andet punkt bliver man så at sige tvunget til at være venner, fordi man skal sidde og snakke. Så er der selvfølgelig nogle, man hurtigere bliver venner med, men til sidst bliver man venner med alle sammen.«

Interview med en af de unge

I gruppen oplever de unge, at det kan lade sig gøre at fortælle ting om sig selv, som de måske ellers ikke har snakket med andre om – og de oplever, at de andre alligevel kan lide dem. De oplever, at de kan tillade sig at blive kede af det, og at de får forståelse, solidaritet og trøst. I gruppeinterviewet udspiller følgende ordveksling sig om emnet:

»Jeg har altid været den, der følte mig udenfor, og det har jeg været hele mit liv.«

»Gentager din oplevelse af at være udenfor sig så her i gruppen – eller er det anderledes her?«

»Jeg har været ked af det nogle gange her, hvor jeg så har fået støtte af de andre – men det værste er, når de ikke forstår, hvad jeg mener, og jeg ikke forklarer det ordentlig.«

»Jeg forstår godt, hvad du mener.«

»Du er altså ikke den eneste, der er dårlig til at forklare dig. Jeg kan sidde i lang tid og forberede mig på, hvordan jeg vil sige noget.«

»Se, du er ikke den eneste!«

I ovenstående sekvens fortæller den ene af de unge om, hvor vigtigt det er for hende at blive forstået – og de andre bakker straks op og forsikrer, at de forstår hende, og at de også kender til at være usikre.

Af sekvensen fremgår endvidere, at det *ikke* at føle sig totalt udenfor, er en ganske ny og banebrydende oplevelse også for denne unge ligesom for pigen i citatet før. For begge disse piger er oplevelsen af tilhør, kammeratskab, sammenhold og solidaritet meget opbyggelig og en vigtig del af deres motivation for at komme i gruppen.

Man lærer at åbne sig

Når de unge bliver glade af at gå i gruppen, hænger det endvidere sammen med, at de gennem gruppen lærer at åbne sig for andre og får arbejdet med deres små og store problemer. I den sammenhæng er oplevelsen af at have noget til fælles og ikke mindst reglen om »tavshedspligt«¹¹ vigtig. Da en af pigerne bliver spurgt om, hvad hun ville sige, hvis hun skulle forklare en god veninde, hvad en samtalegruppe er, svarer hun:

»Så vil jeg fortælle, at det er nogle mennesker, som man kan stole på, hvor man ved, at de ikke vil sige noget til nogen. Man kan sige alt, fortælle om sit liv, og det man godt kan li'. Det er godt at have sådan en gruppe. De lytter til en, og de har også selv været igennem nogle hårde ting. Det er rart. Det er anderledes end i klassen, hvor der ikke er andre, der har det sådan. De har bare deres mor og far.«

Interview med en af de unge

I gruppen oplever de unge en tillid til hinanden og en genklang hos de andre, som gør det muligt for dem at åbne sig og snakke om problemer, som de ellers ikke taler om. Samtidig bliver »åbenheden«¹¹ også en læreproces. Således fortæller mange af de unge om, at de også er blevet mere åbne i andre sammenhænge og har fået det bedre med deres kammerater. Endelig er der også enkelte af de unge, som italesætter, hvordan deltagelsen i samtalegruppen har haft indflydelse på deres væremåder i samværet med andre, eksempelvis i retning af mindre sårbarhed og hidsighed¹¹.

11 Ifølge Irwin D. Yalom rummer gruppepsykoterapien en række væsentlige kurative aspekter, blandt andet installering af håb, universalitet, formidling af information, altruisme og gruppesammenhold. De vil alle kunne genkendes her (52, p. 185).

De unges udbytte af gruppen, anskuet fra et objektiverende blik: At vide, hvem man selv er

»Jeg har fundet ud af, at man skal være sig selv. Men jeg må sige, at jeg forstår det ikke helt, hvordan man bare er sig selv. Nogle gange ved jeg ikke, om jeg er mig selv, eller jeg ikke er.«

Interview med en af de unge,
lige efter at hun er startet i gruppen

Sådan siger en af de unge, som på tidspunktet for interviewet netop er trådt ind i gruppen. Mange unge og for den sags skyld voksne vil sikkert kunne genfinde sig selv i denne oplevelse. Hendes oplevelse kan således anskues som en helt fundamental del af det at være ung – eller bare menneske. Samtidig kan den også anskues som et udtryk for den udviklingsproces, som de unge gennemgår i gruppen. De, som har gået i gruppen længe, har fundet sig selv, oplever hun. Det har hun endnu ikke.

Den forskel, som den ovenfor citerede pige oplever mellem sig selv og de piger, der har gået længe i gruppen, afspejles også i den narrative analyse. Sammenligner man de unges selvfortællinger ved deres indtræden i gruppen med deres selvfortællinger ved deres udtræden, er forskellen med hensyn til kohærens slående – vel at mærke, hvis den unge har haft en længerevarende tilknytning til gruppen.

Ifølge Habermas og Bluck (39) er evnen til at organisere sine erfaringer (selvbiografien og selvforståelsen) i en sammenhængende fortælling noget, der (færdig)udvikles i ungdomsårene¹². De foreslår, at en egentlig bearbejdelse af traumatiske begivenheder eller opvækstvilkår må fordrer, at disse integreres i en kohærent, det vil sige sammenhængende selvfortælling. Dette kan fortolkes rent kognitivt, men det kan også i overensstemmelse med dennes artikels forståelse fortolkes ud fra et betydningsdannelseperspektiv, der inklude-

12 Habermas & Bluck knytter an til en Piaget-inspireret udviklingspsykologisk tankegang og kommer herigennem til at antyde udviklingen af evnen til at organisere erfaringerne i en kohærent selvfortælling i ungdomsårene som et universelt og naturgivent fænomen. Omend fænomenet har stor empirisk evidens – hvilket de to forfattere overbevisende sandsynliggør – er det fra denne artikels sociologiske socialkonstruktivistiske perspektiv betænkeligt at antage dette som et universielt og naturgivent forhold (jvf. Waksler (57), Sommer (58), samt James, Jenks & Prout (59) for en kritisk diskussion af den Piaget-inspirerede tankegang om »barnets naturlige udvikling«). I stedet forstås både behovet, tidspunktet for og selve organiseringen af

(noten fortsætter næste side)

rer betydningen af de ikke-reflekterede erfaringer såvel som de aktuelle livsbetingelser. En »moden selvfortælling« er ifølge forfatterne karakteriseret ved:

- 1) at være tidsmæssigt sammenhængende (temporal kohærens)
- 2) at være organiseret i forhold til den sociokulturelle forståelse af, hvad der er vigtige livsbegivenheder (kohærens i forhold til det kulturelle koncept for selvfortælling)
- 3) at give mening gennem forklaringer af henholdsvis begrundelser for livsbegivenheder, livsbetingelser, handlinger og identitet, herunder af forandringer og brud (kausal kohærens)
- 4) at give mening gennem et plot, som understøttes gennem hele fortællingen (tematisk kohærens)

I det første interview ved den unges indtræden i gruppen er det typisk meget svært at få øje på nogen egentlig selvfortælling. Nogle af de unge har ved dette interview ikke så meget at sige, eller de synes simpelthen, at det er svært at snakke om. Andre har masser at sige, men de taber tråden, finder en ny, eller fortæller med andre ord om en masse hændelser. Således er der ikke tale om egentlige kohærente fortællinger eller kun om delvis kohærens. Ofte er der en vis grad af temporal kohærens såvel som en opmærksomhed på det kulturelle koncept for livshistorier, mens den kausale og for nogles vedkommende også den tematiske kohærens er helt eller delvis fraværende.

Det er imidlertid meget svært at generalisere på tværs af de unge, da »graden af kohærens« er meget forskellige for de forskellige unge. Til gengæld er det fælles for alle dem, som har gået i gruppen i mere end et halvt år, at »graden af kohærens« er steget betydeligt ved det andet interview. Ved dette interview er der således generelt en klar temporal kohærens og også langt højere grad af kausal og tematisk kohærens.

erfaringerne i en livshistorie som relateret til historiske og sociokulturelle forhold. Dette gør imidlertid ikke Habermas' og Blucks overvejelser mindre relevante for nærværende undersøgelse – tværtimod. For det første kan det reflektivt moderne samfund – som forfatterne også selv er inde på – netop forstås som værende karakteriseret ved for alvor at sætte individualisering, og dermed selvfortælling, på dagsordenen som krav og mulighed – og på en bestemt måde (39, p. 751, 11, 12). For det andet kan det formodes, at mange af disse unge kommer fra familier, hvor denne samfundsmæssige tendens ikke i samme grad som i andre såkaldt velfungerende familier på det subjektive og intersubjektive niveau er slået igennem. Disse familier har derved ikke udgjort så godt et socialiseringsrum med henblik på livet i det reflektivt moderne.

At forlige sig med sit liv

Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at de unge i selvfortællingen ved det andet interview inkluderer langt flere traumatiske livsbegivenheder end ved det første. Der er således ikke bare blevet mere sammenhæng i selvfortællingen, men også mere rummelighed. Den er blevet mindre ekskluderende, hvilket kan tages som et udtryk for, at de unge i højere grad er blevet forliget med deres liv. De tør bedre huske deres fortid, være i deres nutid, og gribe deres fremtid. Det er på den baggrund ikke så underligt, at de oplever at være blevet glattere.

De unges forligning sig med deres liv kommer også til udfoldelse i og gennem deres relationer til andre mennesker. Således er de unges relationer til såvel kammerater som forældre og plejeforældre generelt, men i varierende grad, blevet afdramatiseret. Eksempelvis havde nogle af de unge ved deres indtræden i gruppen en meget idylliseret fremstilling af deres plejeforældre. Andre var meget vrede og frustrerede og gav udtryk for en oplevelse af, at deres plejeforældre slet ikke holdt af dem. Heroverfor er fortællingerne senere i forløbet ikke længere så sort-hvide.

De mere nuancerede fortællinger ser vi som et udtryk for, at relationen er blevet afdramatiseret i den forstand, at den er nået ud over valget mellem ubetinget binding eller brud. Den afdramatiserede relation mindsker risikoen for såvel loyalitetskonflikt som for det totale brud i forbindelse med den unges selvstændiggørelse og løsrivelse og udgør i den forstand en mere sikker tilknytning. Denne udvikling medfører *ikke* nødvendigvis, at den unge holder op med at være kritisk, eller at der opstår færre konflikter mellem den unge og plejeforældrene – nogle gange tværtimod. Men det betyder, at konsekvenserne af kritikken henholdsvis konflikterne ikke behøver blive så drastiske, som de måske ellers ville være blevet¹³.

Den samme afdramatisering er at se i de unges relation til deres forældre, blot ser det ikke så overraskende ud til, at ændringen her kræver mere tid, og for en del af de unge er denne kun på vej. Af dramatiseringen af relationen til forældrene kan ikke i alle tilfælde forhindre et konkret brud – forælderen kan simpelthen være for besværlig eller for ubehagelig i forhold til den unge – men den mindsker risikoen. Konkret er der unge, der i løbet af deres tid i gruppen eller efterfølgende har brudt med deres forældre, *men* der er i antal flere, der

13 Da en relation er tosidet, afhænger af dramatiseringen ikke kun af den unges udvikling, men også af plejeforældrenes evne til at rumme denne. Dette vender vi tilbage til senere i artiklen.

har opsøgt og etableret en eller anden form for kontakt med forældre eller anden familie, de ellers ikke havde kontakt med. I tilfælde af et brud udgør af-dramatiseringen af relationen en buffer på det følelsesmæssige plan: Jeg har den forælder, jeg har. Jeg gider ikke se vedkommende, men jeg behøver ikke hade ubetinget. Dermed behøver et konkret brud ikke at få helt så negative effekter på den unges liv og integrative selvforståelse.

At gribe eget liv

Det, at nogle af de unge gennem deres tid i gruppen har opsøgt og etableret kontakt med forældre eller anden familie, som de ellers ikke havde kontakt med, kan anskues som en del af en mere generel udvikling hos de unge; nemlig at de i højere grad begynder at gribe eget liv. Skabelsen af en selvfortælling gennem de unges selvpræsentationer er med til at befordre denne udvikling, idet selvpræsentationerne iscenesætter spørgsmålene: Hvem er jeg, hvordan er jeg, hvor kommer jeg fra, og hvor vil jeg gerne hen? Men derudover understøttes udviklingen yderligere af den erfaringsudveksling, som sker i gruppe.

I gruppen møder de unge andre unge, som også er i familiepleje. Det vil sige unge, som er i samme situation som dem selv. Som plejebørn er de alle positioneret som barn og klient, en position, der sat på spidsen, kan karakteriseres som dobbelt umyndiggørende (60). I gruppen kan de med denne fælleshed i livsbetingelser udveksle erfaringer om store og små spørgsmål, som presser sig på i deres hverdag. Eksempelvis hvor meget de andre får i lomme- og tøjpenge, hvad plejeforældre må i forhold til deres plejebørn, og hvad skal der til, før man bliver fjernet fra sin plejefamilie, samt hvilken støtte de andre får fra kommunen, og hvordan man gør sin mening gældende i forhold til afgørelser om bosted og samvær etc. Gruppen bliver derved ikke bare et sted for terapeutisk personlighedsbearbejdning. Den etableres samtidig som en form for modoffentlighed (61), hvor de unges tilsyneladende personlige oplevelser, nederlags- og afmagtserfaringer kan erfares som kollektive livsbetingelser. Samtidig kan de unge herigennem tilegne sig konkret viden om regler og praksisser på området, hvorved deres mulighed for at handle succesfuldt forbedres. I den sammenhæng er det ikke bare de andre unge, men også de voksnes med- og modspil og ikke mindst deres konkrete viden om regler og praksisser på området, der har en værdi for de unge. Men forudsætningen for, at de unge kan og tør bruge de voksne i denne sammenhæng, er de voksnes tavshedspligt:

»Det gode ved gruppen er, at man ikke sådan skal sidde og passe på, hvad man siger. Man kan sige alt, uden at man kommer til at fortryde det bagefter«

Interview med en af de unge

Kun fordi de unge føler sig sikre på, at det, de siger, ikke kommer uden for gruppen og ikke fører til nogen form for handlen fra terapeuternes side, kan de bruge gruppen til bearbejdning af problemer og spørgsmål, som ellers ikke kan vendes andre steder.

Ved også at fungere som forum for erfaringsudveksling og tilegnelse af konkret viden bliver gruppen dobbelt understøttende i forhold til de unges griben deres eget liv. For det første understøtter gruppen de unges griben eget liv som en psykisk proces. For det andet understøtter den deres griben eget liv ved at øge deres videns- og erfaringsgrundlag. Dertil kommer den opbakning og solidaritet, som de unge hver især får til egne livsprojekter fra de øvrige gruppemedlemmer. Denne kom i starten af projektforløbet primært til udtryk gennem solidaritetserklæringer og eventuelt et knus i forbindelse med den unges fortælling om et eller andet. Senere i projektforløbet er de unge endvidere i stigende grad begyndt at spørge tilbage til hinandens fortællinger: Hvordan gik det så med..., eller: Vi skal høre, hvordan det går med... På den måde er der en fortløbende opbakning og opmuntring til den enkeltes livsprojekter, og en invitation til at få snakket om, blive trøstet og forliget med eventuelle nederlag.

De unges tilknytning til gruppen

Varigheden af de unges tilknytning til gruppen har været meget forskellig. Således var der en af de unge, der forlod gruppen allerede efter halvanden måned, mens to¹⁴ har gået i gruppen gennem mere end tre år. Fire unge er holdt op i gruppen i løbet af deres første halve år, fordi de ikke følte, at de passede ind i gruppen. Tre er holdt op, fordi de skulle på efterskole, og en er holdt op, fordi hun oplevede ikke længere at have tid til og behov for gruppen. De syv unge, som nu går i gruppen, har deltaget fra et halvt til over tre år.

I overensstemmelse med erfaringer fra andre terapeutiske grupper synes de unges udbytte af samtalegruppen i høj grad at være afhængig af den tid, de unge er tilknyttet gruppen. Således ser det ud til, at de unge, der har været til-

14 Den ene dog – som tidligere nævnt – med en periode, hvor hun ikke kunne komme til møderne, fordi hun gik til konfirmationsforberedelse.

knyttet gruppen gennem længere tid, også er dem, der har fået det største udbytte. Omvendt synes de unge, som er gået ud efter ½ år eller mindre, ikke rigtig eller kun lige netop at være kommet i gang.

Tre af de fire unge, som har forladt gruppen efter et halvt år eller mindre, var med ved gruppens opstart. Begrundelse for deres udtræden var blandt andet, at de ikke rigtig fik så meget ud af at deltage i gruppen, hvilket ikke er så overraskende i lyset af, at gruppen knap var kommet i gang. Derudover var begrundelsen formen, og at de følte sig anderledes end de øvrige gruppedeltagere. I det forgående har vi allerede været inde på det med formen og formen som lærerproces. I det følgende skal oplevelsen af at være anderledes sættes under lup.

At føle sig anderledes – kammeratskabets betydning

Det med at føle sig anderledes handler for tre af de unge om, at de ikke oplever at have nær så store problemer og at have en anden familiebaggrund end de andre unge i gruppen. Imidlertid afviger de på dette punkt ikke væsentligt fra de øvrige gruppedeltagere. Blandt disse er der mange, der ved det indledende interview fortæller samme historie, men som efterfølgende alligevel oplever at få noget ud af at gå i gruppen og erfarer, at de alligevel ikke er så anderledes.

Anskuet fra det »objektiverende øje« må gruppen karakteriseres som på den ene side meget uhomogen. På den anden side er der også mange fællesflader i de unges problemer og livsbetingelser, som også berører de unge, der forlader gruppen efter relativt kort tid. Det er umuligt at foretage en objektiv vurdering af, hvorvidt disse unges problemer er lige så store som de andres – men det, man kan konstatere, er, at det for mange af de andre har været en erkendelses- og udviklingsproces at turde få øje på og arbejde med problemerne.

Også de unge, som for nyligt er startet i gruppen, giver udtryk for lignende oplevelser. De overvejer imidlertid ikke at udtræde af gruppen af den grund. For det første fordi de oplever, at det er rart at komme i gruppen, og at der er et godt kammeratskab. For det andet fordi, de oplever, at der er lydhørhed for deres problemer, selvom de måske umiddelbart synes mindre end de andres. Det ser derfor ud til, at det i høj grad også handler om stemningen og trygheden i gruppen.

Som vi også tidligere har været inde på, er kammeratskabet generelt og relationen til en eller flere af de andre unge en vigtig motivation for at komme og for at fastholde en tilknytningen til gruppen. Dette understreges af, at netop følelsen af at være udenfor eller ikke rigtig at blive accepteret kan være det, der får en ung til at holde op i gruppen:

»Jeg kom mest for at være sammen med Mille¹⁵. Så holdt hun op, og så var der nogle gange, hvor jeg ikke var der, og da jeg kom igen, var det ,som om at nu havde de andre et rigtig godt kammeratskab – nu kendte de hinanden rigtig godt, og det gjorde jeg ikke. Så var det, at jeg også holdt op.«

Interview med en af de unge

Hvis kammeratskabet er dårligt og/eller ekskluderende, kan det true de unges tilknytning til gruppen. Dette kommer blandt andet til udtryk gennem, at det specielt har været i forbindelse med magt- og positionskampe i gruppen, at nogle af de unge har overvejet og i nogle tilfælde virkeliggjort at gå ud af gruppen i »utide«.

Plejeforældrenes opbakning

Næsten alle de unge har på et eller andet tidspunkt haft lyst til at holde op »i utide« i gruppen. Deres begrundelser er typisk, at »det ikke gav noget«, at »det var kedeligt«, at »det var for hårdt«, at »det var for stressende« eller bare utilpashed ved at skulle af sted. Sådanne oplevelser kan anskues ud fra, at problembearbejdelse, identitetsudvikling og løsrivelse er noget, der foregår i frem- og tilbagebevægelser, og som også er forbundet med ubehag, angst og konflikt såvel som lettelse, glæde og forsoning. Endelig er der også mange af disse unge, som har en relativt lav stresstærskel.

Hvorvidt de unge holdt ud og blev i gruppen, var som anført ovenfor det første afhængig af deres sociale tilknytning til gruppen, herunder af »klimaet« i gruppen. For det andet og ikke mindst var det derudover også afhængigt af omgivelsernes – ikke mindst plejeforældrenes – opbakning og evne til at rumme den unges deltagelse i gruppen. Således fortæller mange af de unge, som fastholdt deres tilknytning til gruppen, at det i de vanskelige perioder, hvor de havde lyst til at kvitte gruppen, var plejeforældrene, der »sparede dem af sted« og overtalte dem til at give gruppen en chance. Omvendt har plejeforældrene til nogle af de unge, som kvittede gruppen relativt hurtigt, været mere tøvende i forhold til, hvorvidt den unge passede ind i gruppen samt i forhold til gruppens indvirkning på den unge.

15 Mille er ikke det rigtige navn, men et opdigtet, som erstatter det rigtige navn. Dette er gjort af hensyn til anonymiteten.

Plejeforældrenes baggrund for at vurdere det, der foregår i gruppen, samt hvorvidt den unge passer ind i gruppen, er relativ spinkel. Forud for den unges indtræden i gruppen får de en generel information om gruppen og har sammen med den unge et introduktionsmøde med terapeuterne, men derefter er det alene den unge selv, der har kontakten til gruppen og terapeuterne. Dette er en del af metoden og nødvendigt for at sikre de unges fortrolighed. Men det betyder samtidig, at plejeforældrenes viden om, hvad der foregår i gruppen, om hvad den unge får ud af at deltage, samt om, hvorvidt den unge passer ind i gruppen, alene må basere sig på den unges fortællinger og reaktioner. Det kan derfor ikke undre, hvis plejeforældrene i de tilfælde, hvor den unge kommer hjem og er ked af det, i vildrede med sig selv, oprørsk eller bare ikke har lyst til at fortsætte i gruppen, bliver usikre på eller endda skeptiske i forhold til hensigtsmæssigheden af, at deres plejebarn forsætter. Deltagelse i en terapeutisk samtalegruppe kan, som ovenfor påpeget, i perioder være en hård proces forbundet med ubehag, angst og konflikter både i og uden for gruppetiden. Som plejeforældre kan det være endog særdeles vanskeligt at vurdere, om der »bare« er tale om en overgangsperiode i en ellers positiv udvikling eller om det, der sker i gruppen, risikerer at give den unge flere sår på sjælen og vanskeliggøre plejeforældrenes arbejde.

Den umiddelbare løsning kan synes at være en løbende tilbagemelding til plejeforældrene. Imidlertid vil det indbefatte en svækkelse af tavshedspligten i gruppen. En sådan løsning kan derfor karakteriseres som endog særdeles problematisk, da tavshedspligten – ifølge de unge selv – er helt fundamental for deres udbytte af gruppen. Tavshedspligten i gruppen er netop noget af det, der gør den anderledes end andre sammenhænge, de har været i, og som gør det muligt, at de kan fortælle om oplevelser, følelser og tanker, som de ellers holder for sig selv¹⁶. Alternative løsninger er tæt sparring mellem plejeforældre og familieplejekonsulenten omkring den unges udvikling og reaktioner samt gruppemøder for de implicerede plejeforældre med foredrag og erfaringsudveksling om dynamikkerne i en terapeutisk gruppe og de unges mulige reaktioner.

16 Undtagelsesvis kan der selvfølgelig være alvorlige ting, der begrundet et brud på tavshedspligten, men det bør da altid være i samråd med de unge.

Afsluttende diskussion: Fra en individualistisk og mekanistisk problemforståelse til sociologisk udfoldelse af psykoanalytiske pointer og potentialer

Gennem denne artikel har vi med afsæt i en evalueringsrapport fortalt historien om arbejdet med og evalueringen af en samtalegruppe for unge anbragt i familiepleje. Formålet har været at bidrage til refleksion og debat med henblik på teori- og metodeudvikling vedrørende aktiv analytisk gruppeterapi og vurdering af resultater af terapiforløb.

En af de erfaringer, som vi gerne vil fremhæve, er, at arbejdet med en terapeutisk samtalegruppe ikke kan gøres efter en facitliste. Man kan ikke fra starten af læse, tænke eller uddanne sig til den rette metode, selvom mange af processerne og problematikkerne på et alment plan er beskrevet og begrebsliggjort i den gruppeanalytiske teori. I stedet må man med afsæt i en sådan viden turde eksperimentere og reflektere over de konkrete processer, herunder terapeuternes egne og indbyrdes følelser og reaktioner. Dette er nødvendigt med henblik på at tilpasse metoden til de deltagende unge der, hvor de aktuelt er i deres liv, samt med henblik på at tage udgangspunkt i og håndtere de psykodynamiske processer. Og da både individerne og gruppedynamikkerne er under stadig udvikling, kan metoden ikke fastlægges én gang for alle. Den bliver et løbende projekt og en stadig udfordring.

Trivielt? Måske – og dog. Myter og forestillinger om, at det i bedste mækkedsånd er muligt gennem »problemspecifik metodetræning« og »strukturet videreuddannelse« at gøre terapien målrettet, effektiv og økonomisk, trives i bedste velgående¹⁷. Ønsket er at sortere enhver diffusitet og spild væk, at gå den direkte vej fra lidelse til helbredelse. Den underliggende tankegang synes at være en mekanistisk forståelse af den menneskelige psyke. Det gælder blot om at identificere lidelsen, hvorefter metoden og målet så at sige giver sig selv – ligesom med en brækket arm. Heroverfor er det i den analytiske terapi en pointe, at forståelsen af lidelsen og målet opdages og skabes undervejs i interaktionen mellem terapeut og klient. Fra dette perspektiv er »omvejene« i den terapeutiske proces ikke spild, men nødvendige, kreative og konstruktive skridt i opdagelsen og arbejdet med klientens problemer.

17 Oestricks artikel er et eksempel på denne tankegang, og det er herfra, sprogbugen er hentet (2). Derudover er det en tankegang, man ikke sjældent møder i kommunernes arbejde med børn- og ungesager (62), og det var ligeledes en tankegang, som kom til udtryk på Dansk Evalueringselskabs årskonference 2002, hvor nogle erfaringer fra arbejdet med samtalegruppen blev præsenteret i en workshop (63).

Undervejs i forløbet blev metoden justeret og udviklet gennem et gunstigt samspil mellem terapeuternes refleksioner, supervisionen og tilbagemeldinger fra evalueringen, herunder de unges oplevelser og holdninger til det, der foregik i gruppen. Dette ser vi som muliggjort ved, at evalueringsmetoden på en gang er loyal mod og overskridende i forhold til den grundlæggende forståelse i analytiske gruppeterapi. Heroverfor kan de traditionelle pseudonaturvidenskabelige evalueringsmetoder anskues som illoyale over for pointen om, at lidelsen og målet opdages og skabes undervejs. Med karakteristikken af evalueringsmetoden som overskridende menes hverken overlegen eller i opposition. I og med den anvendte sociologiske tilgang bidrager evaluering med et teoretisk perspektiv, der er anderledes – men netop ikke i modsætning til eller illoyalt overfor – den gruppeanalytiske teori. Vi vil i den forbindelse fremhæve to anderledesheds- og lighedspunkter, som har befordret det gunstige samspil og fremmet de teoretiske og metodiske refleksioner.

For det første det med at tage de unge (klienterne) selv alvorligt som eksperter på eget liv, men uden at reducere deres bidrag til og udbytte af gruppesessionerne til det, de på et givet tidspunkt er i stand til at erfare og italesætte. Dette blev gjort gennem anvendelse af både en hermeneutisk tilgang og en komparativ narrativ tilgang. At tage udgangspunkt i klienterne som eksperter på eget liv ved at spørge til deres oplevelse og vurdering af den terapeutiske proces er ikke den sædvanlige fremgangsmåde i evalueringen og metodejusteringen af denne, men heller ikke helt uhørt. Eksempelvis argumenterer Andersen og Holme (64) med Miller og Ducan for session for session at spørge til klients oplevelse af, hvorvidt der sker fremgang i terapien. Hvis klienten ikke oplever fremgang fra gang til gang, må man ifølge Andersen og Holme finde ud af, hvilke ændringer klienten ønsker. Herved anerkender Andersen og Holme klientens privilegerede kendskab til eget liv, men negligerer samtidig eksistensen af ubevidste dynamikker i den terapeutiske proces, eksempelvis at kritik kan være udtryk for projektion. De tager endvidere ikke højde for, at den terapeutiske proces kan være forbundet med ubehag, smerte, frustration, angst og modstand, og at den som konsekvens heraf ikke er en lineær proces, hvor man kan forvente fremgang hver gang. Udviklingen i pigernes forholden sig til den mandlige terapeut samt i deres oplevelse af det at sidde og snakke kan anskues som en modfortælling til Andersens og Holmes antagelse om, at klienterne på ethvert tidspunkt sidder inde med den fulde viden om deres udbytte af terapien. Vores pointe er, at man på den ene side kan lære meget af at lytte til de unge (klienterne), og at det for de unge i sig selv kan være en forskelsgørende oplevelse, men at man på den anden side samtidig må holde sig for øje, at livssituationen, selverkendelsen samt karakteren af den

terapeutiske proces sætter nogle grænser for, hvad der på et givet tidspunkt kan erfares og italesættes.

Det andet anderledesheds- og lighedspunkt, som vi vil henlede opmærksomheden på, handler om overskridelse af en individualistisk og sygdomsorienteret problemforståelse. I den psykoanalytiske forståelse er der potentiale for overskridelse af en sådan forståelse, om end dette potentiale i den konkrete praksis kan være relativt udfoldet. I den anvendte sociologiske evalueringstilgang anerkendes opvækstens, herunder de tidlige objektrelationers betydning. Samtidig rettes opmærksomheden også mod de unges aktuelle livssituation, herunder deres ensomhed i relation til den – fra et sociologisk magtperspektiv – dobbelt upriviligerede situation som barn og klient. Opmærksomheden på de unges livssituation kan være med til at perspektivere, hvorfor de unge var så glade for gruppesessionerne, også når terapeuterne oplevede disse som kaotiske. Det var deres modoffentlighed og et trygt sted for usædvanlige læreprocesser. Endvidere kan opmærksomheden på de unges livssituation udvide det antal »målestokke«, som de unges udbytte måles i forhold til. Med dette perspektiv er det ikke længere (blot) fraværet af den unges »fejl og symptomer«, normalisering, der er succeskriteriet, men i stedet hvorvidt den unge på forskellige niveauer er blevet forliget med og har fået mulighed for indadtil og udadtil at gribe eget liv, hvilket netop er målet for den analytiske gruppeterapi. Hermed indebærer perspektivet en kritik af de individfokuserede positivistiske evalueringskriterier. Samtidig stiller det også spørgsmål ved omfanget af terapiens forandrende kraft, hvis livsbetingelserne på det konkrete plan vanskeliggør gribelsen af eget liv.

Konklusion

Hovedkonklusion fra selve evalueringen er, at unge anbragt i familiepleje kan have stort udbytte af deltagelse i en terapeutisk samtalegruppe. Det er, hvad de selv siger, og det er, hvad man når frem til gennem en komparativ narrativ analyse af deres livs- og selvfortællinger. Således ser det ud til, at de unge gennem deltagelse i gruppen etablerer og får erfaringer med relationer til andre unge samt forøger deres evne til at forlige sig med og til at gribe eget liv. Dette udbytte afspejler sig i forandrede relationer til jævnaldrende, øget handleevne og mere integrative og rummelige selvfortællinger. Sidstnævnte kan anskues som et resultat af selve den terapeutiske proces. Yderligere kan det sociologisk forstås i lyset af, at der i gruppen etableres en modoffentlighed, hvor de unge kan gøre deres tilsyneladende private erfaringer og livssituation til genstand for fælles erfaringsudveksling, refleksion og debat, det vil sige gøre den politisk.

Undervejs i arbejdet med gruppen var der imidlertid perioder, hvor gruppedynamikkerne syntes overvejende kaotiske og destruktive, hvilket – til trods for opmærksomheden på teoriens beskrivelser af sådanne faser – medførte frustrationer og tvivl hos terapeuterne om, hvorvidt de unge overhovedet fik noget positivt ud af gruppen. I den situation var supervisionen guld værd. Derudover udgjorde tilbagemeldingen fra den løbende evaluering en væsentlig støtte for terapeuterne, idet det heraf fremgik, at de unge på flere niveauer, end terapeuterne var opmærksomme på, havde udbytte af gruppesessionerne. At høre dette var befordrende for bearbejdningen af afmagtsfølelsen og frustrationerne samt med til at inspirere det videre arbejde.

Undervejs i forløbet blev metoden justeret og udviklet gennem et samspil mellem terapeuternes refleksioner, supervisionen og tilbagemeldinger fra evalueringen, herunder de unges oplevelser og holdninger til det, der foregik i gruppen. Vi vil i den sammenhæng fremhæve for det første overvejelserne omkring kønsintegrerede eller -segregerede grupper. Her har vi ikke noget entydigt bud, men et forsigtigt indspark til en næsten ikke-eksisterende debat kunne være, at det at få en kønsintegreret gruppe for denne aldersgruppe til at fungere og være et trygt forum er en større udfordring end at få en kønssegregeret til at fungere. På den anden side synes den kønsintegrerede gruppe at kunne tilføje de unges udbytte af gruppesamtalerne en ekstra dimension.

Dernæst vil vi gerne give lidt opmærksomhed til erfaringerne med den meget verbale form udmøntet i reglerne om, at man skal sidde på en stol rundt om et bord, og ikke må have ting på bordet. Denne form var tydeligvis meget svær for de unge, især for drengene. Samtidig ser det ud til, at det er en form, som kan læres, hvor denne lærerproces synes at blive hjulpet på vej af en mindre rigid fastholdelse af reglerne i tilknytning til terapeuternes italesættelse af de unges andre signaler. På denne måde kunne de unges overskridelse af reglerne udnyttes konstruktivt i skabelsen af det terapeutiske rum.

Som et tredje punkt vil vi fremhæve refleksionerne over de unges reaktioner over for specielt den mandlige terapeut, hvor vi frem for at vælge en enkelt privilegeret tolkning har foreslået, at der kan være mange facetter i dette: Projektion, splitting og modstand mod distancerthed (ønske om empati). Endvidere har vi foreslået, at den terapeutiske praksis er i stand at håndtere alle disse facetter gennem en dobbelthed af empati og neutralitet, men hvor dette stiller store krav til terapeuternes egen og indbyrdes bearbejdning. Pointen er både konkret, hvordan man kan forstå netop dette fænomen – og mere generel, at fænomener og reaktioner i den terapeutiske proces ikke nødvendigvis skal fortolkes entydigt.

Som et fjerde punkt vil vi pege på erfaringerne med at lade de unge være alene sammen efter samtaleseancen. Vi fremhæver dette, fordi det udgør et brud med den oprindelige metode, som i denne gruppe viste sig at fungere meget konstruktivt. For det første var det konstruktivt i den forstand, at det løste problemet med vanskeligheden ved at opretholde adskillelsen mellem det terapeutiske rum og det sociale samvær. For det andet i den forstand, at det sociale samvær kom til at producere materiale til terapien dels som kuvøse for det, man som ung ikke umiddelbart involverer voksne i, dels via tematisering af de problemer og konflikter, som udspillede sig mellem de unge, når de var alene.

Endelig vil vi henlede opmærksomheden på refleksionerne omkring betydningen af de unges situation uden for det terapeutiske rum, herunder de unges behov for at bruge gruppen som modoffentlighed og de voksne som kompetente informanter, samt de unges afhængighed af deres plejeforældres aktive og uforbeholdne opbakning til deres deltagelse i gruppen. I forhold til sidstnævnte var det en pointe, at denne kan være meget svær for plejeforældrene at give, fordi de unges reaktioner kan give dem anledning til at tvivle på det hensigtsmæssige ved den unges deltagelse i gruppen. Det gav anledning til at overveje, hvordan man kan støtte plejeforældrenes tryghed ved gruppen uden at svigte børnenes tillid til tavshedspligten i gruppen.

Dette var konklusionerne i evalueringen, hvor vi i denne artikel vil fremhæve det tankevækkende i, at der med en ikke-gruppeanalytisk – men derimod sociologisk – funderet evalueringstilgang er fremkommet resultater, der passer som fod i hose med den gruppeanalytiske teori. Udviklinger og faser, som er beskrevet og begrebsliggjort i gruppeanalytisk teori, italesættes i denne evaluering med et andet sprog og fra et andet perspektiv gennem de unges fortællinger.

Derudover vil vi endvidere rette opmærksomheden på nogle mere almene pointer, der er fremkommet i arbejdet med gruppen og samspillet mellem dette og evalueringen, og som vi i denne artikel har tematiseret i diskussionsafsnittet.

For det første, at arbejdet med en terapeutisk samtalegruppe ikke bør gøres efter en facitliste, hvor arbejdet målrettes og effektiviseres gennem »problemspecifik metodetræning« og »struktureret videreuddannelse«. Tværtimod bliver det gruppeterapeutiske arbejde med respekt for den terapianalytiske pointe om, at forståelse af klientens lidelse og målet for terapien opdages og skabes undervejs i interaktionen mellem terapeut og klient, et løbende projekt og en stadig udfordring for både terapeut og klient. I denne proces er »omvejene ikke spild«, men nødvendige, kreative og konstruktive skridt i opdagelsen og arbejdet med klientens problemer.

For det andet, at opmærksomheden på klienternes livssituation er væsentlig såvel i den terapeutiske proces som i evalueringen af denne og i forhold til forventningerne til terapiens forandrende kraft. I den henseende var det dels en pointe, at livsbetingelserne sammen med selverkendelsen og karakteren af den terapeutiske proces sætte nogle grænser for, hvad der på et givet tidspunkt kan erfares og italesættes. Det betyder, at man ikke kan nøjes med at spørge til klientens oplevelse med henblik på en vurdering af patientens udbytte af terapien. Dels var det en pointe, at terapiens formål ikke må reduceres til normalisering og fravær af »fejl og symptomer«, men derimod må handle om at støtte klientens bestræbelser på at gribe eget liv. Og endelig var det en pointe, at hvis livsbetingelserne på den konkrete plan vanskeliggør denne gribelse af eget liv, vil der være grænser for, hvor langt man kan komme i den terapeutiske proces.

Afslutningsvis vil vi fremhæve den sociologiske evalueringstilgangs solidariske og anderledes perspektiv som et kritisk og mere konstruktivt alternativ til traditionelle evalueringsmetoder. Mere konstruktivt, fordi den anerkender og tager afsæt i nogle grundlæggende pointer i den analytisk terapeutiske teori og metode samt qua indblikket i klienternes subjektive perspektiv. Kritisk, fordi den henleder opmærksomheden på og udfolder betydninger af livsbetingelser og magtrelationer, så problemforståelsen ikke forbliver lukket inde i et individfokuseret paradigme.

Referencer

1. Warming H. *At gribe eget liv: Kollektive og individuelle læreprocesser i en samtalegruppe for unge anbragt i familiepleje*. Familieplejen i Roskilde amt, 2002
2. Oestrich I. Den psykoterapeutiske evolution. *Psykolog Nyt* 2002; 19: 10-1
3. Mayall B. Conversations with Children: Working with Generational Issues. In: Christensen P. & Jamens A. (red.) *Research with Children. Perspectives and Practices*. London & New York: Falmer Press, 2000
4. Foucault M. *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: Det lille Forlag, 1998
5. Foucault M. Madness is childhood. I: Jenks C. (red.): *The Sociology of Childhood – Essential Readings*. London: Batsford, 1982
6. Lather P. Research as Praxis. *Harvard Educational Review* 1996; 3
7. Denzin N. The Art and Politics of Interpretation. I: Denzin N & Lincoln Y (red.): *Handbook of Qualitative Research*. Thousands Oaks, London & New Delhi: Sage Publications, 1994

8. Warming H. Børneliv – en levet oplevelse og en social konstruktion. Refleksiv deltagerobservation som socialkonstruktivistisk metode. I: Hansen A.D. og Sehested K. (red.): *Konstruktive bidrag. Om teori og metode i konstruktivistisk videnskab*. Roskilde Universitets Forlag, 2003.
9. Hollway W. & Jefferson T. *Doing qualitative research differently. Free association, narrative and the interview method*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications, 2000
10. Ziehe T. & Stubenrauch H. *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København: Politisk Revy, 1983
11. Mathiesen K. & Nielsen H.W. *Er lykken kærlighed? – en sociologisk analyse af parforholdet*. Afhandling fra Sociologisk Institut. Københavns Universitet: Forlaget Sociologi, 1993
12. Beck U. & Beck-Gernsheim E. *Das ganz normale Chaos der liebe*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1990
13. Giddens A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991
14. Ziehe T. Individualisering som det kulturelt forandrede selvforhold. *Social Kritik* 1997; 52/53: 129-135
15. Nielsen H.W. *Børn i Medvind og Modvind. En relationel analyse af børns livtag med livet i det refleksivt moderne*. Roskilde Universitetscenter. Ph.d.-afhandling nr. 27, 2001
16. Bourdieu P. *Men hvem skabte skaberne? – interviews og forelæsnings*. København: Akademisk Forlag, 1997
17. Bourdieu P. & Wacquant L.J.D. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge & Oxford: Polity Press, 1992
18. Freud S. *Afhandlinger om seksualteori*. København: Hans Reitzel, 1985
19. Freud S. *Nye forelæsnings til indføring i psykoanalysen*. København: Hans Reitzel, 1983
20. Winnicott D.W. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: Hogart Press, 1958
21. Winnicott D.W. *Leg og virkelighed*. København: Hans Reitzels Forlag, 1990
22. Chodorow N. *The Reproduction of Mothering – Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California Press, 1978
23. Chasseguet-Smirgel, J. Den kvindelige skyldfølelse. I: Ørum T. (red.): *Kvindelighed. En antologi om psykoanalyse og kvindefrigørelse*. Tiderne Skifter, 1980
24. Chasseguet-Smirgel J. Freud og den kvindelige seksualitet. I: Ørum T. (red.): *Kvindelighed. En antologi om psykoanalyse og kvindefrigørelse*. Tiderne Skifter, 1980

25. Gambaroff M. Frigørelse skaber angst. I: Ørum T. (red.): *Kvindelighed. En antologi om psykoanalyse og kvindefrigørelse*. Tiderne Skifter, 1980
26. Gambaroff M. *Troskabens utopi*. Tiderne Skifter, 1986
27. Klein M. *Misundelse og taknemmelighed*. København: Hans Reitzel, 1990
28. Mead G.H. *Mind, Self & Society. From the standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967
29. Lorenzer A. *Materialistisk socialisationsteori*. Rhodos, 1975
30. Barth F. Process and form in social life. I: Eriksen T. H. (red.): *Socialantropologiske grunntekster*. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1996
31. Cranach M. Reality is the basis of social construction which in turn creates reality. I: Hosking D. et.al. (red.): *Management and Organization: Relational Alternatives to Individualism*. Aldershot/Brookfield: Avebury, 1995
32. Fornäs J. *Cultural Theory & Late Modernity*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications, 1994
33. Frønes I. *Handling, kultur og mening*, Bergen: Fagbokforlaget, 2001
34. Gergen K. *Virkelighed og relationer*. København: Dansk psykologisk Forlag, 1997
35. Bourdieu P. Den biografiske illusion. *Social Kritik* 1995; 36: 32-38
36. Burr V. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge, 1995
37. Bruner J. Life as narrative. *Social Research* 1988; 54: 11-32
38. Horsdal M. *Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet*. København: Borgen, 1999
39. Habermas T. & Bluck S. Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence. *Psychological Bulletin* 2000; 5: 748-769
40. Czarniawska B. *A Narrative Approach to Organization Studies*, Qualitative Research Methods Series 43. Sage Publications, 1998
41. Luhmann N. *Tillid*. København: Hans Retzels Forlag, 1973
42. Fog J. Den moralske grund i det kvalitative forskningsinterview. *Nordisk Psykologi* 1992; 3: 221-229
43. Halse J. *Bristet barndom – om truede børn og deres familier*. Pædagogisk Psykologisk Forlag, 1992
44. Wegler B. & Warming H. *Barnet mellem to familier – en undersøgelse af samarbejdet mellem forældre og plejeforældre*. Familieplejen i Danmark. Frederikshavn: Dafolo Forlag, 1996
45. Christoffersen M.N. *Anbragte børns livsforløb*, København: Socialforskningsinstituttet, 1993: 11
46. Vinnerljung B. *Fosterbarn som vuxna*. Lund, 1996
47. Evans J. *Active Analytic Group Therapy for Adolescent*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 1998
48. Nielsen, M. Gruppeanalyse af børn og unge, set med en voksenanalytikers øjne. *Matrix* 1991; 1: 2-26

49. Glerup K., Hansen J.H., Johansen J., Nielsen A., Nielsen K., Olsen B, Palme J. & Nielsen M. *Samtalegrupper – en rapport*. Greve: Pædagogisk Central, 1993
50. Frølund L. & Nielsen J. Om tilegnelsen af den psykoanalytiske tænke-måde set fra den lærendes perspektiv. I: Gammelgaard J. & Lunn S. (red.): *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion*. København: Dansk psykologisk Forlag, 1997
51. Vitger J. Winnicotts paradokser – Perspektiver på dialektikken i den terapeutiske proces. I: Gammelgaard J. & Lunn S. (red.): *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion*. København: Dansk psykologisk Forlag, 1997
52. Karterud S. Gruppeanalyse og psykodynamisk gruppepsykoterapi. Oslo: Pas Forlag A/S, 1999
53. Thygesen B. »Forskellighed« som terapeutisk faktor i gruppeanalytisk psykoterapi. *Matrix 1990*: 1
54. Warming H. Man lærer af hinanden. Rundbordssamtale med seks unge om at deltage i en samtalegruppe for unge i familiepleje. *Nyt til familiepleje og opholdssteder 2000*; 1: 5-8
55. Burgaard L. *Agrippa – psykiatriske tekter 1983*: 5
56. Gammelgaard J. Psykoanalysens guld. I: Gammelgaard J. & Lunn S. (red.): *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion*. København: Dansk psykologisk Forlag, 1997
57. Waksler F.C. Beyond Socialisation. I: Waksler F.C. (red.): *Studying the Social worlds of Children: Sociological Readings*. London, New York & Philadelphia: Falmer Press, 1991
58. Sommer D. *Barndomspsykologi. Udvikling i en forandret verden*. København: Hans Reitzels Forlag, 1996
59. James A., Jenks C. & Prout A. *Theorizing Childhood*. Cambridge & Oxford: Polity Press, 1998
60. Warming H. Barn og klient: Dobbelt umyndiggørelse og usædvanlige lærerprocesser. *Social Kritik 2000*; 70: p. 74-79
61. Negt O. & Kluge A. *Offentlighed og erfaring*. Nordisk Sommeruniversitets Skriftserie 1974; 3
62. Bo I.G. & Warming H. *Når livet gør ondt*. København: Frydenlund, 2003
63. Warming H, Hansen I.Ø. & Jørgensen J.S. Fra evaluering af processer til procesunderstøttende evaluering. Paper til Dansk Evalueringselskabs Årskonference: Evaluering 2002 – lærer vi noget?
64. Andersen S. & Holme M. Med klienten ved roret. *Psykolog Nyt 2002*; 21: 12-17

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe

Matrix 2003; 3, s. 286-304

Anne Margrethe Tveit

Forfatteren har i vel 4 år drevet en gruppeanalytisk gruppe med bare kvinner. Artikkelen setter fokus på kjønn og gruppeanalyse. Den refererer en del nyere psykoanalytisk orientert litteratur angående kjønnsforskjeller og kvinners utvikling og psykologi. Denne litteraturen legger vekt på kvinners behov for og evne til å fungere i samspill med andre. Deretter presenteres kliniske erfaringer fra den aktuelle gruppa. Gruppesituasjonen er preget av stor grad av nærhet og intuitiv innlevelse mellom deltakerne, ofte uttrykt som humor. Kvinnene finner trygghet og nærhet gjennom likhet, og er mer engstelige når de skal utforske og utfordre ulikheter. Flere har et komplisert forhold til egen styrke og aggresjon. Gruppa fungerer godt. Selv om deltakerne går glipp av noe av mangfoldet i gruppeanalysen, synes en ren kvinnegruppe å være et fullverdig behandlingsalternativ.

INNLEDNING

Psykoterapiarenaen er etter manges mening kvinners hjemmebane. Kvinner søker oftere psykoterapi enn menn, og finner seg lettere til rette i terapisisituasjonen. Dette avspeiler seg i en erfaring mange gruppeterapeuter har, nemlig at det er vanskelig å rekruttere nok menn til å sette sammen balanserte grupper.

Den praktiske bakgrunnen for at jeg høsten 1999 lot en gruppeanalytisk gruppe gå over til å bli en ren kvinnegruppe, var at jeg manglet nok mannlige deltakere. Gruppa hadde gått siden 1990 som blandet gruppe. Den fortsatte som en gruppeanalytisk gruppe, men med bare kvinner. Den ble altså ikke planlagt som et kvinneforum med ekstra fokus på kvinnerelaterte problemstillinger.

Jeg har drevet gruppeanalytisk orienterte grupper siden 1985, men bare en gang tidligere en ren kvinnegruppe (1). Dette var en selvutviklingsgruppe med 8 kvinnelige medisinerstudenter. Grappa gikk over ett år. Selv om deltakerne i selvutviklingsgruppa på mange måter skilte seg fra medlemmene i den terapigruppa jeg beskriver her, (alder, livssituasjon, behandlingskontrakt), er mange trekk i gruppeprosessen likevel gjenkjennelige.

Jeg har skrevet denne artikkelen av to grunner. Den ene er et personlig behov for å meddele mine inntrykk og bearbeide en viktig og engasjerende gruppeerfaring, og gjennom dette gi til kjenne min respekt for disse kvinnene, som til tross for kompliserte liv og store belastninger viser mot og arbeider seg videre.

Den andre motivet er et ønske om å sette fokus på kjønn og gruppeanalyse. Gruppeanalysens ideal er blandete grupper med tilnærmet like mange menn som kvinner. Dette idealet har stort sett stått uforandret fra S.H. Foulkes anbefaling (2), og har vært lite problematisert innen gruppeanalysen. I en tid der fenomenet kjønnsidentitet blir debattert og satt spørsmålsteget ved innenfor mange samfunnsområder, er det etter min mening også grunn til å se nærmere på hva kjønn betyr i gruppeanalytisk sammenheng.

Temaet kjønn og kjønnsidentitet vil alltid være emosjonelt ladete begreper, og forståelsen av disse begrepene vil være subjektiv, preget av vår personlige historie. Historiske og kulturelle forskjeller kommer også inn. Begrepet «kvinne» eller «mann» innebærer ikke nødvendigvis det samme i Skandinavia i dag som det gjorde i Foulkes' England, langt mindre begreper som feminitet og maskulinitet.

En klinisk meddelelse er også høyst subjektiv, og denne artikkelen gjør ikke krav på å være noe annet. Likevel håper jeg den kan gi gjenkjennelse og bidra til en diskusjon. Den vil være et lite bidrag innen et stort og komplisert faglig område, nemlig psykoterapi og kjønn.

Følgende spørsmål er aktuelle:

- Vil en ren kvinnegruppe som drives gruppeanalytisk, fungere forskjellig fra en blandet gruppe, og i så fall, hva består ulikhetene i?
- Kan en i det hele tatt kalle en ren kvinnegruppe for en fullverdig gruppeanalytisk gruppe?

I det følgende vil jeg referere en del litteratur omkring nyere psykoanalytisk forståelse av kjønnsforskjeller, feminismens innflytelse på denne forståelsen, og hvordan relasjonens betydning er blitt fremhevet både i denne litteraturen og i annen nyere psykoanalytisk litteratur. Jeg vil deretter referere en del av

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe

mine erfaringer med å drive en ren kvinnegruppe over tid, og se gruppas utvikling og de enkelte pasientenes historie i forhold til en del av denne litteraturen.

Min opplevelse er at min kvinnegruppe har sitt særpreg og er på noen måter forskjellig fra andre grupper jeg har drevet. Jeg mener at dette kan ha sammenheng med at den er en ren kvinnegruppe. Dette særpreget stiller spesielle krav til terapeuten. Gruppeprosessen er likevel på de fleste måter som i blandede grupper, og gir samme mulighet for støtte, analyse og bearbeiding.

Jeg vil argumentere for at en gruppe som består av bare kvinner kan være et fullverdig gruppeanalytisk tilbud.

TEORETISKE REFLEKSJONER

Kjønnforskjeller

Psykologiske ulikheter mellom kvinner og menn har i stor grad vært i fokus de siste tiårene, spesielt på 1980 og 1990-tallet. Både faglig og populærvitenskapelig litteratur har tatt for seg temaet menn og kvinner og forskjellene dem imellom. Særlig har feministisk orienterte psykoanalytiske forfattere bidratt til ny forståelse av dette temaet.

Når en prøver å fokusere på ulikheter mellom kjønnene, er det fort å havne på gyngende grunn. Finnes det egentlig noen psykologiske forskjeller? Beskrivelse av ulikheter gir straks en opplevelse av å havne i stereotype grøfter, og medfører behov for å jevne ut igjen. Likevel kommer vi ikke bort fra at kjønn, kjønnsidentitet og kjønnforskjeller i høy grad er bestemmende i livet. Selv om skillelinjene i vår tid er annerledes enn i tidligere tider, er de langt fra borte (3).

Feministiske synspunkter

Den tidligere kvinnebevegelsen så med stor skepsis på beskrivelser av psykologiske ulikheter. Dette bunnet sannsynligvis i en frykt for at dette skulle ta fokus vekk fra hovedsaken, som var å sette likestilling og like rettigheter for kvinner på dagsordenen. Kjønnbestemte ulikheter ble sett på som et sosialt konstrukt som samfunnet burde utvikle seg bort fra. Noen feministiske retninger så på psykoanalysen som en stor fiende. De søkte etter en altomfattende teori som skulle forklare all sosial ulikhet og dominering knyttet til kjønn (4). Denne store forklaringen skulle ligge på et sosialt eller politisk plan. En konsekvens av dette synet synes også å være at biologisk betingete ulikheter ikke skulle vektlegges og til dels ble benektet.

Vi kan beskrive 3 feministgenerasjoner. Den første generasjonen fra 1960-tallet var opptatt av sosial likhet for kvinner. Den neste begynte å fokusere på forskjeller, ulikheter mellom menn og kvinner. Den tredje generasjonen er i tillegg til dette opptatt av at for stor fokusering på kategorier som kjønn, rase og klasse kan tilslore individuelle forskjeller innen disse gruppene (5).

Sosiologen og psykoanalytiker Nancy J. Chodorow, California, er en sentral feminist og teoretiker som gradvis har beveget seg fra et hovedsakelig sosiologisk og politisk ståsted til det mer individuelle, innenfra-og-ut psykoanalytiske perspektivet. Hun bruker begrepet psykoanalytisk feminisme, og mener at en ikke kan forstå kompleksiteten i begreper som kjønnsidentitet og kjønnsforskjeller om en ikke tar i betraktning kompliserte multifaktorielle forhold i hvert menneskes psykologiske utvikling og utrustning (4).

Psykoanalyse og kvinner

Tradisjonelt har psykoanalysen sett på kvinner som avvikere fra de mannlige normene. Freud var preget av den patriarkalske kulturen han var en del av. Kvinnelige pasienter fra denne kulturen ga Freud materiale til hans teori om kvinnelig seksualitet (6). Han tok kvinner alvorlig, lyttet til dem og prøvde å forstå dem. Det er likevel tydelig at for Freud er mennesket lik mannen. Når kvinner klaget over sin situasjon og sin underlegenhet, forsto han disse klagene som uttrykk for et faktisk mindreverd som piken erkjenner når hun oppdager at hun mangler penis. Han mente at kvinner hadde et svakt superego, noe som var en konsekvens av at hun ikke som gutten stod under trusselen av kastrasjon. Hun hadde dermed dårligere evne til moralske vurderinger. Kvinner var passive, avhengige og selvdestruktive. Selve den kvinnelige identitet utviklet seg pr. definisjon fra en mangel, nemlig det å mangle en penis (7).

Karen Horney (1885-1952) og senere Clara Thompsen (1893-1958) var blant de første psykoanalytikerne som utfordret det de opplevde som et mannsdominert perspektiv. Som et svar på penismisunnelsen lanserte de menns misunnelse av kvinners bryst og kvinners evne til å få barn. Det menn kalte penismisunnelse, hadde etter deres oppfatning sine røtter i de sosiale ulikhetene som eksisterte i samfunnet (8).

Relasjonens betydning

I løpet av de siste tiårene, særlig på 70- og 80-tallet, har psykoanalytiske teoretikere og klinikere med feministisk ståsted utfordret mangelmodellen. De har fokusert på kvinners spesifikke psykologiske utrustning og utvikling og

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe

ulikheter mellom kvinner og menn, og har utviklet alternative modeller for forståelse av utvikling av kvinnelig identitet og for selvutvikling i det hele tatt. I USA har flere teoretikere bidratt med ny forståelse av kvinner psykologi. Nancy Chodorow er nevnt. Carol Gilligan har skrevet et banebrytende verk om jenters og kvinners moraloppfatning (9).

En rekke forskere ved Stone Senter for Developmental Studies and Services ved Wellesley College (Jean Baker Miller, Helen Block Lewis, Judith V. Jordan, Janet L. Surrey, Irene Stiver og flere) har bidratt til ny forståelse av kvinner og psykologiske kjønnsforskjeller (10, 11, 12).

Disse forfatterne og mange andre har kartlagt hvordan menn og kvinner utvikler ulike måter å tenke på, for eksempel når det gjelder oppfatningen av riktig og galt.

Forskerne fra Stone-senteret tilbyr en relasjonell forståelsesmodell for kvinnelig identitetsutvikling og for utvikling i det hele tatt. Dette står i motsetning til den tradisjonelle psykoanalytiske modellen, der utvikling i stor grad er definert som utvikling mot større autonomi og differensiering. De hevder at all utvikling foregår i og gjennom relasjoner (12, 13). I vår kultur er i stor grad kvinner som har fået delegert den oppgaven det er å ta vare på relasjonene. Kvinners utvikling er fra første stund preget av dette. Jenter lærer tidlig å legge merke til andres reaksjoner og behov. Empatibegrepet står sentralt. Forfatterne hevder at jenter og kvinner i større grad enn menn utvikler evnen til å sette seg inn i den andres følelsesliv, og motiveres og handler ut fra en opplevelse av forholdet til andre. Menn er mer rettet mot handling, aktivitet og autonomi, og tåler bedre forskjellighet. For stor grad av likhet kan true den mannlige identiteten. For kvinner kan ulikhet bety en trussel om separasjon. Likhet og nærhet gir trygghet også i forhold til egen identitetsopplevelse. Kvinners selvutvikling foregår i og gjennom nære relasjoner. Kvinner trives også med å delta i andres vekst og utvikling.

Kvinnens evne til empati er ikke en svakhet eller en uklar selvopplevelse, men bygger tvert i mot på trygghet på egen selvopplevelse. Empati betyr ikke flytende grenser omkring selvet, men er en evne til å identifisere seg med den andre. Denne evnen tas i bruk når et lite barn skal ivaretas. Det å mestre dette, forutsetter en evne til å skille mellom seg selv og andre, mellom egne behov og andres. Jean Baker Miller (10) hevder at begreper som sammensmelting og symbiose mellom mor og barn er villedende. Det handler ikke om en amorf sammensmelting i den forstand at mor ikke kan skille barnets følelser fra sine egne, men er tvert i mot en velutviklet evne til å differensiere mellom barnets ulike behov og egne opplevelser.

Nancy Chodorow utviklet en hypotese som støttes av flere forfattere (14). Ulikhetene mellom menn og kvinner kan ha sammenheng med den tidligste mor-barn-relasjonen, at guttebabyer og jentebabyer blir behandlet litt forskjellig. Mor opplever jenta som en som er lik henne, mens gutten er ulik. Dette skaper en større nærhet mellom jentebarnet og mor, mens forholdet til gutten blir mindre tett. Mens gutten tidlig opplever atskilthet og ulikhet, utvikler jenta seg i større grad i og gjennom den nære relasjonen til mor. Mens jenta blir definert gjennom sin likhet med mor, blir gutten definert ut fra sin ulikhet.

De norske forskerne Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg har i sin bok «Historien om jenter og gutter» beskrevet utvikling av kjønnsidentitet hos barn og ungdom (15). De har gjennomført empiriske undersøkelser av jenter og gutter i ulike aldre. Selv om de presiserer at dette området langt fra er grundig nok utforsket, konkluderer de med at deres og andres undersøkelser foreløpig oppviser et ganske konsistent bilde. Gjennomgående legger jenta stor vekt på den personlige relasjonen til andre, mens gutten forsøker å markere seg som et unikt individ gjennom sine prestasjoner overfor et publikum av andre gutter. De setter disse observasjonene inn i en teoretisk sammenheng som i stor grad bygger på psykoanalytisk objektrelasjonsforståelse. De mener Chodorows teori om ulik mor-barn-interaksjon kan ha mye for seg, selv om forskjellsbehandlingen antakelig er udramatisk og er vanskelig å påvise ved undersøkelser. De presiserer at om mor behandler gutten forskjellig fra jenta, betyr ikke det at gutten blir avvist. Tvert i mot kan forskjellen skape en ekstragnist i relasjonen.

Den feministisk orienterte kvinneforskningen retter kritisk søkelys mot at tradisjonell psykoanalyse ensidig fokuserer på selvstendighetsutvikling. Denne kritikken er også kommet innenfra psykoanalysen forøvrig. Psykoanalytiske teorier har i løpet av de siste tiår gjennomgått et paradigmeskifte (16). Mange nyere teoribyggere (Sullivan, Winnicott, Fairbairn, Bowlby, Kohut mmfl.) har til felles at de framhever mennesket som relasjonelt vesen. Den viktigste motivasjonsfaktoren er menneskets dype behov for å knytte seg til og leve sammen med andre mennesker. Mennesket er et sosialt vesen, evolusjonsmessig selektert til å leve i en kultur og i en sosial sammenheng. Gruppeanalysens grunnlegger S.H. Foulkes brøt tidlig med det ensidig individualistiske synet, se nedenfor.

Mor-datter-forholdet

Det er skrevet mye om mor-datter-relasjonen, som er blitt et slags fokus for nyere kvinnepsykologi. Forskere fra Stone-senteret som er nevnt tidligere har lagt vekt på de positive utviklingsmulighetene denne relasjonen innebærer (11, 12, 13).

Susie Orbach og Louise Eichenbaum grunnla i 1976 The Women's Therapy Centre i London og i 1981 The Womens Therapy Center Institute i New York. Disse har mer pessimistiske synspunkter. Orbach problematiserer Winnicotts begrep «god nok mor» (17). Hun hevder at mange kvinner ikke har den sosiale støtte og den indre trygghet som skal til for å gi nok videre til barnet. Mor kan ofte ha en opplevelse av at hun selv *ikke har fått nok*, og kan selv være *for lite differensiert* fra sin egen mor. Barnet kan oppleves som en konkurrent, og dette kan gjøre at mor ubevisst holder tilbake. Barnet kan oppleve at mor blir uforutsigbar. Resultatet kan bli en splitt mellom et ønske om å smelte sammen med den «allgivende» mor, samtidig som en føler seg forrådt av den «mor som holder tilbake». Datteren vil føre dette videre når hun selv blir mor. Orbach hevder at denne splitten blir båret videre av alle kvinner i den vestlige verden som er oppdratt av kvinner. Løsningen antas å være mer tilstedeværende fedre, for å bryte en negativ sirkel.

Temaet «*den altopplukende mor*» går igjen i litteratur som stresser separasjon-individuasjon som det viktigste målet på modenhet. Det blir gjentatt lagt vekt på at både gutter og jenter trenger å bevege seg ut av relasjonen til mor, som beskrives som overveldende og mektig. Dette synspunktet finner en også i feministiske rekker, og det synes å være implisitt i Orbachs tenkemåte. Også Chodorow (14) skriver om jentas behov for å forsvare seg mot muligheten for å bli oppslukt av mor.

Irene Stiver (18) fra Stone-senteret finner disse synspunktene problematiske. At det i en *normal* utvikling skulle være slik at mor ikke kan differensiere seg fra sitt barn, spesielt sitt jentebarn, synes hun er vanskelig å tenke seg. Hun peker på at dette synet føyer seg inn i en lang historie der kvinnene som mødre får skylden for elendigheten. Hun hevder at uklare grenser ikke er normen for mødre, selv om en kan se dette i patologiske sammenhenger.

Kvinnerollen

Kvinner i vår kultur ivaretar helt nødvendige og uunnværlige funksjoner, som også innebærer reelt stor makt – det å bidra til å forme og utvikle neste generasjon. Men kvinners vektlegging av relasjoner og behov for å ta vare på andre blir fremdeles i vårt samfunn sett på som en svakhet, en avhengighet og

en mangel på selvhevdelse. Individuell selvhevdelse er et ideal og har status, og er gjerne knyttet til menns yrkeskarrierer. Å ta seg av barn har mindre status. Tradisjonelle kvinneyrker som innebærer omsorg for andre er lavstatusyrker. Det ser også ut som selve lavstatusen er knyttet til kvinner, ved at yrker som tradisjonelt har vært mannsdominerte, synes til en viss grad å miste status når kvinnene overtar.

Jean Baker Miller hevder at i vår vestlige kultur blir menn oppmuntret til å frykte og benekte følelser som hjelpeløshet og avmakt, mens kvinner blir oppmuntret til å dyrke disse opplevelsene (10). Selv om kvinner opplever mestring, er det vanskelig å gi avkall på det å tro at de er svake. Menn er derimot redde for slike følelser og har vanskelig for å forstå at kvinner kan holde fast ved en slik type selvopplevelse. Til tross for at kvinner kjenner sine menns svakheter, tror de likevel at han har en ukjent styrke, en viktig nærmest magisk evne som gir han muligheten til å mestre «den virkelige verden.» Denne mannlige styrken er ifølge Miller noe kvinner ser på som noe de må tro på. Ifølge Miller blir troen på dette magiske styrket fordi kvinnene ofte mangler mulighet til å teste sin egen styrke i verden. Mange menn opplever dette som urimelig, da de vet at de ikke har denne magiske styrken.

Gruppeanalyse – en behandlingsform for kvinner?

Gruppeanalysen er en psykoanalytisk orientert terapiform som tidlig brøt med det tradisjonelle individorienterte synet. Gruppeanalysens grunnlegger S.H. Foulkes hevdet at mennesket i sitt grunnleggende vesen er sosialt, og at psykisk lidelse utvikler seg på bakgrunn av forstyrrelser i mellommenneskelige relasjoner (19). Behandling i gruppe blir da en logisk måte å nærme seg disse lidelsene på.

Det synes som nevnt lettere for kvinner å finne seg til rette i terapirommet enn det er for menn. Kvinner er ofte mer fortrolige med nære samspill. I tillegg liker ofte kvinner å hjelpe andre i deres utvikling. Kvinner føler hele livet et behov for å forstå den andre. De trives i interaksjonen, der det blir like viktig å forstå som å bli forstått (20). Jenters selvfølelse grunner seg ofte i en følelse av å være del av et fellesskap, og fellesskapet øker en opplevelse av mestring (13). Gruppespsykoterapi skulle ifølge disse betraktningene være et forum som passer for kvinner.

Mange terapeuter har drevet og driver rene kvinnegrupper, både ut fra feministisk ideologi og fra et rent faglig ståsted, gjerne spesialiserte grupper for kvinner med spiseforstyrrelser og for incestofre. Det drives også gruppeanalytiske kvinnegrupper. Gruppeanalytikerens Sheila Ernst beskriver en gruppe som

hun har drevet fra The Women's Centre i London (21). «Empowerment» er et begrep som går igjen i litteraturen: Kvinner får styrke gjennom kvinnefelleskapet (22).

Kvinner som søker psykoterapi, er ofte preget av lav selvfølelse og opplevelse av maktesløshet. Disse følelsene står ofte i kontrast til reell styrke og mestringsevne. Kvinner som søker hjelp, er gjerne i en vanskelig livssituasjon, ofte preget av dårlig økonomi og komplisert av tunge omsorgsoppgaver. Den ytre virkeligheten avspeiler reelle samfunnsmessige og sosiale og problemer som gjør at kvinnen opplever seg fastlåst og ute av stand til å påvirke sin egen situasjon. Opplevelsen av maktesløshet kan likevel ofte i stor grad henge sammen med kvinnens dypere bevisste og ubevisste selvforståelse.

NOEN KLINISKE ERFARINGER FRA MIN KVINNEGRUPPE

I det følgende vil jeg beskrive noen erfaringer fra min gruppeanalytiske kvinnegruppe. Fra høsten 1999 til mars 2003 (og videre) har gruppa bestått av bare kvinner. Gruppa har til en hver tid hatt 6-8 deltakere. I løpet av disse snart 4 årene har til sammen 14 kvinner deltatt. Gruppa representerer ulike generasjoner, med et spenn i alder fra midten av 30-årene til slutten av 60-årene. Siste året har en kvinnelig koterapeut vært med.

Bakgrunn og problemstillinger

Livssituasjon

De fleste av kvinnene har kompliserte psykososiale livssituasjoner. Tre har langvarige destruktive ekteskap/samboerforhold bak seg. En har en sønn som er alkoholiker, og hun balanserer mellom ektemann og sønn, sin kjærlighet til sønnen og sitt reelle behov for å sette grenser. Flere har langvarige sykkel-dinger bak seg. 4-5 er i attføringssituasjon. En er alenemor. En har et barn på 2 år som har diabetes. De fleste har dårlig økonomi.

Oppvekst

Flertallet opplever sin oppvekst som traumatisk, varierende fra å ha blitt mishandlet, utsatt for omsorgssvikt eller neglisjert, til å ha blitt oversett og nedvurdert. 2 har opplevd alkoholisererte og voldelige fedre. 4-5 angir at barndommen stort sett har vært god. En husker nesten ingenting fra den tiden.

Sykdomsbilder

Depressive tilstander dominerer, bakgrunnen for depresjonen varierer. Ofte er depresjonen blitt utløst av psykososiale forhold. En mistet et barn som døde like før fødselen. Den etterfølgende sorgen og depresjonstilstanden avdekket en følelsesmessig vanskelig barndom, og fokus ble også satt på yrkesvalg og arbeidssituasjon. Traumatiske samliv og samlivsbrudd er andre utløsende faktorer. Flere har opplevd at det å bli syk, har medført nye traumer. De har hatt problemer i forhold til trygdekontor, sosialkontor, arbeidskontor og arbeidsplass.

Gjennomgående sliter alle kvinnene med lav selvfølelse, liten tro på eget verd og egen mestring, og opplevelse av hjelpeløshet i forhold til egen livssituasjon.

Gruppesituasjonen

Grappa var tidligere en kjønnsblandet gruppe, men da det på et tidspunkt ikke var flere menn i grappa og heller ingen på venteliste, lot jeg grappa gå videre som ren kvinnegruppe. Dette var altså hovedsakelig praktisk begrunnet, men jeg var også interessert i å få erfaring med ut hvordan en ren kvinnegruppe ville fungere. Den gruppeanalytiske kulturen var befestet i grappa, og jeg la ikke opp til noen endring av dette, heller ikke hadde jeg noe spesielt kvinnepolitisk siktemål.

Overgangen til kvinnegruppe var udramatisk. Grappa arbeidet stort sett som før. Som blandet gruppe hadde grappa vært ganske lukket, og preget av lange diskusjoner særlig omkring jobbproblemer. Men gradvis utviklet det seg et gruppeklime som var mer preget av emosjonell åpenhet og nærhet. Etter hvert kunne medlemmene dele mer av de mest sårbare og skambelagte sidene av livet.

Grappa har vært stabil slow-open, med langsom utskifting av pasienter.

Problemområder

Som i enhver terapigruppe er problemstillingene mange og omfattende. I denne grappa har mye tid vært brukt på disse temaene:

Det å mestre livet, økonomien, sykdommen, det daglige slitet, arbeid og attføring. Problemene har vært store og til dels overveldende, og har satt neste punkt på dagsordenen:

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe

Forholdet til samfunnet, offentlige kontorer, autoriteter, autoritetsfrykt. Flere opplever at de blir dårlig behandlet. De har problemer med å ta til motmæle og hevde sin rett.

Kari tør ikke vise sin fastlege hvordan hun virkelig har det. Det er viktigere for henne å holde fasaden og være en grei pasient. Det samme problemet avspeiler seg i kontakt med trygdekontor og arbeidskontor – og i forhold til gruppa og terapeutene.

Grensesetting er et tema som har gått igjen. Gruppemedlemmene skammer seg til dels over egen manglende evne til å ivareta seg selv. Et eksempel er Brita, som *den grenseløst gode kone*.

Brita har vært gift med en vanskelig og alkoholisert mann i over 40 år. Hun har gitt opp egen yrkeskarriere for å støtte han. Mannen har utnyttet henne følelsesmessig, økonomisk og praktisk. Hun har nå nylig greidd å flytte fra han. Hun beskriver sine foreldre som kjærlige og beskyttende. Hun var ikke forberedt på at noen kunne utnytte henne eller ville henne vondt. I gruppa er hun omsorgsfull, opptatt av andres ve og vel, lyttende og støttende. Å fokusere på egen situasjon er vanskelig og smertefullt. Hun er opptatt av å støtte sine voksne barn. Hun bebreider seg selv for at hun ikke har brutt ut av ekteskapet før, og sørger over tapt liv. Britas historie provoserer de andre kvinnene i gruppa. De ser i hennes liv en karikatur av egne problemer med å sette grenser. Samtidig viser de medfølelse og forståelse for hennes dilemma når hun nå blir presset inn i en omsorgssituasjon for sin mann, som er blitt alvorlig syk.

Forholdet til menn. Flere har opplevd fysisk og psykisk trakassering av partnere og av fedre. Kvinnene i gruppa har et ambivalent forhold til menn, ser opp til dem og betrakter dem som autoriteter, men opplever også frykt og sinne. Flere savner mannlig kontakt og tilstedeværelse i livet sitt, men er også redde for slik kontakt. Noen gir uttrykk for at de savner menn i gruppa. Andre føler at med menn tilstede ville de ikke kunnet vise like stor åpenhet.

Forholdet til seksualitet og kropp er komplisert for så å si alle deltakerne. Dette er ekstra skambelagte temaer som det har tatt lang tid å kunne snakke om. Flere gir uttrykk for at de ikke ville kunne vært så åpne om disse temaene i en blandet gruppe.

Eva orker ikke seksuell kontakt med sin mann. Hun har et negativt bilde av egen kropp. Hun har flere ganger erklært at hun aldri ville klart å snakke om dette med menn til stede.

Forholdet til mødre – og fedre, og søsken

Forholdet til mødre har ofte vært i fokus. De fleste av kvinnene har kompliserte forhold til sine mødre. Flere opplever at mor har sviktet fordi hun ikke har beskyttet dem nok mot en aggressiv far, eventuelt kompensert for en fjern far som ikke har sett dem som barn.

Solveig savner eksplisitte positive tilbakemeldinger fra sin nærmeste overordnede. Hun arbeider samvittighetsfullt og tar på seg ekstra arbeid. Det begynner å gå opp for henne at tilbakemeldinger utenfra ikke er nok til å gi henne den selvfølelsen hun savner. Hun er ekstremt sårbar i forhold til venner og familie, er på vakt og registrerer alle tegn på avvising. Hun er opptatt av å finne ut hvor mye en kan vente å få fra andre. Mor var lite nær, svært ofte kritisk og dominerende. Mor sluttet å gi godnattklem da Solveig var 5 år. Solveig gledet seg til den klemmen hele dagen, men en kveld sa mor sa at «nå får det være slutt med dette tøyset».

Forholdet til mødre har også spilt seg ut i gruppa. Spesielt hadde Kari og Inger lenge et komplisert forhold med gjensidig negativ morsoverføring til hverandre: Inger så i Kari sin egen mor, som var plaget og lidende i sin livssituasjon, men som i Ingers øyne aldri gjorde noe aktivt for å komme ut av situasjonen. Kari opplevde Inger som fordømmende og avvissende, slik hun hadde opplevd sin mor.

Morsrollen – forholdet til egne barn

De av kvinnene som har barn, har vært opptatt av hvordan de selv fungerer som mødre. Etter alt å dømme mestrer disse kvinnene morsrollen forbausende (?) godt, men føler seg ofte på gyngende grunn, usikre på hva som er godt nok. De mangler egne erfaringer med et godt morsforhold, og kan idealisere *den gode, grenseløse mor*:

Åsa er mor til en alkoholisert sønn. Hun kjemper en smertefull kamp som handler om å sette helt nødvendige grenser for seg selv, samtidig som hun vil hjelpe sønnen som hun er glad i. Hun har levd lenge med dette, men til tider greier hun ikke å sette de nødvendige grensene. Problemstillingen vekker til live følelser og forestillinger omkring det å være mor – og det å være barn. Gruppa idealiserer Åsas strev og så på henne som den gode, gavende mor, i motsetning til egne mødre. Jeg ble alene om å støtte henne på å sette grenser, og fikk i denne perioden rollen som den restriktive mor – som holdt tilbake det gode.

En viktig funksjon for terapeuten i denne sammenheng var å kunne representere en ikke perfekt, men god nok «mor».

Da Lene kom som ny i gruppa, fikk gruppa en her-og-nå-opplevelse av *det avviste barnet*:

Hun forteller sin historie, som handler om å bli avvist og lite sett som barn. Far var mye borte, mor hadde nok med seg selv og sine egne problemer. De andre begynner å snakke om sine barn, om hvordan de prøvde å være til stede for dem og lytte. Lene – som ikke har barn selv – blir sittende taus med et forlatt ansiktsuttrykk. I sin iver for å fortelle hvor flinke mødre de var, glemte de å ta vare på Lene, som igjen opplevde seg forlatt og avvist. Senere kunne gruppemedlemmene reflektere over dette. De ga uttrykk for hvor redde de ble da de hørte hvor lett det var å overse egne barn selv om en ikke ønsket dette.

Opplevelse av å sitte fast, være hjelpeløs, ikke komme videre. Dette er en gjennomgående opplevelse for kvinnene i gruppa. De opplever seg prisgitt samfunnet, partneren, sosialkontoret, trygdekontoret, jobben.

I perioder fokuserer gruppa mye på mangler og feil i samfunnet. «Noen» burde gjort noe. De uttrykker sinne og indignasjon på alt som ikke fungerer og som burde fungert. Forskjellene mellom ideelle fordringer og bitre realiteter er svære og uoverkommelige. Kvinnene opplever seg som umyndige i forhold til samfunnets urimeligheter.

Forholdet til sinne, kritikk og konflikter er komplisert. Kvinnene er redde for sinne følelser fra andre, og redde for eget sinne.

Inger etterlyser i et møte mer åpne tilbakemeldinger. Hun tror det ville vært mer av dette hvis det hadde vært menn i gruppa. Hun mener menn er mer direkte og tør være mer ærlige. Inger får gangen etter tilbakemelding fra et annet gruppemedlem om at hun snakker for mye. Dette tar hun seg svært nær av, har en søvnløs uke før hun i det påfølgende møte får «ryddet opp». I gruppa kan hun en sjelden gang bli overmannet av et voldsomt raseri, noe som skremmer henne. Hun opplever seg da lik sin alkoholiserende og voldelige far.

Grete er ofte sint på sin mann, men har skyldfølelse for dette. Hun er tillitsvalgt i fagforening og kan slåss for andre, men ikke for seg selv. Hun kan «gå over lik» for å hjelpe andre (sier mannen).

Gruppeatmosfære og gruppeprosess

Før gruppa gikk over til å bli kvinnegruppe, var den ofte lukket og tung. Gradvis er gruppa blitt preget av større åpenhet og nærhet. Vanskelige temaer deles, og kvinnene uttrykker stor grad av støtte og forståelse i forhold til hverandre. De har en intuitiv evne til innlevelse i hverandres problemstillinger, og har en betydelig evne til å forstå hverandre emosjonelt. Kroppsspråk og mimikk avspeiler ofte denne intuitive innlevelse. De gir hverandre kommentarer som bekrefter den andres følelsesmessige opplevelse.

Kvinnene bruker ofte humor i kommunikasjonen, ofte en form for galgenhumor, gjerne også som et uttrykk for den befrielsen som oppleves når en vanskelig følelse er satt ord på, speilet og akseptert.

Kvinnene gråter også, men ikke uten skamfølelse. Mange har lært at «store jenter gråter ikke».

De store problemene disse kvinnene sliter med i sitt daglige liv kan virke overveldende. I perioder har de ytre problemene dominert gruppesamtalene, særlig i den første tiden av kvinnegruppas liv. Mye aggresjon blir rettet mot samfunnet, mot de ytre autoritetene som ikke forstår.

Kvinnene synes å trives med den gjensidige forståelsen og den likheten de opplever seg imellom. Forskjellighet er vanskeligere å tåle, likeså konflikter som jevnlig oppstår i gruppa.

Gruppa har utviklet seg. Den har etablert en terapeutisk kultur med stor grad av åpen kommunikasjon, dyp resonans mellom medlemmene, speiling (prosjeksjons- og identifikasjonsprosesser), og nye erfaringer – Foulkes «ego training in action» passer her (19). Deltakerne evner i økende grad å arbeide på den indre psykologiske arena.

DISKUSJON

Er det noe spesielt med denne gruppa?

Jeg har prøvd å beskrive prosessen i en gruppeanalytisk kvinnegruppe. Beskrivelsen er antydningvis, men jeg håper at jeg har gitt et visst inntrykk av hvordan gruppa har fungert.

På mange måter fungerer kvinnegruppa som andre grupper jeg har erfaring med. Den er ikke grunnleggende forskjellig, men har likevel noen viktige særpreg.

Som beskrevet har de ytre problemene vært overveldende. Dette er typer av problemer som mange kvinnelige pasienter strir med, og dette gir gruppa

Erfaringer fra en gruppeanalytisk kvinnegruppe

en spesiell farge i utgangspunktet. I gruppa møter de kvinner med liknende psykososiale problemer, og denne opplevelsen av felles erfaringer kan legge noe av grunnlaget for den spesielle nærheten som utvikler seg. Men ikke bare på bakgrunn av aktuell livssituasjon, men også ut fra en opplevelse av at de mer generelt deler en kvinneverden med felles erfaringer, tanke- og reaksjonsmønstre, synes kvinnene å finne et utgangspunkt for gjensidig forståelse.

Særlig i forhold til ytre autoriteter representert ved leger, trygdekontor, sosialkontor, arbeidskontor ble hjelpeløsheten og usikkerheten mobilisert. Gruppa kunne da gå sammen i en aggressiv «kollusjon» og rase mot alle der ute i verden som gjorde livet så vanskelig. I disse fasene inntok gruppa en infantil posisjon, med liten diskriminering og analyse av situasjonen, som små barn som ble urettferdig behandlet av de voksne. Jeg undrer meg over om denne regresjonen hadde sammenheng med at det ikke var menn tilstede. Ville mannlig tilstedeværelse representert en realitetsfaktor som ville motvirket regresjon, og skapt større distanse til problemene?

Nærheten kan altså representere et problem eller en motstand i terapiprosessen. Mest vurderer jeg likevel åpenheten og nærheten først og fremst som et terapeutisk potensiale. Kvinnene har stor grad av empati, intuitiv innlevelse og forståelse, og dette driver prosessen framover. Det er mye humor og latter i gruppa, til dels «galgenhumor». Kvinnene har en felles arena også i humoren. Humoren representerer en mestring, og brukes også som en måte å bearbeide vanskelige følelser på. Den kan også være en avverge. Kanskje humor også balanserer nærhet og avstand?

De ytre opplevelsene som medfører en opplevelse av å være prisgitt andre, har en alliert i kvinnens indre verden Etter hvert begynte gruppa å skifte fokus over mot «det hjelpeløse barnet» den enkelte bærer i seg.

Som forskerne ved Stone-sentret beskriver, trives kvinnene i samvær og samspill med hverandre, og de utvikler seg gjennom samspillet, både når det gjelder evne til å være i relasjoner og det å bli tryggere på egen identitet. De synes også å trives bedre med likhet enn med ulikhet, som disse forfatterne beskriver (10, 12, 13).

Savnet av nærhet til mor er sentralt for flere av kvinnene i min gruppe. Forholdet til mor er for de fleste ambivalent og komplisert. Noe har gått galt. Til dels passer dette med Orbachs (17) beskrivelse: Det finnes et ønske om å smelte sammen med den *allgivende* mor, samtidig som en opplever mor som *restriktiv*. De klarer ikke å legge bak seg den *streng* og *dominerende* mors innflytelse. De er ofte usikre på egne vurderinger av seg selv og av omverdenen. Paradokset er likevel at kvinnene, til tross for sine negative erfaringer og manglende referanse, kan vise hverandre så stor grad av omsorg og forståelse. De

synes også å fungere godt som mødre i forhold til egne barn, selv om de ofte gir uttrykk for usikkerhet omkring det å være foreldre.

Kvinner frykter ofte sitt eget sinne, da dette blir opplevd som ødeleggende for relasjonene til andre. Det er lov å være sint på vegne av andre, men ikke på egne vegne (23). Grete representerer et eksempel på dette. Hun slåss som fagforeningsrepresentant for andre, men har problemer med å sette grenser for seg selv. Grappa jobber med forholdet til aggresjon. Selv om kvinnene etterlyser mer åpen konfrontasjon, blir de ofte redde når de opplever sinne hos seg selv eller fra andre i grappa. Enighet og likhet er det tryggeste. Det er lettere å være sint på verden utenfor grappa. Likevel – grappa bearbeider sitt forhold til forskjellighet, konflikt og sinne, og undersøker hvordan dette henger sammen med følelse av mindreverd, frykt for autoriteter og frykt for at relasjoner skal ødelegges.

Egenskaper som direkthet og mot blir ofte tillagt menn (som er utenfor grappa), slik Miller beskriver det (10). Men kvinnene i denne grappa viser stort mot, både i livet sitt og i terapiprosessen. Å bygge opp en bedre selvfølelse og selvopplevelse er en møysommelig prosess, men et viktig terapeutisk mål.

Noen av kvinnene gir innimellom uttrykk for at de kunne tenke seg å ha menn i grappa, for på den måten å kunne bearbeide forholdet til menn mer direkte.

Kvinnene går glipp av den unike muligheten blandete grupper gir for å bli nærmere kjent med motsatt kjønn. Men for noen synes likheten i kjønn å være en forutsetning for å åpne opp. Et interessant spørsmål som melder seg, er: Gjelder disse betraktningene også for en mannsguppe? Og mer generelt: Hvilke særtrekk viser seg i en gruppe som består av bare menn, med mannlig terapeut?

Å være kvinnelig terapeut i kvinnegrappa

For meg som terapeut har det vært en utfordring å finne en balanse mellom det å gi rom, støtte og forståelse for problemene i verden og samtidig rette oppmerksomheten mot den indre psykologiske arenaen. På sammen måte som grappa har opplevd seg som fastlåst, har jeg også følt at jeg har stått fast.

Jeg er også en del av det nære kvinnefellesskapet. Jeg er blitt engasjert av og involvert i grappa, og har svinget med i pasientenes gleder og sorger, er ofte blitt imponert over deres evne til å takle situasjoner og til å hjelpe hverandre, men har også følt meg ganske overveldet og sliten av de store problemene kvinnene har stridd med. Jeg har innimellom følt at de ytre problemene har vært til hinder for å komme videre med grappa. Når de økonomiske proble-

mene eller bekymringen for et nært familiemedlem er overveldende, kan det være vanskelig å drive terapi.

Jeg har, slik jeg ser det, vært mottaker for projektive prosesser, og har båret mange av de vanskelige følelsene kvinnene har stridd med. Ved å bruke denne forståelsen har jeg skaffet meg nødvendig terapeutisk avstand i gruppa.

OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

Kvinnene i gruppa trives i fellesskapet med hverandre, og utnytter i gruppesituasjonen sin evne til samspill, noe som fremmer en god terapeutisk prosess.

De viser i stor grad evne til empati og omsorg, og gruppa er preget av stor grad av nærhet og intimitet. Dette medfører muligens også større grad av regresjon, som kan medføre en fare for å bli låst i en infantil posisjon, men gir for det meste utgangspunkt for en god terapeutisk prosess.

Fellesskap i form av likhet søkes i større grad enn utfordringer gjennom å konfrontere ulikheter. Forholdet til egen og andres aggresjon er likevel sentrale temaer.

Fraværet av menn betyr at pasientene går glipp av noe av mangfoldet i gruppeanalysen. For noen kvinnelige pasienter vil antakelig en gruppe med bare kvinner være det beste alternativet, fordi de der vil føle seg tryggere, mer forstått og oppleve større mulighet for nærhet og åpenhet.

De problemstillingene som denne gruppa aktualiserer, som for eksempel temaet ytre virkelighet kontra indre verden eller den enkeltes opplevelse av hjelpeløshet og fastlåsthet, er viktige og sentrale i en hver gruppeanalytisk gruppe – men synes å bli ekstra sentrale i denne gruppa. Likevel – likhetene mellom kvinnegruppa og en blandet gruppe er etter min vurdering alt i alt større enn ulikhetene.

Min erfaring med denne gruppa gjør at jeg vil vurdere en kvinnegruppe som et fullverdig gruppeanalytisk behandlingsalternativ.

Referanser

1. Stordal K.I., Tveit A.M. og Lund A. Selvutviklingsgrupper for medisinstudenter. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 1999;1932-1933.
2. Foulkes S.H. On group-analytic psychotherapy. (1968) I: S.H. Foulkes *Selected Papers Psychoanalysis and Group Analysis*. London: Karnac Books 1990.

3. Nielsen H.B. and Rudberg M. Whatever happened to gender? Female subjectivity and a change in a generational context. I: van Mens-Verhulst J., Schreurs K. and Woertman L. (red.) *Daughtering & Mothering*. London and New York: Routledge, 1993.
4. Chodorow N.J. *Feminism and Psychoanalytic Theory*. New Haven and London: Yale University Press 1989.
5. Lazerson J. Feminism and Group Psychotherapy: An Ethical Responsibility. *International Journal of Group Psychotherapy* 1992; 42/4: 526-527.
6. Ringdal E. *Det kvinnelige i psykoanalysen. I Psykoanalyse og menneskebilde*. Stavanger: Psykiatrisk Opplysningsfond Forlag, 1994.
7. Freud S. Kvindeligheten. I: *Psykoanalyse. Samlede forelesninger*. København: Hans Reitzels Forlag, 1973 (1933).
8. Shapiro S.A. The History of Feminism and Interpersonal Analysis. *Contemporary Psychoanalysis* 2002; 38: 213-256.
9. Gilligan C. In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development., Cambridge and London: Harvard University Press, 1982
10. Miller J.B. *Toward a New Psychology of Women*. Great Britain: Pelican Books, 1988-1976.
11. Lewis H.B. Is Freud an Enemy of Women's Liberation? Some Historical Considerations. I: Bernay T. og Cantor D.W. (red.) *The Psychology of Today's Women: New Psychoanalytic Visions*. The Analytic Press, 1986.
12. Jordan J.V. and Surrey J.L. The Self-in-Relation: Empathy and the Mother – Daughter Relationship. I: Bernay T. og Cantor D.W. (red.) *The Psychology of Today's Women: New Psychoanalytic Visions*. New Jersey: The Analytic Press, 1986.
13. Miller J. B. The Development of Women's Sense of Self. I: Jordan J.V., Kaplan A.G., Miller J.B., Stiver I.P. and Surrey J.L. (red.) *Women's Growth In Connection. Writings from the Stone Center*. New York, London: The Guilford Press, 1991.
14. Chodorow N.J. *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology og Gender*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press 1978.
15. Nielsen H.B. og Rudberg M. *Historien om jenter og gutter. Kjønnssosialisering i et utviklingsperspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989.
16. Mitchell S.A. *Relational Concepts in Psychoanalysis*. Cambridge and London: Harvard University Press, 1995.
17. Orbach S. Women's development in the family. I: Lawrence M. and Maguire M. (red.) *Psychotherapy with women*. London: Macmillan Press 1997.

18. Stiver I. Beyond the Oedipus Complex: Mothers and Daughters. I: Jordan J.V., Kaplan A.G., Miller J.B., Stiver I.P. and Surrey J.L. (red.) *Women's Growth In Connection. Writings from the Stone Center*. New York, London: The Guilford Press, 1991.
19. Foulkes S.H. *Therapeutic Group Analysis*. London: Maresfield, 1984-1964.
20. Surrey J.L. Women and Empathy. I: Jordan J.V., Kaplan A.G., Miller J.B., Stiver I.P. and Surrey J.L. (red.) *Women's Growth In Connection. Writings from the Stone Center*. New York, London: The Guilford Press, 1991.
21. Ernst S. Group-analytic psychotherapy: a site for reworking the relationship between mothers and daughters. I: Hollway W. and Featherstone B (red.) *Mothering and Ambivalence*. London and New York: Routledge, 1997.
22. Butler S. and Wintram C. *Feminist Groupwork*. London: Sage Publications 1991.
23. Miller J.B. The Construction of Anger in Women and Men. I: Jordan J.V., Kaplan A.G., Miller J.B., Stiver I.P. and Surrey J.L. (red.) *Women's Growth In Connection. Writings from the Stone Center*. New York, London: The Guilford Press, 1991.

Forsker og terapeut i samme person – Det går an!

**Steinar Lorentzens avhandling:
Long-term analytic group psychotherapy
with outpatients. Evaluation of process and change.**

Matrix 2003; 3, s. 305-314

Christer Sandahl og Theresa Wilberg

I februar 2003 forsvarte Steinar Lorentzen sin doktoravhandling om analytisk gruppepsykoterapi. Avhandlingen har sitt utgangspunkt i tre polikliniske psykoterapigrupper fra Lorentzens egen privatpraksis i Oslo, og omfatter studier av endring under langtids gruppeanalyse og faktorer av betydning for behandlingsforløp. Avhandlingens viktigste bidrag er at vi har fått økt kunnskap om hvordan symptomer og interpersonelle relasjoner forandres hos en gruppe pasienter som har gått lengre tid i gruppeanalytisk terapi. Majoriteten av pasientene var «tilfrisknet» eller signifikant bedret mht. symptomer, relasjonsproblemer og global funksjon ett år etter avslutning av terapien. Jo lengre tid i terapi, jo større bedring, vel og merke kun for behandlingstid opptil 2,5 år. Inkludert i avhandlingen er en pilotstudie om terapeutisk allianse og cohesjon som aktualiserer behovet for en teoretisk utforskning av disse sentrale begrepene parallelt med empirisk forskning.

I denne artikkelen omtales noen av de dilemmaene en møter når en skal kombinere rollene som kliniker og forsker, samt aktuelle metodeproblemer ved forskning på langtids psykoterapi. Avhandlingen representerer et viktig bidrag til den hittil sparsomme empiriske forskningen på langtids gruppeanalytisk terapi. Lorentzens arbeide har på en forbillig måte illustrert at det er mulig å kombinere rollene som kliniker og forsker.

Fra terapeutens synsvinkel er det en avgjørende forskjell på å drive gruppe- og individualpsykoterapi. I gruppen er det kommunikasjonen mellom pasientene som er det sentrale verktøyet. Terapeuten, gruppelederen, er selvfølgelig viktig for prosessen, men pasientenes individuelle relasjon til ham/henne er underordnet relasjonen dem imellom. Ofte inngår det i oppgaven å fungere som projeksjonsskjerm for negative affekter (jevnt før dobbeltbetydningen av det engelske «conductor» – lynavleder), og samtidig oppmuntre positiv feedback mellom gruppedeltagerne. I individualterapi kan man opprettholde en illusjon av at man har kontroll. Det er ikke mulig i gruppeterapi, i det minste ikke i gruppeanalytisk terapi. I individualterapi kan man hvile i en god arbeidsrelasjon med pasienten, som gir en trygg klangbunn for perioder med bearbeiding av negativ overføring. Også gruppeterapi bygger på en god arbeidsallianse med terapeuten, men det er samholdet i gruppen (cohesion) som er den basis som gjør det mulig å arbeide med negative følelser. Glede og tilfredsstillelse kan man kjenne når man ser hvordan pasientene arbeider, men det er lett å kjenne seg utenfor i lederrollen og usikker på om terapien har noen egentlig betydning for pasientene, selv om de kommer regelmessig. Muligens kan slike overveielser ha vært en av drivkreftene bak Steinar Lorentzens mangeårige arbeide med å evaluere hans gruppeanalytiske praksis. Han oppgir iallfall «a slight personal scepticism towards the effectiveness of groups» som en av grunnene til sitt engasjement.

Det er imidlertid ikke den eneste grunnen. En mer tungtveiende grunn er det faktum at det før denne studien ble publisert praktisk talt ikke fantes noen forskning om effekter av lang tids psykoanalytisk orientert gruppeterapi. Den forskning som finnes om gruppeterapi er i og for seg relativt omfattende. Og det er særlig interessant at man ikke har kunnet påvise noen forskjeller i resultat mellom individual- og gruppeterapi. Problemet er imidlertid at nesten all psykoterapiforskning, selv den om individualpsykoterapi, handler om kortere terapiformer, oftest ett år eller mindre. Det har sin naturlige forklaring i at den som vil gjøre karriere som forsker bør unngå lange terapier som studieobjekt. Når man endelig har planlagt studien må man samle en tilstrekkelig stor gruppe pasienter. Det kan i verste fall ta noen år, avhengig av hvor mange terapeuter man har kunnet engasjere med de økonomiske midler man har hatt til disposisjon. Det er vanskelig å få bevilgninger til denne type forskning og de økonomiske resursene er minimale. I Lorentzens tilfelle fantes ingen andre muligheter enn å anvende egne terapigrupper som forskningsobjekt. Terapiene pågår vanligvis fra tre til fem år. Deretter trengs en oppfølgingsperiode

på helst to år. En må med andre ord regne med at det tar ca. ti år fra planlegging av studien til publisering av resultatene. Det gjør man ikke forskerkarriere på! Det er nok bare en tilstrekkelig vitebegjærlig, utholdende og forskningsinteressert kliniker, uten altfor stort behov for umiddelbar gratifisering, som kan tenkes å gjennomføre et slikt prosjekt. Samtidig er det en viktig virksomhet som virkelig burde få mer tilskudd fra forskningsfond. Dersom man bare har vitenskapelig interesse for kortere terapier kommer vi inn i en negativ spiral, der de som finansierer det kliniske arbeidet bare vil gi støtte til korttidsterapi fordi det ikke finnes empirisk støtte for lange terapier. Ut fra dette perspektivet har Steinar Lorentzen gjort en heroisk innsats!

Studien ble gjennomført i løpet av årene 1987-1999 innenfor rammen av Lorentzens privatpraksis. Pasientene ble fordelt til tre gruppeanalytisk orienterte terapigrupper. I en av gruppene arbeidet Lorentzen med en co-terapeut. Til sammen ble 81 pasienter vurdert som egnet for terapi, men tolv avsto behandling. Det framgår ikke hvilke eksklusjonskriterier som ble anvendt men de pasientene som inngikk i studien ble grundig vurdert. Under terapiforbereidelsene fylte pasientene ut spørreskjemaer for måling av symptomer og relasjonsproblemer. Alle pasientene (unntatt en) hadde DSM diagnoser og nesten 70% ble vurdert å ha personlighetsforstyrrelse. Ettersom man hadde definert autoplastisitet og introspeksjon som inklusjonskriterier var personlighetsforstyrrelsen neppe av det mest alvorlige slaget. Pasientene ble vurdert før terapi, ved avslutning og ett år senere. Alle pasientene ble vurdert av Lorentzen selv og ytterligere en uavhengig fagperson, som dog bare traff pasientene personlig i 20% av tilfellene. Under behandlingen som pågikk i gjennomsnittlig 2,5 år ($M=32.5$ måneder, $SD=20$ måneder), fylte pasientene hver sjette måned ut spørreskjemaer om symptomer og interpersonelle relasjoner. Ved avslutningen og ved ett års oppfølgingsundersøkelsen ble pasientene igjen intervjuet av sin terapeut, Lorentzen, og en uavhengig bedømmer. De besvarte naturligvis også nå en rekke spørreskjemaer.

Hva betyr det for pasienten å svare på spørsmål om symptomer og interpersonelle relasjoner under selve terapien? Mange kliniske forskere, inklusive undertegnede, har et inntrykk av at forskningen i seg selv har en terapeutisk virkning. Denne interessante problemstillingen kunne ikke belyses i avhandlingen, men også Lorentzen redegjør for en følelse av at pasientene syntes det var stimulerende og til hjelp å svare på standardiserte spørsmål. Mange problemer ble aktualisert på en systematisk måte og vurderinger på ulike tids-

Forsker og terapeut i samme person – Det går an!

punkter påminnet dem om forbedringer eller forverring i tilstanden og medvirket til å aktivere undertrykte eller fortrenge konflikter. Selv oppfølgingsintervjuene hadde en terapeutisk effekt mener Lorentzen.

I avhandlingen antydes en del av de konflikter som henger sammen med den doble rollen som forsker og psykoterapeut. Hvordan skal man for eksempel forholde seg til pasienter som ikke besvarer sine spørreskjemaer? Lorentzen løste dette ved å betrakte det som hvilken som helst annen form av utagering, som for eksempel å komme for sent eller å ikke betale. De konflikter man kan komme i er sikkert en viktig grunn til at så få psykoterapeuter vil engasjere seg i forskning. Man kan oppleve det som at forskningsinteressen står i konflikt til lojaliteten til pasienten. Lorentzen tror at denne uro for at pasienten skal komme i klemme er en kamuflasje for frykten for å la andre granske ens arbeid. Han medgir at det etter hvert som forskningen skred frem var tilfelle der han uroet seg for hva som ville komme frem, med tanke på at han selv hadde vært innblandet i alle terapiene. Avhandlingen bygger hovedsaklig på kvantitativ metodikk. For å få større forståelse for dynamikken i å være både forsker og terapeut i samme person, som også er et viktig, men utforsket område, hadde Lorentzen måttet våge seg litt nærmere de usikre farvann der tolkning og subjektivitet kunne fått større plass.

I en kasuistisk studie som inngår i avhandlingen anvender han kvantitativ metode som en form for validering av en klinisk prosessbeskrivelse av en pasient med alvorlige symptomer på depersonalisering, slik han selv forstod hennes utvikling. Gjennom de kvantitative målene kan man følge pasientens forbedring i løpet av de 4,5 årene i terapi, en forbedringsprosess som langt fra er rettelinjet. Gjennom den kvalitative analysen kan man forstå de plutselige svingningene på symptom- og relasjonsskalaene. Det relativt komplekse målet på selvpplevelse (SASB) som ofte anvendes i psykoterapiforskning, men i følge vår erfaring er vanskelig å tolke på gruppenivå, framstår i denne kasuistikken som et svært interessant klinisk hjelpemiddel. Aspekter som for eksempel selvanklagelse og selvbekreftelse varierer på en meningsfull måte i forhold til hva som hender i terapien og i pasientens liv. Det såkalte «single-case experimental design» anvendes ofte innenfor atferdsorientert forskning og betraktes der som sofistikert forskning. Lorentzens kasuistikk er en god illustrasjon på hvordan man kan anvende en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode på en liknende måte innenfor psykodynamisk orientert psykoterapiforskning.

Avhandlingens viktigste bidrag er naturligvis at vi har fått en økt kunnskap om hvordan symptomer og relasjoner forandres hos en gruppe pasienter som har gått en lengre tid i gruppeanalyse. Til tross for metodemessige begrensninger skulle det med en viss forsiktighet være mulig å generalisere resultatene til tilsvarende pasientgrupper. At bare 2 pasienter (mindre enn 3%) avsluttet behandlingen på en ikke planlagt måte er i seg selv et interessant utfall. Dette, i forskningssammenheng, uvanlig lave tallet kan muligens ha å gjøre med terapeutens dobbeltrolle, som kan tenkes å innebære et sterkt engasjement for å beholde pasientene i forskningsprosjektet. Fra en vitenskapelig synsvinkel er det naturligvis problematisk at terapeuten selv har gjort evaluerings- og oppfølgingsintervjuene. De standardiserte spørreskjemaene må dog kunne betraktes som relativt pålitelige.

Ved ettårs-oppfølgning var pasientene signifikant forbedret på alle de anvendte målene. På de forskjellige skalaene var 60-86 % av pasientene «tilfrisknet» eller signifikant bedret. Ingen pasient viste noen tegn på forverring på utfallsmålene. Klinisk signifikant bedring («tilfriskning») var definert ved at man befinner seg innenfor området to standardavvik fra gjennomsnittet i en normalpopulasjon. For den psykiatriske symptomskalaen (SCL 90) brukte man for eksempel en grense for symptomindeksen på .55, som må betraktes som en lav verdi. Med dette som grenseverdi fikk man for akkurat denne skalaen 34% som var tilfrisknet og 27% som var bedret. Visst kan man ha innvendinger, som for eksempel at det hadde vært interessant å kunne sammenligne denne gruppen pasienter med en lignende gruppe som hadde fått annen eller ingen behandling. Likevel må man, med tanke på det relativt store antall pasienter som deltok og systematikken i oppfølgingen, tillegge resultatene tyngde og konstatere at studien gir empirisk støtte for gruppeanalytisk psykoterapi.

Et annet av avhandlingens viktige bidrag er påvisningen av sammenhengen mellom hvor lenge pasientene gikk i gruppeterapi og endring under terapien. I og med at gruppeterapiforskningen hovedsakelig har omfattet korttidsterapi har dette ikke vært godt belyst tidligere. Dersom det kan dokumenteres at lengre psykoterapier er viktig for visse grupper av pasienter vil det kunne ha betydning for planlegging og finansiering av terapitilbud. Det var stor variasjon i hvor lenge pasientene gikk i terapi (fra 0,5 måneder til 8 år). Pasienter som gikk lengre tid i terapi hadde større grad av bedring ved avslutningen enn dem med kortere terapier. Dette gjaldt for terapilengder opp til ca 2,5 år. Denne sammenhengen gjaldt for fire av fem utfallsmål, og var ikke bare statistisk

sterk, men også av en slik størrelsesorden at den må kunne regnes som klinisk interessant.

Med et uttrykk lånt fra medikamentforskningen omtales ofte en direkte sammenheng mellom antall måneder i terapi og endring som såkalte «dose-respons» effekter. Nå er det metodemessig meget vanskelig å studere slike «dose-respons» effekter i langtidsterapi. En grunn er at i en naturalistisk studie, som Lorentzens, kan de pasientene som slutter etter tre måneder være forskjellige fra de som slutter etter to år med hensyn til egenskaper som har betydning for utbytte av terapi. Vi kjenner ikke endringskurven over tid for de enkelte pasientene. Eksempelvis kan pasienter som sluttet tidlig ha hatt dårligere tilknytningsevne eller vært lite psykologisk orientert og uansett hatt en dårligere respons selv om de hadde gått lengre tid i behandlingen. Eller, pasienter som sluttet etter 2,5 år med relativt stor bedring sammenliknet med status ved behandlingsstart kan ha oppnådd denne bedringen tidlig i behandlingen. Repeterte målinger av utfallsmålene underveis i behandlingen ville kunne gitt interessant tilleggsinformasjon, men hadde ikke løst dette problemet. Alternativt kunne en tenke seg en tilfeldig fordeling av pasientene til forskjellig terapilengde. Dette er i praksis svært vanskelig ved langtidsterapi. Vi vil hevde at Lorentzens funn er en viss indikasjon på en «dose-respons» effekt, kanskje en av de beste vi kan få, de metodemessige problemene tatt i betraktning. Så blir det jo spennende å se om det er en sammenheng mellom behandlingsslengde og tilstanden ett år etter avsluttet behandling. Et av de viktige funn som begynner å avtegne seg fra den hittil sparsomme forskningen på lang tids psykodynamisk eller psykoanalytisk terapi, er at vesentlige endringer inntreffer årene etter at behandlingen er avsluttet.

Et av de mer uventede funn var at hvorvidt pasienten har en personlighetsforstyrrelse eller ei ikke så ut til å influere på grad av bedring under terapien. Fordi dette funnet står i kontrast til mye annen forskning som nettopp dokumenterer at personlighetsforstyrrelse er viktig for behandlingsprognose, er det verdt å dvele litt ved. I Lorentzens arbeide ble pasientene vurdert med tanke på om de hadde personlighetsforstyrrelse eller ikke, uavhengig av hva slags type personlighetspatologi det dreiet seg om eller hvor alvorlig den var. Det er mulig at en ved en slik forenkling går glipp av vesentlig informasjon, og at konklusjonene av den grunn blir vel optimistiske.

Vurdering av personlighetsforstyrrelse har tradisjonelt vært basert på kategoriske diagnoser, og man har ansett enkelte typer av personlighetsforstyrrelse,

for eksempel bordeline og schizotyp personlighetsforstyrrelse, som mer alvorlig enn andre. Det er imidlertid mye som tyder på at personlighetsforstyrrelse kanskje best kan beskrives som dimensjonale fenomener, både mht. type og omfang. I dette perspektivet er personlighetsforstyrrelse noe man har i større eller mindre grad, og det er en glidende overgang mellom hva som kan anses for å være normalt og patologisk. Det er to aspekter ved dette som er interessant i denne sammenhengen. Det første gjelder selve diagnostikken. Personlighetsdiagnostikk er vanskelig og beheftet med en del usikkerhet. Pasienter med uttalt og alvorlig personlighetsforstyrrelse, såkalt prototype kasus, vil være lettere å diagnostisere på en pålitelig måte enn pasienter som har mildere personlighetsproblemer og kanskje befinner seg i grenseland mot det man vil anse som normalt. Som tidligere nevnt er det mye som tyder på at Lorentzens pasientgruppe nettopp befant seg i den mildere delen av spekteret hvor det både rent begrepsmessig er vanskelig å skille mellom kroniske symptomidelser og personlighetsforstyrrelse, og hvor to fagpersoner kanskje vil være mer uenige om diagnosen. Vi kan derfor ikke se bort fra at diagnostikken representerer et usikkerhetsmoment her. Det ville selvfølgelig vært en fordel om påliteligheten av diagnosene var blitt sjekket og at ikke bare en fjerdedel av pasientene var intervjuet med strukturert diagnostisk intervju (SCID-II). Men dette representerer vel nettopp ett av de dilemmaene man står i som kliniker og forsker; hvordan skal man forene kliniske hensyn med de mer rigide metodekravene innenfor kvantitativ forskning.

Det neste poenget er at annen forskning tyder på at omfanget av personlighetsforstyrrelsen ser ut til å ha betydning for utbytte av behandling. Pasienter med mer omfattende personlighetspatologi ser ut til å endre seg mindre under behandling. Spørsmålet er da om man ville fått et mer nyansert bilde dersom man hadde et gradert mål på personlighetsforstyrrelsen og om funnet kan generaliseres til pasienter med mer omfattende personlighetspatologi. Etter vår mening kan Lorentzens arbeide best tolkes dit hen at når det gjelder relativt sett bedre fungerende pasienter med mildere former for personlighetsforstyrrelse, så spiller personlighetspatologien ikke noen rolle for utbytte av lang tids gruppeanalyse. Dette er i seg selv et oppløftende funn som er verdt å feste seg ved for klinikere. Sannsynligvis utgjør denne typen pasienter en stor andel av de pasientene som behandles i privatpraksis.

I det siste av avhandlingens arbeider beveger Lorentzen seg inn på et for psykoterapiforskningen viktig område, nemlig såkalt prosessforskning. De problemstillinger man arbeider med innenfor dette området omfatter ofte spør-

Forsker og terapeut i samme person – Det går an!

mål som opptar klinikere i det daglige arbeidet, for eksempel hva slags sammenhenger er det mellom det som skjer i selve terapien og pasientenes utvikling. Denne typen forskning innebærer en øket grad av kompleksitet, og som forsker møter en mange typer vanskeligheter når man med kvantitative metoder vil belyse de faktorer som har betydning for terapiprosessen. Prosessforskning er kanskje særlig vanskelig ved gruppeterapi fordi grupper og gruppeprosesser er så komplekse fenomener. Gruppen, med sine mange aktører, innebærer mulighet for mange og forskjellige typer relasjoner og samspill, ikke bare mellom enkeltindivider, men også mellom subgrupper av individer, relasjoner til terapeuten og til gruppen som helhet. Disse relasjoner og samspill vil være vevet inn i hverandre, og samtidig som denne veven av relasjoner nettopp utgjør det vi tror er noe av potensialet ved gruppeanalysen, innebærer det et problem for en forsker som dermed vil ha vanskeligheter med å skille ut enkeltaspekter ved gruppeprosessen. Kompleksiteten gjenspeiles i det forholdet at det ikke er almen enighet om hvordan sentrale begreper innenfor gruppeterapi skal forstås og defineres. Ikke minst gjelder dette for de to begrepene Lorenzen valgte å studere; terapeutisk allianse og «group cohesion».

Dette arbeidet er en mer inngående studie av 12 pasienter i en terapigruppe, og må i en viss forstand regnes som en kasuistisk studie. Lorentzen valgte å undersøke pasientenes allianse med gruppeterapeuten, vurdert både av pasientene selv og terapeuten. Når vi finner dette interessant er det fordi det vanlige har vært å undersøke den terapeutiske alliansen med andre gruppemedlemmer eller med gruppen som sådan, som selvfølgelig kan ha å gjøre med at man i gruppeanalysen prøver å nedtone relasjonene til terapeuten og satse på en gradvis utvikling av pasientenes relasjoner seg imellom. En bestreber seg på at pasientene etter hvert som den gruppeanalytiske kulturen utvikler seg overtar mer og mer av det terapeutiske arbeidet, nettopp ut fra holdningen om at pasienten skal behandles i gruppen genom gruppen. Forholdet mellom pasient og gruppeterapeut er muligens et område som fortjener større oppmerksomhet innenfor gruppeanalysen.

Her ble den terapeutiske alliansen målt etter hvert gruppemøte gjennom to år. Det var store variasjoner i alliansen fra uke til uke og mellom pasientene, men den generelle tendensen var en gradvis økning av terapeutisk allianse i løpet av disse årene. Dessuten, jo bedre terapeuten vurderte alliansen tidlig i terapien jo større var bedringen av pasientenes symptomer. En slik sammenheng fantes derimot ikke for pasientenes vurdering av alliansen, heller ikke for bed-

ring av pasientenes relasjonsproblemer. Nå må disse resultatene tolkes med den største forsiktighet. Fordi pasientgruppen var så liten skal det mye til å kunne påvise statistisk holdbare sammenhenger mellom forskjellige faktorer i gruppen. Dertil kommer at så lenge studien bare omfattet en gruppe, kan man ikke utelukke at det dreier seg om sammenhenger som er særegne for denne gruppen og denne terapeuten. Det kan også være et problem at prosessmål målt i en tidlig fase av terapien kanskje har en tendens til å reflektere kjennetegn ved pasienten heller enn terapiprosessen som sådan. Slik sett reiser dette arbeidet kanskje flere spørsmål enn det besvarer. Funnene er imidlertid lovende og bør absolutt undersøkes i større utvalg av pasienter fra flere grupper.

De samme innvendingene kan naturligvis også gjøres gjeldende når Lorentzen ikke finner noen sammenheng mellom cohesion og endring av pasientenes symptomer og relasjonsproblemer. Cohesion regnes som en av de mest sentrale forutsetningene for at gruppeterapi skal være virksomt og er blant annet betraktet som analog til den terapeutiske relasjonen i individualterapi. Det er derfor tankevekkende at forskning ikke helt entydig har kunnet bekrefte en slik nær sammenheng mellom cohesion og utbytte av gruppeterapien. Sannsynligvis henger dette sammen med hvordan cohesionbegrepet er blitt definert og målt i forskjellige studier. Som for terapeutisk allianse er cohesionbegrepet ikke entydig definert, enkelte vil mene ikke helt forstått, og ikke minst vanskelige å måle. Lorentzen undersøkte pasientenes opplevelse av cohesion de to første månedene av terapien. Den tidligste fasen i en gruppeanalyse kan oppleves frustrerende av pasientene fordi gruppen må finne frem til en god arbeidsform, en terapeutisk kultur, uten at terapeuten er for aktiv og dirigerende. Forholdet mellom cohesion og bedring har tidligere ikke vært studert i langtids gruppeterapi. Vi vil tro at cohesion er et fenomen som svinger en del over tid og at i gruppeanalyse vil sammenhengen mellom cohesion og endring være kompleks.

Selv om dette siste arbeidet, av metodemessige grunner, er den mest problematiske delen av avhandlingen, må det vurderes på bakgrunn av at det er en pilotstudie. Det er behov for teoretisk utforskning av sentrale begreper som cohesion og terapeutisk allianse parallelt med empiriske undersøkelser. Lorentzen arbeide er en fortjenestefull begynnelse på et slikt arbeid når det gjelder langtids gruppeanalyse.

Avsluttende kommentarer

Ingen psykoterapiforskere har hittil kunnet presentere studier som det ikke kan reises innvendinger mot. Innenfor dette komplekse forskningsområdet må man, som Lorentzen sier, krysse mellom den kvantitative perfektionens Scylla og den subjektive tolkningens Karybdis. Å formulere kritiske innvendinger er en del av forskningsprosessen som gjør det mulig å lære av hverandre.

Avslutningsvis vil vi imidlertid minne om den heroiske forskningsinnsats som Steinar Lorentzen har gjort. Han har vist at det ikke bare er mulig, men kanskje til og med nødvendig å forene rollene som forsker og kliniker, om vi skal kunne utvikle anvendbar kunnskap om psykoterapi. Forskning som er relevant for den kliniske hverdagen, må ta utgangspunkt i nettopp det daglige arbeidet. De resultatene som det gjøres rede for i avhandlingen kommer til å bli sitert lenge blant gruppeterapiforskere. For gruppepsykoterapeuter i alminnelighet kan avhandlingen tjene som en god støtte og oppmuntring i perioder med tvil på verdien av å la mennesker snakke med hverandre i gruppe om vesentlige ting.

Møder

Referat fra 1. danske Gestaltkonference Københavns Universitet 3. maj 2003

Matrix 2003; 3, s. 315-322

Ulrik Haahr

Indlægget er et referat fra den første danske gestaltkonference på Københavns Universitet 3. maj 2003. 4 foredragsholdere perspektiverede gestaltterapiens stade i såvel Danmark som internationalt ud fra relationer til beslægtede terapiformer, gestaltterapiens impli- citte etik- og moralbegreber og betydningen af dette for den tera- peutiske praksis, den kristne kulturbaggrund og forholdet til skyld og skam samt spirituelle/transpersonelle inspirationer i terapi.

Gestaltterapi er grundlagt af Fritz Perls, som primært var psykoanalytiker, in- spireret blandt andre af Karen Horney og Wilhelm Reich, ud over disse af ge- staltpsykologer som Kurt Goldstein og Kurt Lewin, samt eksistentialister som Martin Buber og Paul Tillich. Gestaltterapi var dialogisk, procesorienteret og holistisk. Den terapeutiske metode var inspireret primært af fænomenologien (Husserl). Gestaltterapien har haft et noget blandet ry her i landet af historis- ke årsager, som beskrevet af Hanne Hostrup i Psyke og Logos (1), men i de se- nere år er der både internationalt som nationalt bestræbelser blandt gestaltte- rapeuter på at legitimere gestaltterapien i højere grad, og højne kvaliteten af såvel den teoretiske baggrund som den praktiske udførelse af terapien.

Som en del af dette arrangerede Gestaltterapeutisk Forum (GF) (2) den første danske gestaltkonference med temaet »Figur – Grund«. Konferencen var me- get velbesøgt, i alt 145 deltagere havde meldt sig. Dette til arrangørernes over- raskelse, men også glæde. Hele arrangementet foregik på Københavns Uni- versitet på Amager, og arrangementet forløb fint. Specielt skal fremhæves en god struktur, hvor hvert indlæg blev efterfulgt af mulighed for, at konferen- cedeltagerne diskuterede sig frem til spørgsmål og ideer, som så derefter blev

taget op. Der var således en meget tilfredsstillende balance mellem muligheden for diskussion og selve indlæggene. Mikael Sonne bød velkommen til de fire foredragsholdere, samt til Sanne Neergaard, hvis humoristiske, provokerende, kærlige og faste styring af debatten må nævnes som »den røde tråd«, der bandt konferencen sammen i bedste gestaltånd. Der var en livlig debat efter hvert indlæg, hvor gestaltterapiens grundlæggende tanke om kontakt som hovedfokus i mødet mellem mennesker til fulde blev anskueliggjort.

Første foredragsholder var psykiater Ole Ry Nielsen. Titlen var »Den globale grund – den lokale figur«. Han startede med at citere gestaltterapeuten Petruska Clarkson, som fører gestaltterapiens grundlag tilbage til den græske filosof Heraklit og hans forståelse af tilværelsens cykliske natur. Han kom kort ind på gestaltterapiens udvikling i Danmark og var mere pessimistisk, end Hanne Hostrup har været, han har således set gestaltterapien som lokal figur i Danmark som noget utydelig. Endvidere gjorde han befriende op med, hvad han kaldte de små meningsforskelles narcissisme, og pointerede, at gestaltterapeuter måtte bestræbe sig på at nå ud over dette, for at gestaltterapien i Danmark skulle få den plads, den fagligt fortjente. Hans indledning var causerende og underholdende i starten, hvor han relevant nok problematiserede medikamentelle løsninger på psykologisk-eksistentielle problemer, men eksemplificerede det på en for overfladisk måde. Dette kunne ellers bære en mere seriøs debat. Til gengæld blev der mere substans, da han refererede den globale grund, nemlig hvad der sker med gestaltterapi ude i den store verden. De seneste år har IGTA – the International Gestalt Therapy Association – forsøgt at styrke det globale samarbejde. De udgiver endvidere The International Gestalt Journal, som udkommer 2 gange om året. Han refererede de globale tendenser på følgende vis (citeret i det væsentligste fra hans manuskript):

Der er 4 hovedstrømninger:

Det dialogiske (dialogisk gestaltterapi)

Inspirationen er her hentet fra Martin Bubers Jeg-Du. Gestaltterapi er Martin Bubers filosofi om jeg-du-forholdet omsat til praksis. For Buber eksisterer intet jeg isoleret, men står altid i et forhold til omverdenen – enten et jeg-det forhold eller et jeg-du-forhold. Jeg-det-forholdet er et subjekt-objekt-forhold – nødvendig for overlevelse. Jeg-du-forholdet er et subjekt-subjekt-forhold og fundamentalt anderledes – og afgørende for udvikling af vor menneskelighed. Buber taler om »mis-meetings«, møder der aldrig blev til noget, undertiden

med katastrofale følger. Fra det dialogiske synspunkt står enhver terapeutisk teknik i det dialogiskes tjeneste. Er det noget, som fremmer mødet mellem terapeut og klient? De mange interessante teknikker og eksperimenter, der er i gestalt, kan således let stå i vejen for en dybere kontakt.

Det relationelle (relationel gestaltterapi)

Mest fremtrædende terapeut er her Gary Yontef. Selvom gestaltterapi alle dage har været relationel, er der her tale om en indflydelse fra psykoanalysen, især Kohuts selvpsykologi, intersubjektivitetsteorien repræsenteret ved Stolorow og Atwood samt Sterns udviklingspsykologi, og objektrelationsteori. Der er således sket en gentilnærmelse til psykoanalysen. Man fremhæver nødvendigheden og betydningen af at kunne gå ind i en empatisk relation over længere tid og leve med de krævende typer overføring, der kan opstå. Han refererede således Daniel Sterns artikel i the International Gestalt Journal (3) om, at det ikke rækker med tolkning alene. Stern taler om såkaldte »nu øjeblikke«, særlige øjeblikke, som lyser op subjektivt og følelsesmæssigt og trækker os væk fra det velkendte og ind i det meget nærværende. Stern kalder det »moments of meeting«, som det der omordner »den implicitte relationelle viden« for både klient og terapeut, dvs. den indbyggede erfaring, vi har om relationer og møder verden med. Dette er helt parallelt til, at gestaltterapi drejer sig om »Her og Nu, Jeg og Du«. Rigtigt nok fremhævede han, at gestaltterapeuterne nærmest overhales indenfor af psykoanalytikerne.

Det transpersonlige (transpersonlig gestaltterapi)

Her hævdes, at gestalt dybest set er en spirituel praksis. Det transpersonlige betyder personligt + noget mere – det, der rækker ud over det personlige og omfatter noget større. Denne retning trækker blandt andre på den amerikanske filosof Ken Wilber (4), kendt for at integrere teori om bevidsthedsudvikling med centrale begreber blandt andet fra systemteori og objektrelationsteori. Han citerede også den vietnamesiske buddhistmunk *Thich Nhat Hanh*, som foreslår begrebet *interbeing*. Han beskriver det som at være i kontakt med den indre og med den ydre virkelighed – med omverdenen og med sindet. Forstår vi verden, forstår vi sindet. At være bevidst om den indre og ydre virkelighed som aspekter af den samme enhed. At være opmærksomt til stede i nuet som den eneste realitet.

Det integrative (integrativ gestaltterapi)

Her er det gestaltterapeuten Petruska Clarkson, som er forgrundsfigur. Hun beskriver 5 forskellige forhold eller niveauer:

- **arbejdsalliancen** – en samarbejdsaftale, der gør det muligt for terapeut og klient at arbejde sammen, selv når klienten oplever stærke ønsker om det modsatte.
- **overføringsforholdet** – når ubevidste ønsker og ubevidst frygt føres over på det terapeutiske forhold.
- **det reparerende forhold** – Når terapeuten tilsigtede optræder korrigerende, reparerende eller komplementerende i situationer, hvor klientens oprindelige oplevelse har været præget af mangelfuldhed, misbrug eller overbeskyttelse.
- **jeg-du-forholdet** – som tilsigter reelt forhold i modsætning til en objektrelation.
- **det transpersonlige forhold** – som rummer den tidløse faktor i det terapeutiske forhold, umulig at beskrive fyldestgørende, men som refererer til den spirituelle dimension i det helende forhold.

Disse niveauer skulle være potentielt til stede i et hvert terapeutisk møde, uanset terapeutisk retning.

Psykologen og gestaltterapeut Hanne Hostrup holdt herefter foredrag med titlen »Etik og Moral – om retten til ansvar«. Hun startede med et citat fra Fritz Perls: »Jeg vil gerne tale om den nuværende udvikling af den humanistiske psykologi. Det har taget os lang tid at få Freud ned fra piedestalen, og vi er nu på vej ind i en ny og farligere fase: Vi er på vej ind i genvejs-søgenes fase – søg genvej til øjeblikkelig helbredelse, øjeblikkelig glæde, øjeblikkelig sanseropvågning. Vi er på vej ind i kvaksalvernes og bondefangernes fase, de som mener, at blot du lukker en smule op, er du kureret – uafhængig af enhver form for udviklingskrav, uafhængig af de virkelige muligheder, det medfødte geni hos os alle.« (5) Essensen i det er opgøret med tendensen i tiden til og kravet om øjeblikkelig lindring og helbredelse. Det individualistiske livssyn medfører, at alle værdier og al etik er en individuel sag med den konsekvens, at moralen er præget af en tiltagende egocentrisk jagt på egen lykke og velstand. Ud fra en gennemgang af, hvad man forstår ved Etik og Moral og af gestaltterapiens grundfundament (Eksistentialismen, fænomenologien, gestaltpsykologien og feltteorien), blev gestaltterapiens ansvar i denne udvikling tydeligt anskueliggjort. Hanne Hostrup mente, at gestaltterapien havde været med til at

skubbe på denne udvikling ved at fokusere på den enkeltes ret til at handle efter egne lyster og behov. Gestaltterapiens eksistentialestiske/fænomenologiske metaplan blev baggrund og næsten glemt, og opgøret med forældregenerationens introjekter blev forgrund. Begrebet »Vi« blev fortrængt af »Jeg« i så høj grad, at »Vi-forhold« blev identisk med »konfluens« og fællesskabets regler undertrykkende. I en vigtig del af foredraget pointeres gestaltterapiens generobring af etik og moral, hvor gestaltterapeuten hjælper klienten til at opdage sammenhæng mellem sin etik, sine værdier og sin moral, mellem sit væsen og sine handlinger i forhold til fællesskabet (feltet). Hun mente, at en væsentlig del af gestaltterapeutens moralske forpligtelse er at påtage sig ansvaret for at gennemføre gestaltterapiens metaprojekt (ud fra en grundantagelse, at et godt liv er et meningsfuldt liv, som igen udspringer af et engageret og ansvarligt forhold til det, er, at erkende og forholde sig til de subjektive og kollektive eksistensvilkår). Det handler dermed om at fratage klienten en eventuel individualistisk livsløgn. De politiske konsekvenser af denne holdning er åbenbare. Ligeledes satte Hanne Hostrup stort spørgsmålstejn ved muligheden for og hensigtsmæssigheden med at forholde sig neutralt, et projekt, som hun dybest set finder umuligt. Det var både et tankevækkende og et provokerende oplæg, som satte gang i diskussionen. Der blev desværre ikke mulighed for at diskutere dette i dybden, men kunne sagtens være et emne for et helt møde. Hvis dette skal bære, kræver det efter min vurdering, at gestaltterapien klart får defineret, hvilke typer psyko-»patologi« der kan henføres til gestaltterapiens forklaringsmodeller, og dermed afgrænse, hvilke klienter der egner sig til gestaltterapi (hvilket Hanne Hostrup selv gør opmærksom på i sin bog om gestaltterapi) (6).

Præsten og gestaltterapeuten Bent Falk fortsatte med et foredrag med titlen »Forandringens paradoks«. Han mente, at al psykoterapi har en åndelig baggrund ud fra definitionen af religion som en omhyggelig hensyntagen til naturens og samfundets helheder. I sidste ende mente han, at det var klientens værdier i mødet med det omgivende samfunds værdier og det selv billede, som mødet resulterer i, der er styrende for, hvad der sker i kontakten med den indre og ydre verden, og at spørgsmålet om værdier er et religiøst eller åndeligt spørgsmål. Han drog klare paralleller mellem religion og gestaltterapiens fundering i den jødisk-kristne form for religiøsitet, eksemplificeret med to hovedinspiratorer fra gestaltterapien, nemlig den jødiske filosof Martin Buber og den luthersk-kristne præst Paul Tillich, begge med en fænomenologisk og eksistentialestisk tilgang. Ligeledes integreredes i den californiske fase af gestaltterapiens udvikling zenbuddhistisk eksistentialestisk visdom. Han pointerede, at

gestaltterapiens grundlæggere tog afstand fra Sartres nihilistiske og pessimistiske udgave af eksistentialisme og dermed også lagde afstand til en anden hovedretning inden for terapi, nemlig eksistentiel terapi. Han tog herefter udgangspunkt i en væsentlig artikel skrevet af gestaltterapeuten Arnold Beisser i 1971 (7). Pointen i denne artikel er, at mennesker forandrer sig ikke, når de forsøger at blive, hvad de ikke er, men først når de bliver, hvad de er. Den forandring, som virkelig batter noget i et menneskes personlige vækst og den forandring, at han eller hun bliver sig selv, dvs. bliver opmærksom på, hvem han eller hun er, og overtager ansvaret for det. Mennesker forandrer sig mest dybtgående, når de ikke behøver det, men gør det af egen fri vilje i et trygt rum. Bent Falk drog paralleller til dette i sit arbejde som luthersk teolog og som psykoterapeut og det kristne budskab om Guds betingelsesløse kærlighed, der forløser. Han mente, at uanset teori handler det i terapi om, at et menneske bliver sig bevidst som et jeg i mødet med du, således som Martin Buber talte om det. Endelig beskæftigede han sig med væsentlige emner i terapi som skyld og skam som værende det helt overvejende fremsatte problem hos dem, der begynder at gå i terapi. Han fastholdt, at skylden og skammen er en del af klientens væren i øjeblikket, og at tilgivelsens funktion ikke er at fjerne skyld og skam, men hjælpe ham eller hende til at opdage, at livet kan rumme ham eller hende med skyld og skam. Klienten kommer typisk til terapeuten for at få en stærkere dosis af samme middel mod skyld, skam og mindreværd, som han eller hun hidtil har forsøgt at anvende, at lære at blive god nok, men også at ethvert forsøg på at opfylde ønsket om at fjerne skyld og skam paradoksalt vil være en anden udgave af den overtilpasning, som er ved at slå klienten ihjel. Udsagn som »det er ikke din skyld« eller »det behøver du ikke at skamme dig over« vil ofte fordoble skylden og skammen. Et tankevækkende foredrag, som nok var det, som mest klart belyste essensen af gestaltterapiens teoretiske grundlag og værdigrundlag. Dette blev yderligere uddybet i den livlige diskussion, der fulgte herpå. Herunder blandt andet den væsentlige distinktion mellem sjælesorg og terapi, hvor Bent Falk beskrev sjælesorg som parterapi på forholdet mellem den troende og hans Gud!

Afslutningsforedraget holdt psykolog og gestaltterapeut James Hamminks om niveauer af awareness. Han repræsenterede den gren af gestaltterapien, som Ole Ry Nielsen refererede til som den transpersonale retning. I sit foredrag anskueliggjorde han udviklingen af awareness fra en gestaltterapeutisk synsvinkel og sammenlignede den med et østligt eller mere specifikt en meditativ synsvinkel. Awarenessbegrebet har altid været central i gestaltterapien. Det kan bedst oversættes med opmærksomhed eller vågenhed, uden at nogen af

disse oversættelser dog præcis indfanger, hvad det drejer sig om. Han valgte desværre i foredraget ikke at uddybe begrebet så meget, men henviste i stedet til bogen »Awareness, Dialogue, and Process« skrevet af Gary Yontef (8). Essensen i hans foredrag var at sammenligne Perls' awarenessbegreb med det begreb, som findes i meditation, mere præcist den form for meditation, som James Hammink selv har været optaget af (Dzogchen meditation, hvilken meditationsform man også møder eksempelvis hos Dalai Lama, samt på vores breddegrader Jes Bertelsen). Perls mente således, at awarenessøvelser kan føre til en tilstand af større neutralitet (a state beyond evaluation beyond good and bad). Det er åbenbart, at en sådan træning kan have betydning for en terapeuts evne til at kunne være til stede i nuet med klienten og samtidig være bevidst om egne følelser og tanker, og dermed også monitorere ens modoverføringsreaktioner. Det var dog ikke denne del, der interesserede Hammink mest, men snarere det at forsøge at integrere awarenessbegrebet med Ken Wilbers integrerede model af menneskenes udvikling og mere specifikt bevidsthedsudvikling. Han sammenholdt denne teoretikers teorier med gestaltterapiens teori om kontaktkyklus. Udviklingen af awareness kan man forstå som en linje af udvikling, der på trinvist højere niveauer inkluderer og transcenderer de lavere niveauer. På hvert niveau arbejdes med awareness, som så både bliver et udviklingsredskab og et trinvist højere udviklingsniveau, man kan nå. Han advarede imod den tendens, man ser i visse alternative behandlingstilbud, hvor man har brugt samme eller lignende teknikker og ord, som bruges i arbejdet med awareness inden for gestaltterapi og inden for meditation, for det første fordi disse tilbud ofte fokuserer ubalanceret på det positive på bekostning af det negative med en tendens til at tiltrække mennesker, der ønsker at flygte fra de smertelige konfrontationer. Resultatet bliver dissociation i stedet for differentiation og påfølgende manglende mulighed for integration. Et andet problem er forvirring omkring præpersonale oplevelser og transpersonale oplevelser, hvor regressive fantasier kan forveksles med erfaringer af spirituel karakter. Hovedanken mod hans indlæg kunne være, at det i højere grad drejede sig om spirituelt arbejde end om gestaltterapi. I den efterfølgende debat blev det blandt andet problematiseret, om det spirituelle arbejde fremmer eller hæmmer en samfundskritisk dimension.

Til slut udgjorde styringsgruppen og kongrestilrettelæggerne et panel, som samlede op på diskussionen. Der var generelt stor tilfredshed blandt tilhørerne med arrangementet.

Sammenfattende må man konkludere, at det er lykkedes Gestaltterapeutisk Forum at belyse gestaltterapiens nuværende status vældig godt med meget forskellige indlæg, velegnet til yderligere debat. Noget af det, som jeg personligt kunne have brugt mere af, var klarere at få belyst den udvikling, der er sket med en kraftig tilnærmning mellem gestaltterapi og psykoanalytiske terapiformer, mest udtalt selvpsykologien (se blandt andet Tønnes Hansen, 2000) (9). Endvidere nærmere at få belyst gestaltterapiens teori og holdning til, hvad man i psykiatrisk forstand kan betegne som »alvorligere psykopatologi« (hermed mener jeg eksempelvis svære depressioner, OCD, panikangst, psykoser). Dette er jo i høj grad i fokus i både kognitiv og psykoanalytisk teori. Det skal blive interessant, om det kan lykkes for GF at følge op på dette arrangement, eller om det bliver en enlig svale.

Litteratur

- 1 Hostrup H. Gestaltterapien i Danmark. *Psyke og Logos* 2000; 21(1): 322-40
- 2 Gestaltterapeutisk Forum (GF) er en organisation, der startede 12. marts 1997, med det formål at beskrive, udvikle og formidle Gestaltterapiens teori og praksis. Der er nu 97 medlemmer. Der afholdes godt 3 medlemsmøder om året. Nyhedsbrevet udkommer 3 gange årligt. Fra hjemmesiden www.gfdk.com kan konferencens indlæg og medlemmers publikationer hentes.
- 3 Stern DN, Sander LW, Nahum JP, Alexandra M. Harrison AM, Lyons-Ruth K, Morgan AC, Bruschiweiler-Stern N, Tronick EZ. Non-Interpretive Mechanisms in Psychoanalytic Therapy: The 'Something More' Than Interpretation. *International Gestalt Journal* 2002; 25(1): 37-71 (oprindeligt publiceret i *International Journal of Psychoanalysis* 1998; 79: 903-21)
- 4 Wilber K. *Sex, Ecology, Spirituality*. Boston & London: Shambala 2000
- 5 Perls F. *Gestaltterapi*. København: Socialpædagogisk bibliotek 1972
- 6 Hostrup H. *Gestaltterapi – en indføring i Gestaltterapiens grundbegreber*. København: Hans Reitzel Forlag 1999
- 7 Beisser A. Paradoxical Theory of Change. I: *Gestalt Therapy Now*. Fagan, Joel and Shepherd, Irma Lee (red.) Palo Alto California, 1970
- 8 Yontef GM. *Awareness, Dialogue and Process*. Gestalt Journal Press, 1993
- 9 Tønnes Hansen J. Gestaltterapi som relationel, psykodynamisk og strukturel teori & terapitilgang – i selektiv dialog med selvpsykologien. *Matrix: Nordisk Tidsskrift for Psykoterapi*, 2001, 18 (3): 161-194

When, Where and for Whom – EFPP i Stockholm

Matrix 2003; 3, s. 323-326

Jan Nielsen

Det er EFPP's femte store konference under banneret *Psychoanalytic Psychotherapy in Our Time – When, Where and for Whom?* – unægtelig noget af en mundfuld. EFPP, The European Federation for Psychoanalytic Psychotherapy in the Public Sector, er organiseret i tre sektioner (børn og unge, voksne og grupper) og hvert fjerde år afholdes en stor konference, hvor alle tre sektioner er samlet. EFPP er en europæisk paraplyorganisation, grundlagt i 1991, der forbinder nationale faglige netværk med psykoanalytisk orientering, og som har relation til den offentlige sektor. Formålet er dels at definere et sæt af overnationale krav til uddannelse og træning af psykoanalytiske psykoterapeuter og dels sikre, at psykoanalytisk psykoterapi er repræsenteret i offentligt regi (se selv mere på www.efpp.org).

Fredag morgen: Alle samlet i konferencebygningen Norra Latin. Vistnok omkring 400 deltagere og en del kendte ansigter hjemmefra – en lille dansk lejr, som jeg straks sluttede mig til. Siv Boalt Boëthius, formand for EFPP, åbnede konferencen og ikke overraskende kom Siv's velkomst og de 3 efterfølgende indlæg til at kredse omkring Ludvig Igra, der døde kort før konferencen, og som skulle have været hovedtaler fredag formiddag. I stedet reflekterede et panel, bestående af bl.a. Serge Frich og Luc Michel, over forskellige aspekter af psykoanalytisk psykoterapi. Alle forholdt de sig til tab, sorg og erindring – aktualiseret af Igra's pludselige død – og disse centrale temaerne kommer på samme tid til at fremstå som konferencens bud på *common ground* for den eller de psykoanalytiske psykoterapier.

Morgenens og formiddagens åbning af konferencen havde været stemningsfuld, måske også lidt andægtig, men de 3 indlæg havde på bedste vis åbnet til en række interessante temaer, der efterfølgende skulle behandles i såkaldte diskussionsgrupper. Og det viste sig at være en rigtig god ide med disse grupper, en slags *basisgrupper*, idet samtlige konferencens deltagere var organiseret i en gruppe på omkring 25 deltagere, der mødtes hver formiddag i 1½ time. Den

gruppe, jeg deltog i, fungerede virkelig godt, med repræsentanter for de fleste europæiske lande plus en amerikaner. Det var befriende at få lov til at kunne forholde sig til konferencens mange og ofte komplekse problemstillinger i et mindre forum, og efter den obligatoriske stille start udvikledes et frugtbart diskussionsmiljø. Fremtidige konferencer kan med stor fordel benytte sig af denne konferencemodel, med vekselvirkning mellem plenum og diskussionsgrupper, hvilket er god medicin mod den *overload*, man så ofte kommer ud for som følge af overlæssede konferenceprogrammer.

Eftermiddagene var helliget en lang række workshops, ca. 25 pr. dag, så her måtte der foretages nogle skarpe beslutninger. Heldigvis forelå der et omfattende katalog over samtlige workshops med fyldige abstracts, så det var muligt at finde frem til foredrag, der netop havde ens interesse. Jeg valgte *Training and Research*, der bestod af 4 foredrag over to dage. Først Imre Szecsödy (1), en førende kapacitet inden for supervisionsforskning i Skandinavien, der fremlagde et pilotstudie over den træning, som det svenske psykoanalytiske institut tilbyder sine kandidater. Undersøgelsen er gennemført som en række interviews med lærere og kandidater, især med henblik på at forbedre træningen. Sådanne evalueringer er ifølge Szecsödy usædvanlige, men i Sverige har man altså taget skridtet hen mod en selvevaluering.

Derefter fulgte Siv Boalt Boëthius og Fredrik Odhammar om 'dannelsen af terapeutisk identitet', og her blev forholdet mellem uddannelsen i træningsinstituttet og det kliniske arbejde i marken fremhævet som et skisma, der ofte medførte konflikter og integrationsvanskeligheder for kandidaterne. Resultaterne fra disse undersøgelser publiceres senere.

Senere fredag eftermiddag præsenterede Marie-Louise Ögren og Eva Sundin et interessant projekt med fokus på gruppen som lære- og supervisionsforum. Som Boëthius & Ögren (2) har beskrevet, består der et paradoks på dette område, idet gruppeformatet er meget udbredt i praksis, men der er stort set ikke udført systematiske undersøgelser af, hvordan gruppen kan facilitere hhv. hæmme psykoterapeutisk læring.

Fredagens sociale program stod på en reception på det smukke rådhus ved vandet, en arkitektonisk perle, og da rådhuset oven i købet beværtede sine mange gæster med lækre delikatesser og god rådhusvin, gik stemningen til tops.

Lørdag morgen præsenterede engelske Maria Rhode konferencens bedste plenumforedrag *Against the odds: points of intervention in complex cases*. Foredraget gav et godt overblik over børne- og ungdomspsykoterapiens udviklingen i de seneste årtier, og casemateriale fra to børneterapier belyste på bedste vis de potentialer, som psykoanalytisk psykoterapi rummer, også i relation til børn med alvorlige psykiske forstyrrelser.

Lørdag eftermiddag fulgte så igen en række workshops og sammen med den israelske psykolog Saul Haimovich holdt undertegnede en session med fokus på terapeutens arbejdsfunktioner (3). Herefter stod den på lidt afslapning inden aftenens *dinner* på restaurant Hasselbacken i Djurgården. Forventninger var ret store, ikke mindst i lyset af middagens pris på 650 SEK, men de mange middagsgæster dannede så lange køer foran de to buffeter, at det tog mere end rigtig god tid at komme frem, hvilket på den anden side gav gode muligheder for at socialisere på vej til fadene. Senere var der fin underholdning med *The Freudian Slips*, hvis sang og dans forførte hele salen, og efter kaffe på balkonen spillede et old boys-rockorkester op til dans.

Søndag morgen havde jeg set frem til italienske Daniela Moggi's *The Significance of the Experience in Groups: Between Therapy and Professional Training*, der desværre var en skuffelse. Moggi læste monotont og uinspireret op fra sit manuskript, og kun qua Elisabeth von Salis (der var diskutant) kom der lidt *facon* på præsentationen. Det var selvfølgelig ærgerligt, at gruppeperspektivet fik en noget stedmoderlig behandling, hvilket må skyldes udvælgelsesproceduren fra den videnskabelige komité's side. Man kunne med rette have forventet, at det gruppeanalytiske perspektiv var mere tydeligt profileret, både qua sin centrale placering inden for det psykoanalytiske felt og qua sine egne originale bidrag hertil.

Dette til trods var konferencen som helhed en meget inspirerende oplevelse, og første gang er bestemt ikke sidste gang, at jeg vil troppe op. Der var en behagelig stemning hele vejen igennem, programmet var velstruktureret, men med god luft mellem indlæggene og så altså disse diskussionsgrupper, der fik det hele til at glide bedre (ned).

Spørgsmålet om, hvad psykoanalytisk psykoterapi er, blev selvfølgelig ikke afklaret én gang for alle, og derfor er konferencens tema, *Psychoanalytic Psychotherapy in Our Time – When, Where and for Whom?* da også fortsat til diskussion. Stockholm-konferencen demonstrerede, at dette felt er ganske vitalt og

udfordrende og ikke blot skal regnes som en lillebror til psykoanalysen – det synes at være i færd med at forme sin egen identitet.

Især de psykoanalytisk orienterede terapiformers tilstedeværelse inden for det offentlige sundhedssystem synes at være af stor betydning, idet kvaliteten af psykoterapi, der tilbydes i offentligt regi, hermed kan sikres. At der er pres på disse terapiformer for øjeblikket, både fra sundhedsøkonomiske, ideologiske og nogle videnskabelige miljøer, er uomtvisteligt, bl.a. som følge af evidensdiskussionerne (4).

Der vil derfor også fremover være behov for organisationer og fællesskaber, der både kan varetage klienters og fagfolks interesser. Men at dette arbejde ikke er let, viste konferencen også. Kun hvis det lykkes os at påvirke den offentlige debat og opion og i særdeleshed de sundhedspolitiske diskussioner, så det ikke alene er kvantitets-, men også kvalitetskrav der kommer på dagsordenen, kan de tilsyneladende 'dyre' og 'langsomme' terapiformer sikres en plads i det offentlige sundhedsvæsen. EFPP som organisation, og selvfølgelig alle de nationale og lokale netværk, er et forsøg på at holde fast i de nævnte perspektiver – kun fremtiden vil vise, om det kan lykkes. Stockholm-konferencen er forhåbentlig nået ud til nogle politiske beslutningstagere!

Hvis nogle af jer læsere, ligesom jeg, sidder med en lille ærgrelse over, at gruppeanalysen ikke kom ordentlig til sin ret, så tab ikke modet: næste år, fra 8. til 10. oktober holder EFPP's gruppesektion sin konference i Lissabon, så her vil der være mulighed for at tage revanche – så sæt hellere kryds i kalenderen allerede nu!

Referencer

1. Szecsödy, I. (1990): *The Learning Process in Psychotherapy Supervision*. Department of Psychiatry, Karolinska Institutet, S:t Görans Hospital.
2. Boëthius, S. B., Ögren, M.-L. (2000): *Grupphandledning: Den lilla gruppen som forum för lärande*. Stockholm, Mareld & Ericastiftelsen.
3. Nielsen, J. (2001): Terapeutisk bæreevne. *Matrix*, vol. 18, no. 4: 315-328.
4. Nielsen, J. (2003): Tendens – evidens – konsekvens? Anmeldelse af Birgitte Bechgaard, Hans Henrik Jensen og Thomas Nielsen (red.): Forholdet mellem psykologisk og medicinsk behandling af psykiske lidelser. *Psyke & Logos*, vol. 23. no. 2: 591-596.

Boganmeldelser

Matrix 2003; 3, s. 327-352

Ole Andkjær Olsen (red.)

Psykodynamisk leksikon

Gyldendal. Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag A/S, 2002

992 sider. Pris kr. 499,-

Anmeldt av Steinar Lorentzen og Ingrid E. Magnussen

Danskene har gjort det igjen!

Ole Andkjær Olsen, mag. art. i litteraturvitenskap og dr. phil., har tidligere skrevet flere bøker og artikler om psykoanalytisk teori, historie og praktiske anvendelse. Nå har han sammen med 26 andre fagfolk (psykologer, litteraturvitere, psykiatre, filosofer m.m.) skrevet et praktverk i form av et psykodynamisk leksikon. Boken har ifølge redaktøren en lang tilblivelseshistorie (11 år). Den baserer seg på en undersøkelse av hvordan termer og begreper innen psykodynamisk psykologi er blitt oversatt til dansk. Det viste seg da at det forelå flere begreper på dansk, avhengig av om oversettelsen hadde skjedd fra engelsk, tysk eller fransk, noe som bidro til uklarheter i faglige diskusjoner. Et sammensatt panel av 60 fagfolk (psykoanalyti-

kere, psykoterapeuter av forskjellige skoler, kliniske og teoretiske psykologer, forskere, forfattere, redaktører, anmeldere, oversettere og undervisere) fikk tilsendt en liste med i alt 1231 termer og ble bedt om å uttale seg om innhold, opprinnelse, den beste danske oversettelsen og hvilken begrunnelse de hadde for dette valget. Alle fikk se de tilsendte kommentarene, før det til sist ble foretatt en avstemning om hvilken gjengivelse som var den foretrukne.

Når resultatet så skulle presenteres i form av et leksikon, sa knapt halvparten av panelet seg villig til å bidra med artikler innenfor sine spesialområder. Det var en forutsetning at avgjørelsen i avstemningen ble respektert. Framfor å presentere kortere artikler om 12-1300 termer, har redaktøren valgt å redusere antallet til 548, som blir desto mer

grundig behandlet. Dette er dobbelt så mange termer som Laplanche og Pontalis behandler i «Vocabulaire de la psychanalyse» fra 1967, som har vært forbildet for mange senere psykoanalytiske oppslagsverk. Årsaken til det økte volum er tosidig: For det første har redaktøren også ønsket å inkludere det historiske grunnlag for senere teoridannelser. Hovedårsaken er imidlertid at Laplanche og Pontalis skrev et Freudleksikon, mens målsetningen med denne boken er videre. Redaktøren har ønsket å vise at «...den dynamisk psykologiske synsmåde, som Freud overtok fra en række forskjellige fagområder i 1800-tallet, ikke lader seg affærdige som udslag af en enkelt mands tilfældige påfund, men har et overmåde bredt fundament og en utbredelse og anvendelse, der rækker langt ud over psykoanalysen som sådan» (s. 5). I forlengelsen av dette ønsker redaktøren å «dække alle forgreninger inden for den dynamisk psykologiske familie» (s. 5), også de som har blitt utstøtt eller selv har brutt med familien. Redaktøren har dessuten ønsket å finne en mer nøytral betegnelse enn «psykoanalyse» for dette området, for ikke å favorisere bestemte skoleretninger, foreninger eller grunnleggende dogmer. Etter å ha smakt på og forkastet alternativer som «dybdepsykologi», «det ubevisstes psykologi» og «dynamisk psykologi», ender han opp med

«psykodynamisk psykologi» som hovedbetegnelse på dette feltet. Han ser det som en særlig fordel at begrepet i seg selv er så upresist bestemt, «...at vi som nutidige brugere stadig kan få en betydelig indflydelse på den aktuelle definition» (s. 6). Han har foretatt to innskrenkninger: For det første skal området kun omfatte terapibaserte eller teraporelaterede teorier. For det andre må det i tillegg til dynamiske motiver (dvs. alle teorier som dreier seg om at atferd motiveres av behov eller drifter) dreie seg om ikke-intenderte motivtransformasjoner (endringer, fordreininger, forskyvninger av driftsimpulser, ønsker eller intensjoner), som kan analyseres psykologisk. Konklusjonen på alle overveielserne er at han under fellesbetegnelsen «psykodynamisk psykologi» inkluderer psykoanalyse og diverse psykoanalytiske skoler (objektrelasjonsteori, selvpsykologi, lacaniansk psykoanalyse etc.), analytisk psykologi, individualpsykologi, gestaltterapi, par- og familierapi, barneanalyse, gruppeanalyse, organisasjonspsykologi, kropporientert psykoterapi, humanistisk orientert psykoterapi, samt forskjellige spesialområder slik som billedterapi, musikkterapi og psykosemiotikk. I tillegg inkluderes behandlingstekniske og psykopatologiske termer.

Så til selve boken:

Hoveddelen består av artiklene, der 548 begrep blir beskrevet. Deretter

følger 313 biografier over ledende personer innenfor psykodynamisk psykologi og relaterte fagområder, slik som filosofi og medisin. Etter en fyldig bibliografi over litteraturen det er henvist til i artiklene, avsluttes boken med en kort presentasjon av bidragsyterne.

Den enkelte artikkel begynner med en dansk angivelse av termen. Deretter følger termens tyske, engelske og franske ekvivalent. I de tilfelle hvor definisjonen er avgjort ved avstemning, følger deretter de andre alternativene i prioritert rekkefølge. Så følger en fyldig presentasjon, ofte bestående av historisk bakgrunn, opphavsperson, når begrepet ble presentert første gang, begrepets forskjellige innholdsmessige sider og ofte av en diskusjon av praktisk betydning og anvendbarhet. Artiklene avsluttes med krysshenvisninger til andre termer i boken, samt til annen primær- og sekundærlitteratur. Sekundærlitteraturen representeres i stor grad av artikler og bøker skrevet av danske fagfolk (bl.a. artikkelforfatterne). Andre nordiske forfattere er kun i beskjeden grad representert.

Det sier seg selv at en omtale og vurdering av en så omfattende og detaljrik bok må bli summarisk, og at det er vanskelig å yte rettferdighet til det enorme arbeidet som er nedlagt i presentasjonen.

Vår samlede kompetanse spenner over spesialitetene klinisk psy-

kologi og psykiatri. Vi er utdannet i psykoanalytisk orientert kort- og lang-tids psykoterapi, psykoanalyse, gruppeanalyse og psykodrama, har flere års erfaring fra undervisning og terapeutisk praksis, samt behandlingsforskning og redaksjonelt arbeid.

Med denne erfaringsbakgrunn, oppdaget vi ved et raskt gjennomsyn av boken, at den bød på mengder av interessant lesning. Etter selv å ha strevd med å prøve fange begrepene innhold og orientere oss i teorier oppstått i forskjellige epoker og innenfor forskjellige skoler, slo det oss raskt: Hvorfor kom ikke denne bok før! Dermed har vi også sagt at boka har mye å gi både psykologistudenter, folk innen spesialistutdannelsen i psykologi/ psykiatri, kandidater i psykoterapiutdanning, lærere og kandidater i psykoterapiutdanning, samt utøvere av psykoanalytisk terapi i videste forstand. Og den er nyttig både når man skal forstå begrepene og som hjelpemiddel når man skal formidle sin terapeutiske erfaring til andre.

De tradisjonelt mest sentrale psykoanalytiske begrepene, slik som «overføring», «motoverføring» og «det ubevisste», har rimeligvis fått en relativt bred omtale. Etter en definisjon av begrepet «overføring» beskrives de klassiske synspunktene, samt en del av diskusjonen omkring bl.a. «gjentagelsestvangen», «overføringsneurosen» og «overføringstolk-

ninger». Vanskelige overføringformer beskrives i et eget avsnitt, og dreier seg særlig om psykoser. Artikkelen avsluttes med et avsnitt om «skemata» og den endrede forståelse av overføringsbegrepet dette medfører. Presentasjonen av «motoverføring» tar for seg noe av historikken og går raskt inn på en diskusjon av en tre hovedspørsmål: «Den brede og snævre definition», «Modoverføring som analytikerens modspiller og medspiller» og «Modoverføring-overføring: adskilte begreper eller én proces». Dessuten omhandler avsnittet begrepene «projektiv identifikasjon», «reverie» og «empati». «Det ubeviste» er meget utførlig behandlet og Jungs bidrag har fått en bred plass.

Det er positivt at en del «diagnostiske begreper» er tatt med, f.eks. «affektive lidelser», «spiseforstyrrelser» og «borderline-tilstand». Ved siden av de fenomenologiske diagnoser (DSM-IV og ICD-10), beskrives så vel tradisjonelle psykiatriske synspunkter, som en psykoanalytisk forståelse av tilstandene. Her ligger det muligheter for å rydde opp i noe av den babelske språkforvirringen som av og til oppstår, når fagfolk med forskjellige teoretiske ståsteder skal snakke sammen.

Vi ønsker også å framheve artikkelen om «anvendt psykoanalyse» som på en spennende måte beskriver bruk av psykoanalytiske teorier og metoder, bl.a. innenfor kunst,

antropologi og sosiologi.

Bokas brede perspektiv er etter vår mening en styrke, og inklusjonen og forsøk på integrasjon av forskjellige psykodynamiske teorier henvender seg direkte til et av de største problemene innen psykoanalysen i vår tid: «One psychoanalysis or many» – et tema som har vært mye diskutert innenfor psykoanalytiske kretser og som har yttet seg som faglige stridigheter, uklarheter i muntlig og skriftlig kommunikasjon, samt i tap av anseelse i både lege og lærde kretser.

Vi sitter igjen med en følelse av at kontinental psykoanalyse (særlig tysk/fransk) har fått en forholdsvis bredere dekning enn forfattere fra U.S.A., noe som delvis er en styrke, ikke minst fordi det er her i Europa det hele begynte. På den kritiske siden vil vi anføre at noen av artiklene bærer litt preg av å være skrevet av teoretikere med inngående kjennskap til litteraturen, men med mindre erfaring fra det praktiske felt. Dette til tross for redaktørens eksplisitte målsetning om at utvalget skulle være terapi-relatert. Lacans teorier og tilhengere har fått stor plass, noe som muligens gjenspeiler den betydelig større innflytelse han har hatt i Danmark. Slik kan man i denne boken finne en oversiktlig, kortfattet og forståelig presentasjon av Lacans begreper, noe som mange i det norske fagfeltet vil sette pris på. Av og til synes vi dog at Lacan har

fått en uforståelig forrang. Som et eksempel vil vi trekke fram «Analysens Avslutning»: Freuds bidrag er stikkordmessig, med henvisning til hans artikkel «Die endliche und die uendliche Analyse» fra 1937, mens halvannen side medgår til en beskrivelse av Lacans forståelsesmåte. Ingen andre teoretikere blir nevnt, hverken i artikkelen eller i litteraturreferansene.

En mangel ved en bok som ønsker å «...inkludere de mange tilgrensende områder samt at spænde over hele feltet fra det historiske grundlag, til de allernyeste teoridannelser» (s. 8), er at psykoterapiforskning så å si ikke er nevnt. Redaktøren tar riktignok et slags forbehold i forordet der han utelukker litteratur som omhandler testing av psykodynamiske hypoteser med «laboratoriepsykologiens metoder». Han hevder at mens dette begrenser seg til «testninger af allerede eksisterende teorier og hypoteser» (havde Freud ret eller uret i dette eller hint?), så kommer de teoretiske nyskapselser stort sett fra psykoterapiens område. Vi forstår dette som et sterkt verdiladet politisk standpunkt med begrenset gyldighet. Mener han at kvalitative og kvantitative (single case og gruppebaserte) studier av behandlingsresultat og terapeutisk prosess ikke kan være hypotesegenererende, i stand til å avkrefte gamle dogmer, generere ny viten og nye hypoteser, som samlet

vil kunne gi grunnlag for ny teori? Neppe!

Vi savner R. Wallerstein blant biografiene og boka «Forty-two lives in treatment» i bibliografien. Her var en av hovedkonklusjonene at en støttende terapeutisk teknikk ga bedre resultat enn tradisjonell psykoanalyse. Vi savner også henvisninger til empiriske arbeider av bl.a. L. Luborsky, H. Strupp og J. Gunderson. Vi fant imidlertid ett hederlig unntak, nemlig beskrivelsen av S. Blatts refortolkning av data fra NIMHs kollaborative studie av depresjoner. Det finnes muligens flere.

Boka har sin sterkeste side i utviklingen av de psykoanalytiske grunnbegreper, innenfor de forskjellige psykoanalytiske skoleretninger. De andre medlemmene av den psykodynamiske familie er nevnt, men har fått en langt mer begrenset presentasjon, til dels av varierende kvalitet. Utøverne av modifiserte psykodynamiske terapier, slik som kort-tids analytisk orienterte individual- og gruppeterapi, samt supportive terapier, vil muligens lete forgjeves etter sin tilblivelses-historie.

Under begrepet «Psykoanalyse» fant vi et oversiktlig avsnitt om «organisasjon og historie». Her kunne vi ønsket en mer oppdatert omtale av psykoanalysens utvikling i Øst-Europa gjennom de siste år. Dessuten mener vi det er feil å hevde at

den eneste psykoanalytiske internasjonale forening av betydning i tillegg til IPA er den lacanianske. Hva med f.eks. International Forum for Psychoanalysis, utsprunget fra William Alanson White Instituttet, som samler psykoanalytiske utdannelsesinstitutt og medlemmer fra flere land?

En liten detalj: Vi hadde ønsket at innholdsfortegnelsen kom først i boka og ikke som avslutning.

Man kan savne enkelte begreper og undre seg over at andre er funnet verdige til en artikkel, på samme måte som man kunne ønske at enkelte arbeider og personer i henholdsvis biblio- og biografiavsnittene hadde blitt inkludert, gjerne til fortregning for andre. Samlet gir

imidlertid de tre delene et vell av informasjon som ofte gjør at man sitter igjen med et fyldestgjørende svar, andre ganger stimuleres man til videre refleksjon og en ytterligere utforskning av feltet. Vi synes det er befriende at en så viktig bok kommer på et nordisk språk (dansk) og synes ikke, som norsktalende, at dette skaper vesentlige problemer. Et håp er at bruk av en dansk oppslagsbok kan gi oss skandinaver et mer opplevelsensnært forhold til begrepene.

Kjøp og gled dere over boken!

Referanse

Laplace J., Pontalis J.-B *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris: P.U.F. 1967.

Patrick Casement

Beyond Dogma in Psychoanalysis and Psychotherapy

Brunner-Routledge, 2002, 150 sider

Anmeldt af John Vitger

Patrick Casement har igen skrevet en bog om at lære af den terapeutiske praksis. Denne gang ikke med betoningen at lære af patienten, men at lære af sine egne fejl. Alle rede i bogen »On Learning from the Patient« fra 1985 er Casement optaget af at lære af sine fejl: »It is my conviction that we can learn as

much from our mistakes as from the times when we more readily get it right.« (1). Også i denne første bog giver han adskillige eksempler på fejl som har voldt ham problemer, men som også har været lærerige.

En viktig pointe for Casement er at betrakte enhver terapi som en læreproces. Uagtet vi kan have god

hjælp af både teori og erfaring så repræsenterer enhver terapi også noget nyt og noget ukendt. Dermed er enhver ny terapi også en potentiel kilde til at lære mere om det at være terapeut. Og et af de bedste momenter at lære af for terapeuten er hans egne fejl.

Hvad menes med fejl? Det drejer sig om fejl i forhold til intentionen om at ville fremme den psykoterapeutiske proces. Så på hvilken måde og i hvilken grad noget er en fejl, kan ikke umiddelbart vurderes ud fra etablerede regler, men må vurderes ud fra den konkrete terapeutiske kontekst.

Der er et paradoks gemt i Casements titel. Ud fra ordets gængse betydning er fejl noget, man må ønske at undgå, og der er også et kapitel i bogen om, hvordan man kan forsøge at undgå dem. Men samtidig er der i titlen udsagnet om at lære. Det indebærer, at til trods for at fejl er noget, vi gerne vil undgå, så har vi brug for fejlene til at lære af. Det fremgår da også af bogen, at fejl ikke er noget, vi kan tænke væk fra en terapi, heller ikke som ideal forestilling. Terapeutens fejl er en integreret del af det terapeutiske samspil. Og vores håndtering af dem i vores indre refleksion og i vores interaktion med patienterne er en nødvendig del af den terapeutiske proces.

Det ændrer ikke, at det fortsat er meningsfuldt at ville undgå fejl. Det er netop de fejl, der opstår, når vi

forsøger at undgå dem, der lærer os mest. De fejl, Casement omtaler, er da heller ikke udslag af sløseri, mangel på engagement, mangel på uddannelse eller talentløshed. Det er fejl, som den veluddannede, samvittighedsfuldt arbejdende terapeut igen og igen kommer ud i. Så budskabet er ikke, at fejl ikke bør forekomme, men at vi jævnsides med, at vi forsøger at undgå fejl, ikke skal være bange for at lave dem, for fejlene er nyttige. Han udtrykker det epigrammatisk således: »Den der er for bange for at lave fejl vil ende med ikke at lave noget som helst«.

Mange fejl har karakter af at have misforstået situationen eller at have valgt en uhensigtsmæssig teknisk approach. Man kan ikke undgå det ved at følge 'reglerne', ej heller ved at være særlig forsigtig. Både det for dogmatiske og det for forsigtige fungerer uhensigtsmæssigt, tværtom tenderer det til at forstærke fejlene. Man må udsætte sig for de nødvendige fejl. Det kræver, at man går ind i processen det bedste man kan, med en stadig skiftende balance mellem, hvad man ved, hvad man tror, hvad man er usikker på og hvad man ikke ved.

Casement nævner i indledningen, at psykoanalytikere er særligt udsatte for at blive blinde for egne fejl. For det er så let at forklare problemer i terapien ud fra problemer hos patienten. Casements fokus er det omvendte, i første omgang at

forklare problemer i terapien ud fra problemer hos terapeuten, her forstået som terapeutens vanskeligheder med at håndtere den aktuelle terapeutiske situation. Ud fra det bringer Casement sig i dialog med vaner og regler for psykoterapeutisk praksis og med de teorier, som er med til både at styre og forklare denne praksis.

Den store vægt, Casement lægger på terapeutiske fejl og betydningen af at lære af dem, hænger sammen med, at han principielt anser det analytisk terapeutiske projekt som værende præget af usikkerhed og megen ikke-viden. Det nødvendiggør en stadig monitorering af det terapeutiske arbejde både ud fra terapeuten og patientens synsvinkel. I samklang hermed er Casement kritisk over for en autoritær regelbundet terapeutisk modus, men også over for dens modpol, en overdreven tentativ stil, hvor alt er usikkerhed. Her som andet steds gælder det om at finde den balance, der fungerer. Det kræver en form for stadig selvreflekteren, som han kalder indre supervision. Det er et af Casements yndlingsbegreber, der understreger både det at lære, men også det at være sin egen lærer.

Casement viser, hvorledes reelle fejl ved passende håndtering kan ende med at fungere som positive stimuli, der i sidste ende fremmer den proces, som de i første omgang alvorligt forstyrrede. Fx kommer

han til at afsløre for en patient (via sofaens pudearrangement), at han havde ventet en anden patient. Dette gentager sig 3 gange og bliver efterhånden en traumatisk situation for patienten. Ved at Casement magter at arbejde med denne fejl sammen med patienten bliver situationen en mulighed for patienten til at komme i kontakt med tidlige alvorlige omsorgssvigt. Dermed bliver terapeuten fejl én, som patienten på en måde har haft brug for; det bliver med Winnicott's ord »failing the patients way« (2). Det viser også, at »fejl« i terapeutisk sammenhæng er et mangetydigt begreb. Det kommer ikke blot an på fejls art, men også på konteksten og på den terapeutiske håndtering.

Bogen handler ikke blot om fejl, men også om andre teknisk terapeutiske momenter, som Casement anser for særligt betydningsfulde. Således er der et kapitel om impingement og space. Det er Winnicott's begreber, han her understreger og bygger videre på. Han kalder dem for 2 betydningsfulde ledetråde for den løbende håndtering af den psykoanalytiske terapeutiske situation. Det er vigtigt at skabe et vel fungerende terapeutisk rum og at skærme det mod »impingement«, som man måske kunne kalde påtrængningen udefra. Terapeuten bør udvikle en særlig sensitivitet for det terapeutiske rums funktion og for, hvad der kan fungere som forstyr-

rende påtrængen ind i rummet. Det kan fx være en uhensigtsmæssig terapeutisk intervention. Så terapeuten kan passende spørge sig selv, når han intervenserer: »Forstyrer jeg patientens væren i det terapeutiske rum, eller stimulerer jeg det?«

Casement er også optaget af balancen mellem viden og ikke-viden. Det er vigtigt at bevare kontakten til det, vi ikke ved, det, som er fremmed, som teorien ikke forklarer, som vi ikke kan underbygge med tidligere erfaring. Casement taler om »the importance of sustaining a level of not-knowing« (p.123).

I epilogen fremsætter Casement 20 spørgsmål, som han finder, at terapeuten med fordel kan stille til sig selv undervejs i det terapeutiske arbejde. De to vigtigste synes at være: Er vi på en vej, som hjælper patienten i at nå indre frihed og kreativitet? – og – Er vi på vagt over for at påvirke patienten til at ligne os i synet på sig selv, i stedet for at finde sit eget syn?

Bogen fremtræder som en fortsættelse af de tidligere bøger, »On Learning from the Patient« (1988) og »Further Learning from the Patient« (1990), der begge er refleksioner over samspillet mellem patient

og terapeut, overvejelser om, hvad der får det til at fungere, og hvad der forstyrrer. På den måde bliver psykoterapi ved siden af dialogen med patienten også en indre dialogisk proces, en stadig reflekteren i handling.

Bogen er essayistisk og usystematisk i stil og opbygning. Den bygger på eftertanker fra en lang erfaring med psykoterapeutisk psykoanalytisk praksis. Bogen er læseværdig og inspirerende først og fremmest for dem, der selv kæmper med de problemer det er at have patienter i en analytisk terapi, og dermed for dem, der laver fejlene. Den kan også anbefales til supervisorerne, som beskæftiger sig med at finde andres fejl. Og man må håbe, at også supervisorerne vil lade sig inspirere til med interesse også at se på egne fejl og lære af dem.

Litteratur

1. Casement, P. *On Learning from the Patient*. London, Tavistock Publications 1985, p.XI.
2. Winnicott, D.W. *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London, The Hogarth Press 1975, p.256.

Irvin D. Yalom:
Terapiens essens
– Åbent brev til en ny generation
af terapeuter og patienter
Gyldendal Uddannelse, 2002

Anmeldt af Bjarne Jacobsen

Yalom er ved at blive gammel. Ikke kun ifølge Yalom selv, men også ifølge hans klienter. En klient drømmer, at konsultationen er forladt. Yalom er der ikke længere. Og da klientens blik fanger terapeutens panamahat i den forladte konsultation, taler den sit eget sprog – den er *fuld af spindelvæv*. »Terapiens essens«, som bærer undertitlen »Åbent brev til en ny generation af terapeuter«, bærer også tydelig præg af, at den skylder en ældre psykoterapeut sit ophav. 85 korte enkeltstående kapitler, strækkende sig fra knap en halv side og op til knap 8 sider gør krav på sammenlagt 290 sider. De 85 emner er hentet fra Yaloms gemmer og udvalgt *vilkårligt* blandt mere end 200, som utvivlsomt kunne havde vakt til eftertanke i samme grad som de 85, Yalom har valgt at dele med os. Samtlige 85 kapiteloverskrifter er uden undtagelser dypet i en bydende eller belærende form; *Undgå diagnoser, Indrøm dine fejl, Gå i egenerapi, Kortvarig kognitiv adfærdsterapi er noget opreklameret møg ..., Vær ikke bange for at røre ved patienten, Freud tog ikke altid*

fejl – og når man går ind i de enkelte kapitler, bliver man slået af den sparsomme argumentation og diskussion, som bliver de forskellige temaer til dels. Jo, »Terapiens essens« er skrevet af en terapeut, som alene i kraft af sin alder besidder det privilegium blot at kunne øse af sine erfaringer, og når formen lejlighedsvis er påfaldende pædagogisk, virker det mere charmerende end påtrængende – det er trods alt ikke hr. hvem-som-helst, der delagtiggør os i sine erfaringer.

Men hvad er det så, Yalom har på hjertet? Dette er formodentlig det væsentligste budskab i »Terapiens essens« – at terapien bør ligge terapeuten på hjertet. Uden et oprigtigt ønske om at ville hjælpe mennesket bliver en selv nok så avanceret terapeutisk intervention en gold entreprise. Og ud fra denne grundindstilling skyer Yalom stort set ingen midler i sine bestræbelser på at ville sine klienter det bedste. Det er her »Terapiens essens« bliver spændende, ikke kun for den nye generation af terapeuter, men også for mere satte i faget. Terapien bør

hele tiden tilrettelægges efter den enkelte klient, og Yalom nærer derfor store betænkeligheder ved den nye trend inden for terapien – evidensbaseret terapi – og slår i stedet til lyd for, at vi bør skabe en ny terapi ved hver ny klient. Men en ny terapi forudsætter, at terapeuten hele tiden er i stand til at forny sig, eller måske rettere se det hele med nye øjne. Denne kreative parathed lader sig naturligvis ikke indsnøre i formelle og forud givne retningslinjer, men vil tværtimod være en permanent udfordring mod disse, og her ligger den anden hovedpointe i »Terapiens essens«.

For et par år siden mødte en klient ind til en terapitime hos undertegnede. Solen stod højt på himlen, og temperaturen nærmede sig det sjældne for vore breddegrader. »Det er næsten for varmt at sidde herinde, skal vi ikke købe et par bajere og sætte os ud på græsset og se på damer?«. Forslaget var naturligvis så normbrydende, at selv ikke klienten, som havde bragt det på banen, tillagde det anden betydning end en morsomhed. Men hvorfor i grunden? Yalom lægger på det bestemteste afstand til seksuelle relationer mellem klient og terapeut, men forholder sig ellers stort set åben over for alle andre måder at praktisere på. Han kan finde på at ringe til en klient for at høre, hvordan vedkommende har det, han tager på hjemmebesøg, opfordrer klienterne til at

tage familie billeder med i terapien, fortæller om han er gift og har børn, drager paralleller mellem klientens vanskeligheder og personlige oplevelser, indleder en gruppesession med at fortælle, hvordan det forløb ved hans mors begravelse osv. Den samme åbne holdning antager Yalom over for de teknikker, som forskellige terapeutiske retninger har udviklet. En holdning, som også afspejler sig i Yaloms personlige brug af terapiens mangfoldige tilbud, som omfatter et bredt spekter fra 750 timers ortodoks freudiansk psykoanalyse til deltagelse i en encounter-gruppe, som dyrkede nogenmaraton. Men hvad er han så for en, denne psykoterapiens vismand? Ja, mange vil vel umiddelbart stemple ham som eksistentiel terapeut, hvilket næppe er helt berettiget. Nu er det ganske vist et lidt åbent spørgsmål, hvad eksistentiel terapi i grunden er, men hvis vi antager, at det er en terapiform, som tager afsæt i den menneskeforståelse, som er udviklet inden for filosofien, af tænkere som Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty m.fl. og videreudviklet i en psykologisk retning af en Jaspers, en Medard Boss, en Binswanger osv., så er det begrænset, hvor meget eksistentiel terapi der er at finde hos Yalom. Og de spor, som de koryfære eksistentielle tænkere har efterladt sig hos amerikaneren, bærer unægtelig præg af dennes egen måde at forstå

dem på. Nej, Yaloms hjerte banker for psykoanalysen – de *psykoanalytiske institutter* [...] *er de eneste steder hvor seriøse tekniske spørgsmål om psykodynamik diskuteres af de bedste og klareste hjerner på området* (p. 246). Derfor er det heller ikke filosofferne og disses efterfølgere inden for psykologien, men psykoanalytikerne, som Yalom hyppigst refererer til. Men hvis Yalom er psykoanalytiker, så er han det unægtelig på sin egen måde. Hvor mange psykoanalytikere finder på at optage sessionerne på lydbånd og give klienten båndet med hjem? Ja, efter gennemlæsning af »Terapiens essens«

er man bekendt med en. »Terapiens essens« kan læses som en lang opfordring til, at vi som terapeuter træder frem som enere og fatter mod til at møde klienten som en ligeså. Og i den sammenhæng må bogen opfattes som lige så relevant for erfarne terapeuter som for den nye generation af terapeuter, som undertitlen indikerer, at den henvender sig til. Terapien essens ligger i det levende og oprigtige mellem klient og terapeut, deri peger Yalom formodentlig på en sandhed, som aldrig vil kunne gemmes væk under støv og spindelvæv, som tilfældet er med panamahatten.

Om mandens 'moderinstinkt'

Svend Aage Madsen, Dennis Lind & Hanne Munch:
Fædres tilknytning til spædbørn
Hans Reitzels Forlag, 2002, kr. 299,-

Anmeldt af Gudrun Bodin

I dagbladet Politiken kan man hver uge læse en klumme af journalisten Per Munch (www.johanna.dk), hvor han beskriver hverdagsoplevelser, tanker og iagttagelser som far til to små børn. Han fremstår i artiklerne som den moderne far: engageret, reflekteret, følsom og i stand til opretholde en varm og nær relation. Til forskel fra manden i jægersamfundet, som var en 'god far', når

han kom hjem fra jagten med sit bytte til familien, så moderen kunne spise sig mæt og få kræfter til at amme og pleje spædbarnet, er forventningerne til manden radikalt forandret som følge af samfundsudviklingen, velstandsstigningen, ligestilling og kvindens rolle på arbejdsmarkedet. Journalisten Per Munch er blevet en ny rollemodel, som viser, at faderen ikke mere er

fjern og distant, men på lige fod med moderen drager omsorg og plejer sine børn, også det spæde barn. De psykologiske processer i kvindens forløb gennem graviditet, fødsel og spædbarnsmoderskab har gennem flere decennier været genstand for undersøgelser, men det er et nyt forskningsområde at studere, hvilken subjektiv betydning det har for manden at få et barn? For kan mænd nu være lige så ansvarlige som en mor og give et spædbarn 'tilstrækkelig god' omsorg? Er mænd knyttede til børn på en særlig måde? Det er netop disse spørgsmål, som Madsen, Lind & Munck i bogen 'Fædres tilknytning til spædbørn' undersøger og besvarer. Bogen redegør for resultaterne af hovedprojektet i et 5-årigt forskningsprogram 'Fædres relationer til deres spæd- og småbørn', som har fundet sted i samarbejde mellem Rigshospitalets Juliane Marie Center og Københavns Universitets Center for Spædbørn, og bogen handler specielt om en interviewundersøgelse af fædre før og efter fødslen.

Bogen består af 16 kapitler og er skrevet til den almindeligt interesserede læser, men er opbygget som en akademisk afhandling (i alt 310 sider). I de indledende kapitler stilles de spørgsmål, som bogen skal besvare, og herefter redegør forfatterne for den nærmest ikke-eksisterende forskning, som findes på området. Gennem de sidste godt 35 år

er der dog vokset en interesse frem for fædreforskningen i form af historiske, sociologiske og kultursociologiske studier, som viser, hvor store forandringer 'faderrollen' har gennemgået. Der findes også en deskriptiv empirisk forskning, som slår fast, at fædre har evner til at varetage omsorgen af også helt små børn. Men i modsætning til den eksisterende fædreforskning er det forfatterens formål med undersøgelsen nærmere at udforske de mere subjektive aspekter af faderskabet, herunder de problemer, som nyblevne fædre kan få, ligesom mødre.

I de efterfølgende kapitler bliver der redegjort for forskningsmetoderne. Fundamentet for projektet er tilknytningsforskningen og Bowlbys teorier om de følelsesmæssige relationer, som etableres mellem barnet og omsorgsgiveren. Forfatterne har udformet et eget fædretilknytnings-interview og brugt den del af tilknytningsforskningen, som har sandsynliggjort en sammenhæng mellem forældres repræsenterede tilknytningserfaringer med den tilknytning, som deres børn vil udvikle. De går ud fra, at spædbarnet knytter sig til den omsorgsperson, som tager sig af det, og at lige så mange fædre som mødre har potentiale til at udgøre en tryk base for et spædbarn. Et andet fundament for undersøgelsen er den psykodynamiske kønsforskning, Nancy Chodorow, hvis teori er, at den

psykologiske kønsdimension ikke i det væsentlige er medfødt, men er et samfundsmæssigt og psykologisk fænomen. Mandens identitetsudvikling er anderledes end kvindens, og derfor er hans adgang til spædbarnsfaderskabet også anderledes. Han har brudt med den primære identifikationsfigur i de tidligste år, og bruddet har medført en fortrængning af behovet for og lysten til den nære omsorgsrelation. Forfatternes hypotese er derfor, at forståelsen af mandens forhold til sit spædbarn foregår gennem en undersøgelse af relationen til hans egen mor.

Kvale (1) mener, at psykoanalysen er den psykologiske disciplin, som har haft den stærkeste påvirkning på tænkningen i vores samtid og kultur, og på en usædvanlig frugtbar måde har genereret ny forskning. Strenger (2) har foreslået, at psykoanalysen skal betragtes som kernen i et forskningsprogram, hvis værdi ikke direkte kan testes, men vurderes i forhold til evnen at inspirere og skabe nye tanker. Bowlby og Chadorow har begge rødder i psykoanalysen, og Madsen, Lind & Munchs forskningsprojekt er netop et eksempel på, at psykoanalysen kan inspirere til ny forskning. Genstanden for deres undersøgelse er et psykoanalytisk forskningsområde, men de bruger ikke psykoanalytiske forskningsmetoder, det kvalitative interview og spørge-

skemametoden, til at undersøge psykoanalytiske antagelser. De når frem til de samme resultater, som den psykoanalytiske forskning har gjort og validerer dermed psykoanalytiske antagelser gennem triangulering. Kritikken mod psykoanalysen som videnskabelig metode er ellers, at validering af psykoanalytiske undersøgelser og egne teorier er cirkulær, men denne undersøgelse bekræfter antagelser om, at forældreskab for manden, ligesom for kvinden, er en udviklingskrise med mulighed for opnåelse af større modenhed og integritet, og at relationen til det nyfødte barn aktiverer mandens indre objektrelationer, som har oprindelse i hans egne relationer til sine tidlige omsorgspersoner.

I undersøgelsen blev 99 fædre bedt om at deltage og 42 indvilligede. Der var tre interviews; et fandt sted i slutningen af graviditeten, det næste kort tid efter fødselen og det tredje ca. et halvt år efter barnets fødsel. Efter det sidste interview udfyldte fædrene også et spørgeskema. Den gruppe fædre, som sagde ja til at deltage, adskilte sig fra gennemsnittet ved at have højere indtægt, længere uddannelse og være mere aktive omkring deres spædbarn, og var altså ikke en repræsentativ gruppe. Kort sagt var der flere fædre á la 'Per Munch', som deltog. Lidt flere end tre fjerdedele (77,2%) af undersøgelsens fædre kom før fødselen med udsagn om forhold, der be-

kymrede dem. 5 måneder efter fødselen handlede fædrenes umiddelbare udsagn om glæde, kærlighed og positive følelser. I smuk overensstemmelse med psykoanalytisk tænkning konkluderer forfatterne, at der for mænds vedkommende foregår en væsentlig følelsesmæssig proces i forbindelse med deres faderskab.

Interviewene havde også til formål at undersøge, om fædrene havde en relation til deres spædbørn og i givet fald hvilken type. Her konkluderes, at 65% af fædrene i slutningen af graviditeten forestillede sig et større barn, som kunne gå, tale og som de kunne gøre noget sammen med. Forfatterne udleder heraf, at fædrene ikke er 'tuned' ind på spædbarnet og derfor ikke har en relation til det ufødte barn. Men for langt størstedelen af fædrene skete der en markant udvikling i forestillingen om barnet fra den tid, hvor det er ventet, til det faktisk er blevet født. Efter fødselen beskriver næsten alle (83%) deres barn som et spædbarn, dvs. de har en relation til det spædbarn de har fået. Undersøgelsen bekræfter således objekt-relationsteoriene, og forfatterne kan konkludere, at spædbarnsfaderskabet er nært knyttet til samspillet med spædbarnet (ligesom tilfældet også er for moderskabet).

Men interviewene handlede også om fædrenes evne til at leve sig ind i deres spædbarn, og om de har

en realistisk opfattelse af barnet. Det viste sig, at langt de fleste fædre havde et realistisk billede af barnet 5 mdr. efter fødselen, men at der var en gruppe af fædre på ca. 15%, som stadig forestillede sig et større barn og derfor netop ikke havde en indlevet beskrivelse af barnet. Forfatternes hypotese er, at evnen til at udvikle indlevelse indebærer, at man har en personlig model for en nærheds- og relationsorienteret omsorg, og derfor omfattede interviewene også spørgsmål omkring fædrenes relationer til deres egen far og mor. Undersøgelsen viste 90% overensstemmelse mellem fædre, som havde en model for omsorg, og fædre, som i deres svar giver udtryk for indlevelse i barnets oplevelsesverden. Statistik signifikans var der også i sammenhængen mellem at have en model for nærheds- og indlevelsesorienteret spædbarnsomsorg og det at have et relationsorienteret faderskab. Forfatterne kan konkludere, at fædre udvikler et relationsorienteret faderskab og indlevelse i deres spædbarn på baggrund af en tilegnelse af en nærhed og indlevelsesorienteret model for omsorg fra deres forældre. Ved at spørge om relationen til henholdsvis moderen og faderen viste undersøgelsen, at fædrene havde erhvervet sig deres model for omsorg gennem relationen til deres mødre, og at de fleste ikke havde haft en nærheds- og indlevelsesorienteret relation til deres

fædre, men savnede at have haft det. Konklusionen på undersøgelsen er, at mænd kan udvikle en tilknytning, der kan udgøre en tryk base, som kan opfylde et spædbarns basale behov, men at det fordrer aktivisering af de indre repræsentationer af relationer til mandens egen mor. Sagt med andre ord, manden har et 'moderinstinkt'. I en kultur, hvor kvinden er omsorgspersonen, vil manden udvikle det gennem samværet med moderen. I overensstemmelse med psykoanalytisk tænkning viser undersøgelsen, at rollen som far er en social konstruktion, og at manden både er i stand til at have nære relationer, kan reflektere, leve sig ind i og være omsorgsperson for et spædbarn. Manden har et 'moderinstinkt' og moderne fædre, ligesom Politikens journalist Per Munch, vil formentlig få børn, som udvikler deres 'moderinstinkt' også gennem relationen til faderen.

Stort set alle fædre i undersøgelsen definerer den 'gode far' som en nær og tilstedeværende far, men undersøgelsen viser, at ikke alle fædre er i stand til at realisere det i forhold til deres spædbarn. Den gruppe fædre på 15%, som ikke havde et realistisk, indlevet billede af deres barn, viste sig i undersøgelsen ikke at have integreret en model for en nærheds- og relationsorienteret omsorg. Forfatterne mener, at denne gruppe måske kunne have udbytte

af psykoterapi. Et afsluttende kapitel handler netop om erfaringer med en gruppe af 36 mænd, som forfatterne havde i behandling i korte forløb (1-25 samtaler). Her viste det sig, at en bearbejdning af relationen til moderen blev et vigtigt omdrejningspunkt for, at de kunne udvikle sig som spædbarnsfædre. Udtrykt i en psykoanalytisk terminologi viste undersøgelsen, at manden havde brug for at 'aktivere og gennearbejde sine indre spædbarnsomsorgsrelationer' for at kunne finde frem sit 'moderinstinkt'. Det er for øvrigt gennem den samme biseksualitet, identifikationen med den omsorgsgivende mor, at den mandlige terapeut/psykoanalytiker bliver i stand til at leve sig ind i sin klient/analysand (3).

Interviewene fokuserede også på fædrenes udbytte af at være blevet interviewet, og forfatterne var overrasket over fædrenes bevidste brug af interviewene. Fædrene fortalte, at de havde tænkt videre over en række af emnerne på en måde, som de formentlig ellers ikke ville have gjort. Interviewene havde således været med til at katalysere nogle af fædrenes refleksioner i forbindelse med graviditet, fødsel og spædbarnstid. Igen bekræftes en psykoanalytisk antagelse, nemlig, at en ramme med mulighed for refleksion gør det muligt at gennearbejde og komme til rette med følelser og tanker, som omvæltende forandring i

ens livssituation indebærer. En samtale med fokus på de subjektive oplevelser gør det lettere at komme igennem den udviklingskrise, som forældreskab indebærer.

I betragtning af projektets stærke inspiration fra psykoanalysen er det bemærkelsesværdigt, at forfatterne mener, at psykoanalysen kun i ringe omfang kaster lys over faderskabets psykologi (s. 56). Forfatterne definerer ikke, hvordan de bruger begreberne 'psykodynamisk' og 'psykoanalytisk', men man får indtryk af, at de ved psykoanalytisk teori kun forstår den genetiske teori, dvs. teorien om den psykoseksuelle udvikling. Holder antagelsen stik, vil det sige, at de reducerer psykoanalysen til kun at omfatte nogle af Freuds klassiske teorier og ikke mener, at den nyere udvikling af bl.a. objektrelationsteorierne skulle være psykoanalytiske. Forfatterne skriver også, at de psykoanalytiske teorier forbliver begrænsende for ikke-psykoanalytikere. At det er tilfældet, viser de bl.a., når de skriver, at Freud ikke interesserede sig meget for faderskabets psykologi. Det er korrekt, at Freud ikke interesserede sig for barnet under 3 år, men hele hans forfatterskab var ellers fokuseret på en forståelse af, hvorvidt mennesket var i besiddelse af penis eller ej. Faderens rolle i barnets psykologiske udvikling spiller en så central rolle, at hans teorier er blevet kriti-

serede for at være patriarkalske. Hans efterfølgere, bl.a. Klein og Winnicott, fortsatte med at udforske områder, som Freud havde forsømt, nemlig barnet under 3 år, og udviklede dermed objektrelationsteorierne. Disse teorier er senere blevet kritiseret for at være for maternale. Disse pionerer startede også en empirisk forskning i mor-spædbørnsrelationer, foretog 'spædbørnsobservationer', og det er bl.a. denne forskningstradition, som Madsen, Lind & Munch bygger videre på og videreudvikler. Bogen er godt skrevet, opbygget på en måde, som gør den klar og overskuelig, men forfatterne måtte godt have udtrykt større anerkendelse af psykoanalysen og den gæld som deres forskningsprojekt står i til den.

Litteratur:

1. Kvale, S. (1986): 'Psychoanalytic therapy as qualitative research.' I: Ashworth P.D. et al. (eds.) *Qualitative research in psychology*. USA: Duquesne University Press.
2. Strenger, C. (1991): *Between Hermeneutics and Science: An Essay on the Epistemology of Psychoanalysis*. Madison, Connecticut: Int. Univ. Press, Inc.
3. Chasseguet-Smirgel, J. (1986): 'The feminity of the analyst in professional practice'. I: *Sexuality and Mind*. Karnac, London.

Är psykoterapi i senmoderniteten på väg in i en återvändsgränd?

Richard House:

Therapy Beyond Modernity, Deconstructing and Transcending Profession-centred Therapy,

Karnac Books, 2003, 330 sider

Anmeldt af Olov Dahlin

Richard House har en Ph.D-examen från Oxford i Environmental Sciences. Han är utbildad psykoterapeut och är också utbildad Waldorflärare. Man förstår av hans inledning att han har skrivit många uppsatser och några böcker förutom *Therapy Beyond Modernity*, som nu getts ut av Karnac Books och därmed fått status som psykologisk facklitteratur. Han berättar att han har dragit sig tillbaka från all konventionell psykoterapeutisk verksamhet i konsekvens med sin övertygelse och nu arbetar som forskollärare.

Houses text är inramad av ett förord skrivet av Ian Parker, professor i psykologi i Manchester och ett efterord av David Smail. Dessa personer, jämte Nikolas Rose, professor i sociologi vid London School of Economics and Political Science har i olika skrifter behandlat problemet med professionaliseringen av psykoterapi. Smail har inriktat sig mot att kritiskt granska psykoanalytiska och psykoterapeutiska teoriers ideologiska överbyggnader, vilka enligt

Smail mer tjänar analytikernas och psykoterapeuternas intressen än klienternas. House citerar dem uppskattande. Han är anmärkningsvärt begränsad till en anglosaxisk språkvärld och av en psykoterapeutisk och brittisk psykoanalytisk horisont. I Houses texter förefaller till exempel Nietzsche, Althusser, Barthes och Wittgenstein vara lästa som citat hos de författare författaren citerar. House har tagit till sig Rudolf Steiners skrifter och Kristhnamurtis filosofi. Men låt oss ta en sak i taget!

George Groddeck, som är viktig för Houses framställning, var 10 år yngre än Freud. Man finner honom i psykoanalysens periferi, sanatorieläkare i Baden-Baden till sin död 1934. Han bidrog till psykoanalysen med begreppet Detet, men samlade inga lärjungar kring sig och var inte intresserad av den psykoanalytiska rörelsens organisation. Han gick inte in i några diskussioner med Freud, som snart fann Groddecks beskrivning av Detet alltför präglad av romantikens mysticism, till exempel

av den tyske filosofen Schellings tanke att Naturen stiger från omedvetenhet genom olika grader av själslighet till medvetenhet hos människan. För House är Groddeck en föregångare för en postmodernistisk psykoterapi eftersom Groddeck inte bildade skola, lät intuition hellre än rationalitet vägleda sig i mötet med patienter och i linje med detta avvisade alla anspråk på att göra en vetenskap av mötet mellan människor. House är också övertygad om att det inte går att fiska upp något ur upplevandetets ström, något som levande går att hålla kvar och generalisera. Därför är all forskning inom detta område omöjlig.

House vill med sina texter dekonstruera den professionaliserade psykoterapi som utvecklats i Västerlandet under 1900-talets sista årtionden. Han vill ifrågasätta psykologin i senmoderniteten genom att visa hur den inte har mycket annat som innehåll än just professionalism, som slukat den levande psykoterapin, varmed den i det kommersialiserade samhällets tjänst fördummar och förtrycker människorna. Han menar » att terapi löper stor risk att bli ett anakronistiskt irrelevant företag om terapiprojektet inte 'postmoderniserar' sitt förhållande till teori och praktik och avstår från den åtföljande ideologiska professionaliseringen«. Houses dekonstruktion är tämligen tafatt. En subtil ironi är väsentlig för att dekon-

struera motståndarens argument och för att avtäckta de gömda värderingar som finns i dem. House är rakt på sak. Han tar en attityd till det psykoterapeutiska samfundet som kan påminna om Kierkegaards gentemot Kyrkan i kyrkostriden. Kierkegaard berättar om Cand. Theol. Ludvig From, som söker. Men ack, icke i anden efter Gud, utan efter ett välbetalt ämbete. Tyvärr saknar House den Kierkegaardska ironin och därför blir hans angrepp på psykoterapeuter, som mekaniskt bevakar ramar och korrekt mässar det terapeutiska budskapet för sin lön från det allmänna, inte så förödande som det skulle kunna ha blivit. House ställer sig utanför den kontext han diskuterar (han har dragit sig tillbaka från psykoterapi och arbetar som förskolelärare). Läsaren upplever hans avståndstagande, men dras inte in i en dubbelhet som bottnar i ett samtidigt deltagande. Det uppstår ingen engagerande konflikt, som den som antyds när Cand.Theol. Ludvig From fick som text för sin inträdespredikan: Söken först efter Guds rike... Där Kierkegaard ironiserar moraliserar House över psykoterapeuters girighet.

Kyrkan är idag inte betydelsefull för statens intressen. Partnerskapet är upplöst. Medlemskap i statskyrkan är numer frivilligt. Media och »sundhetsindustrin« har tagit över kyrkans uråldriga uppgift att undervisa i moraliska frågor och om livets

mening i det samhälle varav kyrkan är en del. Den senmoderna statens ointresse innebär att präster får ha absolut tystnadsplikt medan däre emot läkare, psykoterapeuter och socialarbetare förutsätts med stöd av lagen att tillhandahålla sådana uppgifter om sina klienter, information som kan vara av intresse för »det offentliga«, för att det statliga intresset för att lag och ordning skall uppehållas och för enskildas bästa.

Staten har genom sina ämbetsverk alltmer övergripande intresserat sig för och uppmuntrat psykoterapins professionalisering och sammankoppling med medicinska verksamheter. I Sverige var det tidigare endast möjligt att i fråga om besynnerlig psykoterapi åberopa kvacksalverilagen. En liknande utveckling har ägt rum i andra delar av västvärlden. House ger en illustration till konsekvenser av den medicinska reifikation av psykoterapi som skett. I USA väntade 1998 cirka tio tusen rättsfall rörande ersättning för psykologisk felbehandling på domstolarnas utslag. Även i Storbritannien, som dock inte erbjuder samma juridiska möjligheter som finns i USA till ekonomisk kompensation, finns en liknande utveckling, som skulle vara omöjlig om inte denna professionalisering genom legitimerande, kvalitetssäkrande utbildningar till behandlingstjänsteman funnits att hänvisa till: behandlaren har inte följt vetenskap och beprövad er-

farenhet och kan ställas till ansvar för detta.

I centrum av hans bok, såväl i bokstavig som överförd mening, finner man rätt utförliga referat av böcker som skrivits av tre kvinnor och som handlar om deras psykoterapierfarenheter. Texterna kan läsas som berättelser om urspårade behandlingar. Den ena, Rosie Alexander's *Folie à deux* börjar: »För några år sedan började jag ta knark... jag stoppade i mig, det aningslöst till en början, som genom någon sorts emotionell osmos vid det psykoterapeutiska mötet... detta knark (som tillhandahölls genom en process känd som överföring) visade sig vara intoxicerande, tillvänjande, hallucinogent och destruktivt. Mina langare var respektabla, medelklass och professionella. De ville mig inget ont.« Den andra boken är skriven av Ann France, *Consuming Psychotherapy*. Den tredje av Anna Sands och bär titeln *Falling for Therapy*. Dessa tre kvinnors berättelser ifrågasätter det han själv ifrågasätter. Något nytt och överraskande avtäckts inte. Han använder dem för förstärka sina egna argument och för att ställa samman deras berättade erfarenheter med vad till exempel Parker, Rose och Smail har skrivit om, hur professionscentrerade psykoterapeuter använder patienterna för att bekräfta sig själva, sina teorier och för sin försörjning.

Vad House kallar en dekonstruktion av den professionscenterade psykoterapin leder till en insikt om ett behov av något transcendent, »något bortom bergen, bortom blommorna och sången« och han vill erbjuda ett nytt paradigm, »a mature, viable post-professional framework for therapy«. Det är inspirerat av Krishnamurtis filosofi. Vänder man på saken ännu en gång så kan man finna att det föreligger närmast consensus bland de filosofiskt spekulerande sociologerna att den västerländska människan i senmoderniteten lever i ett andligt armod hänvisad till sig själv. Vi köper det överskridande, det transcendent, som konsumenter på den fria marknaden. Här blir psykologer och psykoterapeuter ett nytt »prästerskap«, nya andliga auktoriteter. De kan knappast undgå detta gränsöverskridande uppdrag eftersom de är specialister på själslivet. En möjlig utväg ur det dilemmat är den existentiella psykoterapi som Emmy van Deurzen är ett språkrör för. House anser i konsekvens med sin argumentation att professionscenterad och vetenskapliggjord psykoterapi är icke-psykoterapi och att van Deurzen diskvalificerar sig genom att ha argumenterat som till exempel: »vi måste förvandla det som brukade vara ett hantverk eller en konst som byggde på moraliska eller religiösa principer till ett på vetenskap grundat expertkunnande«.

Hon skriver för att ge den existentiella psykoterapi en plats på listan för det offentligas upphandling av legitimerad och kvalitetssäkrad psykoterapi. För att bli upphandlad krävs forskning som visar att metoden är evidensbaserad. House finner inte att den kontexten ursäktar henne. Han skiljer inte mellan tankebygget och den organisation som förverkligar det. Han intresserar sig inte för idéhistorien. Han förefaller att utesluta materiella och diskursiva dynamiska sociala krafter i de omständigheter som han och patienten är en del av. Hans livsåskådning är svår att fånga i texten men mycket talar för att han är påverkad av indisk filosofi. Den enskilda människan är kastad in i världen och ansvarig för sitt eget liv och sina handlingar.

House börjar ett kapitel, *Therapy's »regime of truth«*, med en hänvisning till Ivan Illichs bok *Limits to Medicine*, och uppger sig följa den bokens grundritning, som han nu tillämpar på psykoterapin. Det förefaller som han glömmer bort ordet *Limits*. Gränserna är problemet. Gränser innebär att åtminstone två makter, två intressen är invecklade. Vad Illich och med honom många pekade på var medicinens växande revir. Man erbjöds alltmer sofistikerade medicinska förklaringar på kroppsliga dysfunktioner och psykiatriska förklaringar på sociala dysfunktioner. Men varför köpte man

det? (Det finns, eller kanske rättare sagt fanns, en distinktion i det engelska språket mellan »illness« och »disease«. Det förra syftade på ett upplevande, i vilket den tidigare nämnde Groddeck såg det psykosomatiska sambandet och det senare på ett objektivt kroppsligt tillstånd som till exempel hos den som drabbats av malaria. Distinktionen kollapsade i »sick«.)

Sjukdom (som metafor) har blivit en acceptabel ursäkt (Illich 1977, Susanne Sonntag 1978) för en särbehandling i ett samhälle, som behövde finna former för särbehandling, när många av dess medborgare under den utveckling som inleddes under moderniteten inte kunde finna meningsfulla funktioner i den nya infrastrukturen. Hur finner man alternativ till detta och hur kan man begränsa denna medikalisering och den sundhetsindustri, inkluderande farmakologisk industri, som växer upp som en konsekvens av vår »sjuklighet«? House följer Karl Marx när han skriver: »Det är rimligt att hävda att varje människa skapar sin egen historia, men inte under omständigheter de själva har valt.« House går utanför problemet med de samhälleliga omständigheterna, hur behandlarnas uppdrag uppstått, behandlarnas försök att förklara sig och vilka ord och begrepp som står till deras förfogande. Han betraktar behandlarna som representanter för en illusion/konspiration som de på-

tvingar hjälpsökande människor, som gått i fällan och blivit patienter. Det finns paralleller med maya, skenets slöja. Han ser behandling som en del av det förtryck som den enskilde måste frigöra sig från för att genomskåda och finna sin egen sanning.

House hävdar att förekomsten av en professionscentrerad psykoterapi, som en av kulturen legitimerad form av »intervention«, syftar till att skapa en socialt och ideologiskt konstruerad »regime of truth«, som rutinmässigt hellre binder (genom olika godkända teorier) än befriar det mänskliga upplevandet. Genom Houses text löper som en röd tråd ifrågasättandet av Västerlandets värderingar och dess filosofiska tradition. Henri Bergson och vitalisterna röner en viss uppskattning, liksom Heidegger och Derrida. Den filosofin har också pre-sokratiska rötter i de tankegångar och föreställningar som finns bevarade fragmentariskt från till exempel Thales och Anaximander från Miletus, Pythagoras från Samos, Herakleitos från Ephesos, Parmenides från Elea. Gränsen mellan teologi och filosofi var flytande. Föreställningar om världen, kosmos, människa och gudar fördes som berättelser längs handelsvägarna, som sträckte sig från Medelhavet till Indien och Kina. Kristhnamurtis livsåskådning har sina källor i en livsvisdom som utvecklats och nedtecknats i norra Indien med

början för mer än 3000 år sedan. När House utpekar Aristoteles, som den som har förblindat oss, är det inte rättvist. Han borde också att nämnt kyrkofäderna, åtminstone Augustinus. Men inte heller det hade varit rättvist. Descartes är också strykpojke, som så ofta i dessa sammanhang. Den västerländska världen är visserligen idag i egenskap av Marknaden grundmurad i sin materialism men har alltid haft fönster mot ett icke materiellt kosmos, mot en livsström, ett kosmiskt flöde i vilken människan skulle ingå. När House påstår att sådana perspektiv skulle vara kriminellt försummade i vår västerländska idéhistoria misstar han sig. Groddeck, som han hyllar som en föregångsman, träder fram mot bakrunden av den tyska romantikens idévärld. Detsamma gäller Goethe. Befrielsen av det mänskliga upplevandet, som House återkommer till, förefaller vid närmare undersökning vara en befrielse från det moderna västerländska jag-självet och från dess rationella och materiella inramning.

Man behöver inte gå med House hela vägen till kärnan av hans världsuppfattning för att hämta tankar ur hans text, som att en professionalisering av psykoterapi kan ha konsekvenser som man inte tänkt på, att det är svårt att genom forskning finna vägar till en meningsfull psykoterapeutisk hållning i en standardiserad psykoterapi, att det ser ut

som om en yrkeskår kan växa fram som tanklöst lever på patienternas känslor och i professionell värme vill återanpassa dem till ett samhälle, som vi kan ha delade meningar om, men som är det samhälle vi har.

House ger oss mot slutet av sin bok en lista på 21 punkter, han börjar med punkt 0(!), som skulle karaktärisera en postprofessionscentrerad dekonstruktiv-kritisk psykoterapi. Punkt 0 innebär att alla sådan teoretiska och klassificerande konstruktioner som författaren just nu använder för att skriva denna sammanfattning skulle vara överflödiga och möjliga att överskrida. Han tar avstånd från en positivistisk hållning till psykoterapi och vill i stället erbjuda en hermeneutisk hållning med ett fenomenologiskt och existentiellt fokus. Terapin skulle hämta inspiration ur filosofin. Den skulle respektera intersubjektiviteten och den andres erfarenhet (local knowledge) och den skulle vara tidsbegränsad för att inte inbjuda till infantiliserande och beroenden. Terapin skall inriktas mot berättande och dialog. Och den skall inte utesluta betydelsen av yttre omständigheter och inte endast rikta sig till någon abstrakt inre människa, en homunculus inne i patienten, som för övrigt inte längre skall vara något diagnostiserat sjukdomsfall, inte patient, utan en annan människa.

Heinz Kohut:
Selvpsykologiske perspektiver
– historiske og kulturelle artikler og interview

Forlaget Klim, 2002, 227 sider, kr. 255,-

Anmeldt av Sigmund Karterud

For ti år siden rettet jeg en henvendelse til flere norske forlag om oversettelse av Heinz Kohuts *Self Psychology and the Humanities* (1). Uten hell. Desto gledeligere nå å se boken *Selvpsykologiske perspektiver – historiske og kulturelle artikler og interview*, utgitt på det danske forlaget Klim (et forlag som for øvrig har en rett interessant liten portefølje av selvpsykologisk relevant litteratur. Se www.klim.dk). Ære være danskene for deres forlagsmangfold og vilje til å oversette viktig psykoanalytisk litteratur. I oljelandet Norge, som heller ikke kan unne seg kreativ landslagsfotball, men som vasser i penger, har man ikke råd til dens slags ekstravaganser.

La meg presisere for leseren at noen ren oversettelse av *Self Psychology and the Humanities* er det ikke snakk om. I *Selvpsykologiske perspektiver* har redaktøren, Jan Tønnesvang, plukket ut omtrent 2/3 av innholdet i ovennevnte bok og lagt til Kohuts psykoanalytiske debutarbeid om *Døden i Venedig* av Thomas Mann og to artikler om musikk,

også disse fra 1950-tallet. Jeg vil senere kommentere denne disposisjonen fra redaktøren.

Jan Tønnesvang har forsynt boken med et eksemplarisk forord. Leseren får en kort biografisk introduksjon og en utmerket redegjørelse for den tidlige Kohuts begrep om selvet i snever forstand og det senere begrepet om selvet i bred forstand. I den forbindelse kommenterer Tønnesvang også en »pussig tendens« i samtiden til å hevde at Kohut i sitt siste verk, *How does Analysis Cure* (2), skulle ha endt med å betrakte selvet som tripolart fremfor bipolart. Jeg har selv (3) bidratt til å kolportere denne misforståelsen, og jeg gjør herved selvkritikk! For ordens skyld vil jeg samtidig påpeke at jeg og mine medarbeidere senere har fremhevet selvets grunnleggende bipolaritet (4).

Men la meg ikke fortape meg i disse, tross alt, underordnede problemstillingene. Hovedtema i denne boken er ikke klinisk psykopatologi, men Kohuts tanker om historiske og kulturelle fenomener, dvs.

anvendt psykoanalyse. Det handler om fenomener som mot, martyrdom, lederskap, kollektiv grusomhet, kunstens potensielle integrerende funksjon, historiske gruppeprosesser, kulturelle selvobjekter, religion, etikk, verdier, musikk og mye mer. Det er tekster som i hovedsak skriver seg fra 1970-tallet.

Kohut var av jødisk herkomst og flyktet fra et tyskokkupert Wien i 1939. Etter manges mening bagatelisererte han sin jødiske bakgrunn (5). I denne bokens tekster er totalitært despoti et hyppig bakteppe. Det slår en at Kohut diskuterer sine tema som en selvpsykologisk opplyst humanist og at han ikke lar Holocaust skygge for mangfoldet.

Når man leser disse tekstene snart 30 år etter unnfangelsen, blir man også slått av deres nesten naive, psykologisk realistiske stil. De står i sterk kontrast til postmodernistisk essayistikk i vår samtid. Kohut taler direkte om grunnleggende psykologiske behov som kunsten bør forholde seg til ut fra en etisk forpliktelse. Det er en talemåte som er fjern fra samtidens fortellinger om lag på lag av fortellinger som gjensidig konstruerer hverandre.

Etter min mening bidrar disse perspektivene (et allment humanistisk fremfor et identifisert jødisk engasjement og et psykologisk realistisk perspektiv) til at tekstene griper en gjennom en umiddelbar appell. Det er noe Levinas-aktig over Ko-

huts portrettering av det tragiske menneske, vår felles lodd i tilværelsen. Det tragiske mennesket angår oss, det appellerer til oss.

Det lar seg også forføre og misbruke av kompliserte historiske krefter. Dette diskuteres særlig i essayet *Om lederskap*. I denne sammenheng vil jeg sette inn en smule kritikk mot redaktøren av boken. Essayet *Om lederskap* er en av de to viktigste tekstene Kohut skrev om gruppepsykologi. Den andre teksten er *Creativeness, Charisma, Group Psychology* (6). Denne siste finnes i den engelske *Self Psychology and the Humanities*, men er altså utelatt fra denne danske utgivelsen. Det er synd. Det er i dette siste essayet at Kohut går et skritt videre og lanserer begrepet om gruppeselvet (se (7)). Både dette essayet og *Thoughts on Narcissism and Narcissistic rage* burde ha fulgt med på ferden. De yter selvstendige bidrag til en selvpsykologiske forståelse av historie og samfunnsmessige prosesser. Personlig ville jeg ha foretrukket disse fremfor de to artiklene om musikk fra 1950-tallet.

Men la ikke denne smule kritikk overskygge det gledelige faktum at Kohuts samfunnsengasjerte essays, som utdypes gjennom en serie av intervjuer, nå er tilgjengelig på dansk.

La meg avslutningsvis peke på to tidsaktuelle utfordringer der Kohuts tanker har stor relevans. Det dreier

seg om et Europa i støpeskjeen. Et Europa som har formidable oppgaver med hensyn til integrering av nye "fremmedkulturelle" medborgere og som styrer mot en stadig sterkere grad av mellomstatlig integrasjon. Det andre er globaliseringsprosessen. Det snakkes om å skape en europeisk identitet. Er dette et nødvendig skritt i retning av en global identitet? Hva skal til før vi spontant opplever oss som europeere snarere enn som dansker, nordmenn eller svensker? Vil europeiske muslimer oppleve seg som europeere i samme forstand? Hvilke kulturelle selvobjekter vil fremme en slik selvopplevelse? Vil det vokse frem et globalt gruppeselv ovenpå det europeiske? Hvem er bærere av disse ambisjonene? Hvilke idealer er det som kan formuleres? Hvilke resurser (talenter og ferdigheter) kan mobiliseres for et globalisert gruppeprosjekt?

Litteratur

1. Kohut H. *Self Psychology and the Humanities*. New York: W.W. Norton & Company, 1985.
2. Kohut H. *How Does Analysis Cure?* Chicago: The University of Chicago Press, 1984.
3. Karterud S. *Fra narsissisme til selvpsykologi. En innføring i Heinz Kohuts forfatterskap*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1995.
4. Karterud S, Urnes Ø, Pedersen G. *Personlighetsforstyrrelser. Forståelse, evaluering, kombinert gruppebehandling*. Oslo: Pax forlag, 2001, s.177-185
5. Strozier CB. Heinz Kohut: the making of an analyst. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001.
6. Kohut H. Creativeness, Charisma, Group Psychology. In: Gedo JE, Pollock GH, editors. *Freud: The Fusion of Science and Humanism*. New York: International Universities Press, 1976.
7. Karterud S, Stone WN. The group self. A neglected dimension of group psychotherapy. *Group Analysis* 2003; 36(1):7-22.

Abstracts

Hanne Warming, Inge Østergård Hansen and Mogens Nielsen: Methodological experiences from analytical group therapy with young people in foster care. Matrix 2003, 243-285.

The method of group therapy cannot be learnt or determined in detail once and for all. Rather, good group therapy requires continuous reflection on the method employed in relation to the needs of the clients and the group dynamics. Such methodological reflections can be enhanced through supervision. Furthermore, our experience from a sociological evaluation of a therapy group for young people in foster care shows that the methodological reflections may benefit additionally from regular feedback in the form of evaluation. The methodological issues were concerned with whether the group should be gender integrated or segregated, whether it was suitable to let the group have some social time together without the therapists present, and the resistance of the youngsters against one of the therapists in particular. We ascribe the beneficial interaction between the methodological reflections of the therapists and the feedback from the evaluation to the theoretical approach of the evaluation itself, as this approach is similar to and at the same time different from the approach of analytical group therapy. Thus the evaluation may supply the reflections of the therapists with an insight into the subjective perspective of the youngsters as well as being put into a constructionist and Bourdieu inspired perspective. With a view to assessing client benefit from therapy as well as developing theory and method, such a perspective constitutes a critical and more constructive alternative to traditional positivist methods of evaluation.

Anne Margrethe Tveit: Experiences from a group-analytical womens group. Matrix 2003; 286-304.

The article presents an all-women's group-analytic group, which has been run by the author for about 4 years. Focus is on gender and group-analysis. It initially provides a review of the literature regarding some of the recent psychoanalytically oriented literature on gender differences and female development. This literature emphasises women's capacity for sharing and their desire to function in relations with others. Clinical experiences from the actual group are presented. The group has a high level of intimacy, and the mem-

bers understand each other intuitively. This understanding and intimacy are often expressed through humour. The women experience closeness and safety through similarity, and are more anxious when they explore differences. Personal strength and aggression are complicated themes. Even though the patients miss out on some important mixed group experiences, an all-women's therapy group seems to be a fully adequate form of therapy.

Christer Sandahl and Theresa Wilberg: Researcher and therapist in the same person – It works! Steinar Lorentzen's dissertation: Long-term analytic group psychotherapy with outpatients. Evaluation of process and change. Matrix 2003, 305-314.

In February 2003, Steinar Lorentzen defended his thesis on group-analytic psychotherapy. The dissertation is based on three outpatient psychotherapy groups within the setting of Lorentzen's own private practice and comprise studies of change and predictors of improvement during long-term group-analysis. The most important contribution of the dissertation is imparting more knowledge of how symptoms and interpersonal problems may change during this therapeutic intervention. A majority of the patients «recovered» or significantly improved with respect to symptoms, interpersonal problems, and global functioning one year after the end of therapy. The longer in therapy, the better the outcome, although this correlation was valid only for therapies no longer than 2,5 years. Included in the dissertation is a pilot study of therapeutic alliance and group cohesion that highlights the need for a theoretical exploration of these core concepts side by side with an ongoing empirical investigation.

In this paper, we comment on some of the dilemmas of the combined role of being both a clinician and a researcher with respect to one's own therapeutic practice, as well as important methodological problems associated with the study of long-term psychotherapy. The thesis represents a valuable contribution to the sparse empirical research on long-term analytic group psychotherapy. Moreover, Lorentzen's work has demonstrated that it may be possible to combine the roles of a clinician with that of a researcher.

Forfatterliste

Hanne Warming, cand. scient. soc. et. ph.d.,
lektor i velfærds- og professionspraktikker, RUC,
hannew@ruc.dk

Inge Østergård Hansen, cand.psych, specialist
i psykoterapi, Familieplejen i Roskilde Amt,
ih@fira.dk

Mogens Nielsen, cand.psych., gruppeanalytiker
(medl. IGA), klinisk psykolog, privat praksis,
mons@image.dk

Anne Margrethe Tveit, privatpraktiserende
psykiater, psykoterapiveileder, gruppeanalytiker.
Arb.sted: Starvhusgt. 2A, N-5014 Bergen.
a-margr@online.no

Christer Sandahl, leg. psykolog, leg. psykote-
rapeut, docent i klinisk psykologi, Karolinska
Instituttet. *christer.sandahl@lime.ki.se*

Theresa Wilberg, psykiater, gruppeanalytiker,
dr.med., Ullevål universitetessykehus, Oslo,
theresa.wilberg@psykiatri.uio.no

Ulrik Haahr, speciallæge i psykiatri, psykoterapeu-
t MPF. *ulrik.haahr@dadlnet.dk*

Jan Nielsen, cand.psych., ph.d., adjunkt i kli-
nisk psykologi, Institut for Psykologi, Køben-
havns Universitet. *jan.nielsen@psy.ku.dk*

Steinar Lorentzen, psykoanalytiker, gruppeanalytiker, dr.med., spesialist i psykiatri, privat praksis, Oslo. steinar.lorentzen@psykiatri.uio.no

Ingrid E. Magnussen, spesialist i klinisk psykologi, privatpraktiserende, Oslo.

John Vitger, speciallæge i psykiatri, psykoanalytiker, privat praksis. j.vitger@mail.tele.dk

Bjarne Jacobsen, cand.psych., adjunkt, Institut for Psykologi og Filosofi/Videnskabsteori, Roskilde Universitetscenter

Gudrun Bodin, cand.psych., ph.d., klinisk psykolog, privat praksis. g-bodin@post7.tele.dk

Olov Dahlin, med.lic., leg.psykoterapeut, privat praktik, Stockholm. o.dahlin@telia.com

Sigmund Karterud, cand.med., dr.med., professor, Ullevål Universitetssykehus, Oslo. sigmund.karterud@psykiatri.uio.no